

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204800

UNIVERSAL
LIBRARY

CU--23—4—69—5,000.

TANJAVUR UNIVERSITY LIBRARY

న ర కా సు ర వి జ య ము

అ ను

వ్యా యో గ ము

శ్రీ బిల్వేశ్వరీయాద్యనేక గ్రంథనిబంధనబంధులు లగు

మహావహాపాధ్యాయ

శ్రీ కొక్కొండ వేంకటాత్మ ముపంతులుగారిచే

గీర్వాణభాషనుండి ఆంధ్రీకృతము.

చెన్నపురి పచ్చయప్పకాలేజి ఆంధ్రోపాధ్యాయులు

శ్రీ కొండుభొట్ల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారిచే

రచితమైనటిప్పణముతోఁ గూడినది.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

బ్రకటితము

1950

All Rights Reserved

Rs. 1—0—0

PRINTED BY
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE VAVILLA PRESS
Madras.—1950

సరళాసుర విజయ వ్యాయోగమున వచ్చుపాత్రములు

తత్సంకేతములు (Abbreviations) ను.

పాత్రములు.	సంకేతములు.	సంబంధములు.
సూత్రధారుడు	...	సూ. ... కథనముపువారు
నటి	...	న. ... కథాప్రారంభమున వచ్చునీ పాత్రము.
కృష్ణుడు	...	కృ. ... కథానాయకుడు.
దారుకుడు	...	దా. ... కృష్ణుని సారథి.
సత్యభామ	...	స. ... కృష్ణుని భార్య.
నారదుడు	...	నా. ... ఒక దేవముని.
జయంతుడు	...	జ. ... ఇంద్రుని కొడుకు.
ప్రతీహరి	...	ప్ర. ... ఇంద్రుని ద్వారపాలకుడు
ఇంద్రుడు.	...	ఇం. ... దేవతలకు రాజు.
శచి	...	శ. ... ఇంద్రుని భార్య.
సరకానుడు	...	స. ... సరావస్వామి వలన భూదేవికిఁ బుట్టిన కొడుకు.
శీమూరుడు	...	శీ. ... సరకుని సారథి.

టి ప్ప ణ ము

సంకేతము.

వ్యు.

తా.

నానా.

ప్ర.

వి.

రూ.

విశే.

అలం.

భం.

వ్యా.

విషయము.

వ్యుత్పత్తి.

తాత్పర్యము.

నానార్థము.

ప్రకృతి.

వికృతి.

రూపాంతరము.

విశేషవిషయము.

అలంకారము.

భందస్సు.

వ్యాకరణము.

శ్రీ రస్తు నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము

నాం ది *

చ. వెలయగఁ జేయు మ మృతఁడు - విశ్రుతుఁ డెవ్వఁడు స్వాశ్రితు న్నిజాఁ
జ్వలమహానీయశక్తిఁ దన - సాటిగఁ జేయుటఁ దెల్పు జోటిచే
బలవదరాతులం బ్రబల - భండనభగ్నులఁగా నొనర్చి తా
నరకవిభేది నంచు భువ - నంబుల నన్నిట నన్నుతుం డగున్.

క. ఆనరకభేది గానఁగఁ

బూనిన నానందతీ - ర్థమునిఁ గొల్తును నే

నానరకభేది గాదే

జానుగ నానందతీర్థ - సుసేవనమే.

ప్రస్తావన

భాషాంతరీకరణము

చ. మృగమదదిగ్ధముగ్ధకర - శ్రీకుచబుద్ధిని నీలశైలశృం
గగతుఁడు వై వెలింగెడును - గాచును మ మృతఁ డేనిఁ బూని కొ
ల్వఁగఁ జనుదెంచినట్టిసుర - వద్యులు శంకరముఖ్యులున్ స్ఫుటం
బుగను దదీయభూషలను - బొల్తురు తెల్పుగఁ దత్ప్రభావమున్.

[నాంద్యోతమందు] సూత్రధారుడు: [సకౌతుకు: డగుచు: గనుకనిఁ గనుఁ
గొని] ఔరా! నాయెద నీప్రాభాతికభుషణలక్ష్మీ యలరించుచున్నది.

* ఈవైరెండుపద్యములు ఆంధ్రీకవిస్వరచితములు.

ఉ. యామవతీసుధాకరుల - యంచితతల్పముభంగి నింగి లా
తామృదునీటికారసము - చందముగా నరుణాభ్రసంఘమున్
శ్రీమహాసీయహారసుమ - రీతిని దారకవార మారఁ జూ
ర్ణములచందనంబువలె - నన్నవవెన్నెల చాలఁ గ్రాలెడున్. ౨

మఱియును,

కా. దాఁగం జీఁకటిరక్కనుండు హరినిన్ - దాఁ గాంచి భీతి న్విశా
భాగాభోగగుహాస్థలిం దెసల నా - ర్వం దదృటస్తోమము
ట్టేగంగా విహగాళి ఖాజిభువి భ్ర - షేడ్యత్పతాకాళి హ
రౌఘంబట్టులఁ దూల మేఘతలి తా - రాసీకముం గ్రాలఁగన్. 3

ఆ. వె. వ్రాలుగొడుగువలెను - గ్రాలెడు రేఠేడు
లంబమానదీన - బింబుఁ డగుచుఁ
బొలయ నిగిడె ధీర - ముగ సదాగతి హరి
గెలుపుఁ దెలుపునటులఁ - దొలుతసంజ. ౪

[ప్రాచిం జూచి సాశ్చర్యం డగుచు.]

ఆ. వె. ఉదయశిఖరిశిఖర - పదతరుణారుణ
కిరణమంజరి దిన - కరునియొక్క
స్యందనాశ్వచారు - చామరభ్రాంతినిఁ
జేయఁచున్న దిండు - జెలుపు మిగుల. ౫

[వెండియు విలొకించి] ఉదయించెగదా భగవంతుండు భక్తజనశ్రేయస్క
రుండు భాస్కరుండు. ఇతం డిపు డొండొకకాముకపరిపాటిం బాటించు
చున్నవాఁ డెట్లన్న.

కా. ఎండే బుచ్చి నిశీధిని దరణి రా - గేతుండునై వెండియుం
బొందించుం బ్రియరీతిఁ బద్మసికిఁ దా - బొల్పొప్పఁ బాదాక్షిచేఁ

గ్రిం దొడీవన మేవగించి తుహిన - క్షీరాశ్రుపాతంబుతో
డం దీనాననలక్ష్మి యై గళితరో - లంబాళివాణ్ణాలగాఁ.

౬

[అకసముఁ గని యాశ్చర్యమున.]

మ. మిగులంగాఁ బగ లెండలం బడలి శ్యా - మిభూత మైనట్టిదే
వగతీద్యద్వని తాతచేత రచియిం - పంబడ్డనిడ్డాంతధూ
వగణంబుం గనినప్పడే భకునుమా - త్తం బయ్యె నియ్యజ్ఞానఁ
నెగడె నృత్యలితంబుఁ బల్లనిత మై - స్నిధిచే నంశులఁ.

౭

కాన నే నభిమతఫలభార్థము భగవంతుఁ డగుభానుమంతునమ్ముఖమ్మన
నిలుచుచున్నాను.

క. ఎరంగునును దమగకర్దమ

భరదుద్దమవారిరాళి - పలితవిచేష్టా

తురలోకత్రయి దీర్ఘ

స్థిరరత్నల నుద్ధరించు - దివసకరునకుఁ.

౮

[అని సాదరంబుగ నభివాదనంబొనరించి, ఆకాశ మాలోకించి, సహర్షం
బుగ.]

కా. కాలాభ్రద్విపపాకలంబు మఱి కే - కావేదదర్శంబు జం

బాలాంభగతకంబు సోమమణికిం - బల్సాన నారాయణఁ

లీల స్త్రేల్కలుప న్వలంతి నళిని - శ్చివ్యన్తరాళాళి యై

కాలం బొం డొనరించుఁ గాశనురభి - క్రాంతంబు నెంతే రలిఁ.

౯

మఱియును,

మ. వరపుండ్రేక్షుశరాసనంబులను భా - స్వత్పద్మనీలాశ్వలా

త్కరబాణౌఘము శారదాప్రమథును - త్రస్పర్శనేభంబులఁ

శరపుష్పిత్థరజోధ్వజంబులను హం - సప్రూహముం గూర్చుచుఁ

స్పరరాజోత్తమజైత్రయాత్ర దెసలం - జాటుఁ శరన్నంత్రయిం.

౧౦

ఇనియునుం గాక,

ఉ. కారదగుచ్చసంభృతను - సౌరభలుబ్ధిముగ్ధపుష్పలి

ద్వారవిహారచారుతర - కైభవమంధరగంధవాహముల్

సారెకు సంఘటించు వర - శాలివనాశివిలాసలాలన

స్ఫారభుజంగపుంగవని - భావితశోభనలాభసంపదల్.

౧౧

కావున నేను సమస్తాశ్రితాభీష్టఫలప్రదాయకుండును నిఖిలపేదాశిముక్తా
వశీనాయకుండును రమాననరాజీవదివసనాయకుండును నగుభగవజ్జగన్నా
యకునికారదోత్సవము సమాహింప సముత్సునులై సకలశిశాసమాగతులై
సంఘీభవించి యున్నసన్నుతసమున్నతసభాస్థారులు సమస్తశాస్త్ర పారీ
ణులు రసికతాధురీణులు నగుగుణసమ్మదులసమ్మఖమ్మన కరిగి సత్వరంబుగ
నుత్తమం బగునొకానొకరూపకం బభినయించి విన్నపముఁ జెన్నమిగుల
సార్థకంబుగాఁ గావించుకొందు నని కడఁగి వెడలి కనుంగొని రంగ
దుత్తుంగతరంగమాలాజాలం బగునీలవణార్ణవకూలంబున శునాసీరసీలపత్న
రాశివలె భాసిలుచున్న దిన్నీలకైల మింకెటులఁ బొంక మైయున్న దన్న
నియ్యవసరంబున.

క. ఇరుప్రక్కల వరచంపక

తరువనప్రస్థులును దుహిన - ధవళశిఖరముం

బరఁగఁగఁ గనకగరుత్పిత

శిరుఁ డయి కదలనిగరుడుని - చెలు విది తెలుపుకొ.

౧౨

[వలను దిలకించి హర్షించుచు] ఆహా ! యస్తద్విధేయము భాగధేయ
మిచటఁ గదా.

గీ. ఈజగన్నాయకుదయార్ద్ర) - వీక్షణముల

జానుమిటి సుశీతల - చ్ఛాయ మైన

వటముకడ సుఖముగ నున్న - వారు సుజను

లభిలవినుతులు గుణరతు - లమలమతులు.

౧౩

కావున జా గెంతయు శ్రేయోంతరాయంబు. [అని, నేపథ్యాభిముఖం
బవహాకించి] ఆర్యా! ఇంద.

న—[ప్రవేశించి] అయ్యా! ఇదిగో వచ్చి యున్నాను. ఏమి నేయఁ దగి
నదో, అయ్య నెప్పువచ్చు.

సూత్రధారుడు—ఓసీ, వే తే మున్నది, ఈయోగమున నున్నవారి మనో
రంజనమునకన్న?

నటి—అయ్యా! ఇయ్యోలగమునఁ గలవారలహృదయానురంజన మేచంద
మునం జేయం దగినది?

సూ—కా. గేయం దాదాసు బర్వతేశ్వరుఁ డనఁ - ఓత్యాదితేయం దొకం
దాయార్యేశ్వరుడు వారణాసికులము - దావిర్భవించె గనె
శ్రీయుక్తుం డగుధర్మసూరి నితఁడే - చేసెం గదా నూతన
వ్యాయోగంబు రసోజ్జ్వలంబు సరక-ధ్వంసాహ్వయం బింపుగన్.
దాని నభినయించుటచే నీసభాసదులు సంతోషసియులు.

న—మన కనతిమాత్రమణీయం బగురూపకాభినయం బిష్టహాత్తుల
కెప్పుడ్కి వేడ్కఁ గొలుపునదియఁ గొనియాడఁ దగినదియఁ గాఁ
గలదు?

సూ—మహాత్ములే రమణీయగుణలేశముచేతనైనను బరప్రకృతిని మెచ్చు
చున్నారు. అది యెట్లన్న;

క. ఐనన్ శశి దోహకరుఁ

డొను సుధాకరత త్వాఘ్నం - డవని బుధులచేఁ

గానేరఁ డటుల నాతఁడు

జానుగ జడజాతపంక - జాతతతులచేన్.

౧౪

న—అయ్యా! చందురునందు సుధాకరత్వముచందమున మనరూపకాభినయమున నేగొనము కమనీయము?

నూ—ఇందును గలదు గదా, సుధారసనివ్యంశి నిఖిలతమగపటలపరిపంథి నరహరియొక్క నరకరాక్షసనాశ నోదాహరణాకార గుణశిరోమణి, ఇక్కరణి నిక్కవిచేతనే స్వకావ్యం బగుబాలభాగవతంబున వాగొనంబడియె.

ఉ. మందునిచేతఁ బంకజస - మానునిచేత వినిందితంబు లై
నం దగు దోషయుక్తములు - నాపలుకుల్ బుధవందితంబు లై
యందుట నెందు విష్ణుపద - మబ్జలనత్కలలట్టు నెట్టన [౧౬.
నందురు గాదె యార్యులు గు - ణంబు లవం బయినన్ ఘనంబుగన్.

న—ప్రకృతి కుటిల తగ్గ కర్కశాలాప విలాస భాసునఁ దగుధర్మమనీషి భాషణము లెటుల నమృతరసమాధురీధురీణంబు లగుచుం బరంగును?

నూ—ఉ. కాంచిన దైన దర్కమునఁ - గర్కశభాషణము గావ్యపద్ధతిన్
నించును మాధురి న్లవిమ - ణిప్రవచస్తతి యేమి వింత గ్రీ
ష్టాంచితకాలమందుని మ - హాఖరతం గనినట్టి దయ్యు వ [౧౭.
ష్టాంచితదిష్టమం దభిన - వామృత మీనె ఖగాంశుసాళియన్.

న—అయ్య చెప్పినది యొప్పు. ఐన నది దేవభాషాత్మకము గదా? కేవలం ధ్రువ కెట్లుపకరించును?

నూ—అయ్యా! ఇంకవఱకు ఒరగినవద్యగద్యము లాంధ్రభాషాత్మకములే కదా! అట్లే యటుపిమ్మటను ఉండును.

మ. తెనిగించెం గవిరక్షవిశ్రుతుఁడు స - ష్టిత్యాదితేయండు వే
దకును గొక్కండకులాభిచంద్రుఁడు దిగం - గం ధర్మవిద్యత్కృతం
బును శ్రీవేంకటరత్ననామకుఁడు స - త్పుజ్యంబు వ్యాయోగ మా
పనశాక్షం బలరారు నిద్రి నరక - ధ్వంసాభిధం బెంతయన్.

క. వద్యమునకుఁ బద్యంబును

గద్యమునకు గద్యమును ద - గం శేయఁబడెన్

హృద్యంబుగ నీకృతియం

దాద్యకృతిం గాంచినట్టు - లర్హులు పొగడన్.

గీ. అంధ్రీయన రూపకాద్య - మి దగుట దీన

రచన యెట్లెట్టో యుండుఁ బా - త్రత నరసిం

రసికు లీకృతి హర్యను - గ్రహముకలిమి

సత్యభామ యటం చెంచి - సంతసెలరె.

(ఈమాఁడుపద్యము లాంధ్ర)కవిరచితములే యనుట స్పష్టము గద.)

ఇక, భాషాంతరీకరణము

ఆర్యా! ఆలస్య మేల సేసెద?

గీ. ఘనతమస్సంఘసంఘన్న - మును మునుకొని

యీహారి ప్రసన్నమును శేయు - చెనక మెనఁగఁ

బూని హరియాశ నిపు డాటఁ - గానఁ దివిరి

మనల వేగిరపెట్టుచు - మలయుం గంటె.

౧౮.

[నేష్యమున]

ఉత్సాహము. వీడు సూడువలనిభీతి - వేల్పుతోడ నీడుపెన్

వీడు వీడ కెనఁగు మనుర - వీరవారయున్తు జెం

డాడువాడ నమ్ము మస్త - దస్త్రశస్త్రకీలలన్

మాడువాడు వీడు నరక - మానవాదుఁ డియ్యెడన్. ౧౯.

నూ—[సవిమర్శంబుగ] తగు నిది నరకదనుబదరమున నిజనగరినిఁ దొఱఁ

గిన నూఁతులవార్తారి నూతార్పుకట్టిసెచ్చెలివేసము వేసికొనునాతమ్ముఁ

అనుచు

డగుకాలకంధరునియాలాప మాలకింపఁబడియెడిని. అటు లగుట నితఁడు
తడయక జగడపుఁగడఁకమెయి బయలు వెడలెను.

[వల నవలాకించి, హర్షించున] వీఁడు గదా!

చ. మును మును యుద్ధలబ్ధ యగు - మోహనదేవత వీరలక్ష్యభృం
గిని దనయంకభాగమునఁ - గ్రీడను దానుచు సత్యభామనుం
గొనకొని యుంచుకొంచు హరి - గొబ్బున దారుకచోదితాశ్వస
ద్భనరథుఁడైదుకైదువులఁ - దాల్చి యిడే యరుచెంచె మించుచున్.
అందువలన మన మిరువురము ననంతరకార్యమునకు సంసిద్ధుల మగుదము.

[అని పనిపిరి.]

[౨౦

ఇది ప్రస్తావన.

[అప్పుడు చెప్పఁబడినచొప్పున]

శ్రీకృష్ణుఁడు—ఓయి దారుకుఁడా! ప్రాప్త్యోపేక్షమునకు రథ్యములఁ
దోలుము.

దారుకుఁడు—అయ్యుద్ధంతుఁడా! అమృతస్వంతునియాగమనమువలన నీనీ
తలఁపు మనుచే నాచేత సిద్ధుంపఁబడియె.

కృష్ణుఁడు—అత్తటి సరకదుర్వృత్తము శతమఖముఖమువలన నించుక
యాకర్షించినాను. దాని విరివిగాను వినిసింపుము.

దా—నారదమునిముఖమునుండి నాచేత సవిశేషంబుగ నాలింపఁబడియె.
విన్నవించు విను మంతయు.

మత్తకోకిల. పాకకాసనుప్రాలు సారె క - వార్యుఁడై పొదువు న్నడున్
గైకొను న్నడిమి న్ననంబుగఁ - గల్పవృక్షవనంబులన్
వీక మెక్కును హవ్యకవ్యము - విత్తదత్తము నిత్తటిన్
నాకవైరి సువర్ణశైలము - నాక్రమించి రమించెడున్.

౨౦

సత్యభామ—ఈమర్త్యాశి యున్నట్లుండా యేమి?

కృ—అనంతర మేమి ?

దా—ఇంతియ కాదు.

క. నరకేసరి నరకాసురుఁ

దురువడి ముల్లోకములను - నోర్చి యథేచ్ఛన్

జరియించువాఁడు స్మరహతి

హరియింపబడని దేది - యతివ యతనిచేన్.

౨౨

ప—మఱియు నిమ్మంతురక్కసుచేఁ బ్రతిక్షణము త్రివిష్టపామున ననిష్టంబు
పొసంగ జేజేలడెందములందుఁ గ్రోధాగ్ని యెటుల మండ కున్నది ?

దా—అదితేయులక్రోధకథ యేది? అది మునుపే మనకు విదితము.

క. త్రిదశులు త్రిదశత్వంబును

పదలిరి యవ్యయపదశను - స్వగపదమును దా

పదలెకు నబ్బలియొనిచేఁ

గదురుటఁ బలుదశ లవాచ్య - కష్టంబు లొగిన్.

౨౩

అదియునుం గాక,

మ. కనిబాహ్యోళి విహారవాఛ నెడలం - గ్రవ్యాదుఁ డవ్వారినిన్

ఘనదుర్గం బగుస్వర్గము నృలిమిచేఁ - గైకొంటకై వచ్చు నం

చనిమేఘ ల్దమవాతులందు నిదుకొం - చల్లాడఁ బిల్లెల్లెడన్

బ్రజుతిం గాంచిరి వారు వార కిపుడున్ - బర్హిర్భూభిఖ్యు లై. ౨౪

కృ—సరిసరి. ఆందువల్లనే తనపరిజను లందఱయవమానమువలనఁ గలిగిన
నానచే నాకనాయకునకు మోముడాలు డీలుపడియె.

దా—అతనికి మాత్రమే కాదు, నరకాసురాపహృతమణికుండల యగు
తన్మాత యదిలికిని.

స—అయ్యజ్ఞున పశ్రహస్తుండు జననికి నన్నిహితుండై యుండఁ దొి?

దా—సన్నిహితుఁడైన నానుత్రాముచే నేమి? ఎందువలన ననగా;

తరళ. బలనిషాదనుచేత నాతత - భండనంబు గండఁడె

కులగిరీంద్రవిదారుచేతను - గొంటురక్కనుఁడు ముఁగె

గులిశహస్రునిచేత వేచులు - గొట్టబడ్డను దిట్టయై

వెలుంగుఁ బల్కలు సాన రాపిడి - బెట్ట మానికమట్టులన్. ౨౫

స—[వివాసింబి] ఈలిని నరాతిపరాక్రమ మవక్రగతిఁ దుర్వారము

గాఁగా నేనగునఁ దా లేఖేతుఁడు నేమంబున స్వర్గంబున నుండువాఁడు?

దా—ఆమనుజాశనుండు మని యుండ, మధాకనేతుకకు స్వర్గంబున నుభిషితి
యొక్కడివి? అది యట్టిద.

సీ. తద్భీతిచేత ని - స్త్రపుడయి వైలారి

వైలపాలితుఁడగు - చోలివ్రాలి

ప్రత్యాశఁ బరికించు - వడిఁ బరువడి భయ

భ్రాంతిచే నెంతేని - గాంతి గలిగి

సర్వాంగ సంలగ్న - శస్త్రప్రణామ లట్టు

క్రోధోక్తికాన్నిరా - గాధికముగ

నదరి వెలింగెడు - నట్టిసహస్రాక్షి

దీపంబులను గుహ - తిమిర మడఁగ

సమధికత్రాసుఁడగుచును - సారెసారె

కనిమిషత్వము దూషించు - చడలుచుండు

గ్రిందుమీందులు చూచుచు - ముందుపెరుక

లరయ నేరక నేరుము - లఱగఁ దిరుగ.

౨౬

స—ఆ! చెడె. నిఖిలలోకపాలక ప్రముఖుఁడగునాభండలునకే యిటుపండ్రి

దశ పానగిన, జంటమోములసామి మొదలగు నన్యలోకపాలురకు గతి
యేమి?

౨౭

దా—ఆశ్రయాశునిచేతనే యాశనిప్రతాపాశుశుక్షణితైక్ష్ణ్య మత్యర్థముగా
స్ఫుటికరింపఁబడియె. అది యట్టిద. ఎట్లన్న:

ఉ. వానిప్రతాపభూరిణి - పాలుగ నింధన మైనపహ్ని య
వ్వానిదయాంబుధి స్తునిగి - బాష్పము వీడెడు ధూమశంకచే
బూనుఁ బ్రదీప్తి జిత్రముగ - బొందెడు దాహకతం గ్రమంబుగాఁ
దాను గృతానుతం గనెడుఁ-దద్దయు బూదిగఁ గాయ మోయనన్. ౨౬
స—అనంతర మంతకవృత్తాంతము చెప్పుము.

దా—దాని వాళొన నేల? [అని మాన మూనుడు.]

కృ—నంకోచ మేటికి? దైవము ప్రతిహలము గాఁగా, లోకమున కేది సం
భావనీయము గాదు?

దా—గీ. వానివాకింట దండంబుఁ - బూని యుంట
దండధరుఁ డనునాఖ్యను - దాల్చు జముఁడు
కుపితుఁ డగువానిచేతను - గొనియు నంత
మును గృతాంతుం డనెడుప్రథం-గొనియె మఱియు. ౨౭

స—[నవ్వి] యమునికిని యమాదేశంబు.

దా—ఇట్టిది.

కృ—మూలయేలికయో, వైలేయజాలీయతచేతను ప్లేచ్ఛన్యాయముచేతను
తదైక్యముఁ గాంచినటుల స్ఫురించుచున్నది.

దా—వాఁ డట్లు గాఁడు గాని, వితథీకృతపాశుండు నిరాశుండు ప్రచలిత
చేతుండు ప్ర చేతుండు.

స—మహాంబుధిమందిరుం డగుపడమటిదొరకు నెఱి పెందునకు?

దా—ముద్దియా! తద్దశ వినుము.

మ. డయ మంభోధి తదీయధాటిని మహా - కంఘాణిరింఘానము
చ్చయసంతాడితభూనముత్థితరజో - జాలాప్తిచే నేలగా

క్షయ మంద నిజనైస్యనీరనిధి త-ద్దాధప్రతాపాన్నిచే

భయవృత్తి న్నుభిమానవాధి యతి స-వ్వారాశిరా జివ్వడిన్. ౨౯

రుక్మవలీవృత్తము. వానిదయాభీక్-వ్రాలెను గానన్

గానఁ డతం డి - క్కట్టును జాలన్

మానిన మన్నే - మన్నను జన్నే

దానవభీతి - ధైర్యముఁ గన్నే. 30

స—నిక్క మీరక్కనునివాత సంపాత మందెనొకొ మందూరుతుఁడు,

అసకృత్సంచారధర్మం డగుటఁ గొలువ నిలువ నేరక?

దా—తల్పేవచేతనే కదా, సమీరణునకుఁ సంచరణశీలత నియతము.

స—అందువల్ల నల్లగంధవాహుఁడు సేమముగ నున్నాఁడా యేమి?

దా—ఇప్పు డప్పవనుఁడు కుశలి యనియే చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

స—ఎటువలె?

దా—[విహసించి] నారదుచే నీరిత మాయెఁ గదా.

గీ. తత్ప్రపంచోరుభుజదండ - తాండవితము

మండలీకృతకోదండ - కాండకుండ

లీంద్రసంజోహగీతస - మీరణుండు

కుశలి తత్ప్రతిజమరుత్తు - గొఱులఁ గరము. 31

కృ—చాలుఁజాలు, నారదునిపలుకునేరిమి. జగత్ప్రాణినికీ హాని యెట్లు?

ఎక్కడ నైన నడఁగి యుండును.

దా—ఆయుష్షంతుఁడా! అది యట్లు.

స—నరే కాని, ధనాధినాథుఁడు ధనప్రదానముచేత నతనికి హృదయాను

రంజకుఁ డెను.

దా—నిమి కథ, అనునుష్యాశనునియెదుర మనుష్యధర్మనిధి?

స—నదంబడి పరమేశ్వరుఁ డెటులఁ బ్రవర్తిలుచున్నాఁడు?

దా—ముక్కుంటియు నెవనికంటను బడక శ్రుతిమాత్రగోచరుడగుచు
నరకయాత్రానిరోధక సాధనసంపత్తిహైస్యవితథీకృత పరిపంథిసందోహ
మందు సమయింబుండుగ నెడపక తిరిగెనును. ఇతఁడు స్వతస్సిద్ధముగా
నసమగ్రచోరఁడు గదా.

కృ—పుష్పపంతుః కుశలార్థం జెప్పము.

దా—కా.తద్ధాటిబలధూళిధూసరితుడై - తా. దత్పుత్రాపాక్షిసం
విధం దై తదసిద్ధితారిగణని - నిర్వాత్సబింబుండు నై
యిద్ధాబింబి బడి కేల నేలొనుచుక - స్త్రీలేక భేటేతుం దై
ముద్ధిమం డినుం డెడగాయించు వడిం - బుచ్చు స్తవకేతుం దై.
వెన్నెఱతేదంబు చన్నిగ్రహనుగ్రహంబలహన నుపచనూపచయంబల
సాలెకుం గూతెనును.

కృ—అశ్వచ్ఛోద్యోతభటుండు గదా యారక్షోధ్యతుండు.

దా—నుహుభావతేజోవిభ్రాజితుం డగునిష్ఠాసవభుజనియెడ నిది యే
మద్భుతము? జేసిచేస నరకగా నిచేతనములు.

స్వాగతస్పృతము. మిత్రకాంతములు - మిత్రమరీచిక్
జిత్రధంగిం గని - చెప్పెరం గాల్చుక్
తాత్ర మొస్తుంగను - త్వాభృతనేక
తేత్ర వారమును - జేరువ నున్నన్.

33

స—దారుకా! ఈరాక్షసుం డెదుకొనభావునితనూభవుండు?

దా—[సన్నితుం డగుచు] ఆయిష్టంతుం డగునిష్ఠాసవభావునితనూభవుండు.

స—[సవిష్టయింబుగ] ఆర్మపుత్రుననుం బుత్రుం డెత్తెఱుగున ననుకుం
డయ్యె?

దా—[కృష్ణునిం జూచుచు సంకోచమున మిన్న కుండును.]

స—[నిర్బంధముగా] దాచుటచే జాలుం బలుకు మంతయు.

నరకాసుర—2

దా—మున్నుమున్నురులు వెల్లువవెల్లున మునిగి చన్నయిన్నేలయన్నును
భూదారాకాయం డగుచు దంష్ట్రాఁగరంబున సముద్ధరించినయాయూయొమ్మం
తునిచే నిజాంగసంగమంగళలాభశోభిత యగునాభూకాంతయందు నొక
సంవసుండు గలిగింపఁబడియె. అతండు సంధ్యాసమయసమదూభుతుం
డగుట నిట్టిబెట్టిదపురాక్షసశరీరము సంప్రాప్త మయ్యె.

స—[నేర్వయగుచు] అయ్యా! ఇటువంటిగొంటు నతివేలోన్నాడు మాన
వాడు నుత్పాదించి ముట్టాకములకుఁ బెల్లుమల్లడిఁగావించి మించ భావం
చిలి వది గావున నీచోసము నీయనియ.

కృ—[తనలా] ఎట్టులం గడు గుట్టయిననానంగతి బట్టబయ లయ్యె?
అంతయుఁ గానీ. [ప్రకాశముగా] ప్రియురాలా! ఈయది నిక్కముగా
నాయొక్కదోషమే. వాని నిపుడ మన్నిగొనుచున్నాను. [క్రోధముతో]

సీ. కల్పాంతకాలాత్మ - నల్పదర్శనహాప్ర

భంజనోద్దీపిత - ప్రౌఢగాఢ

కీలజాలాభీల - శీలకాలోజ్వల

జ్వలనగ్రనసమతే - జస్యమగ్ర

దేదీప్యమానంబు - దివ్యంబు బందీకృ

తాఞ్జలలేఖాంగ - నౌఘనితత

నిశ్శ్వాసమరుదిద్ధ - నిర్భ్రతృహస్తార

చక్రాన్ని యిప్పుడ - వక్రగతిని

సమదనరకాసురోద్ధండ - చండబాహు

దండకందూరిఁ జెండాడు - భండనమున

ఖండతుండంబులుగను ద - త్కాండకాండ

కాండవేదండతండము - న్నిండి యుండ.

క. ఇలియ గాదు వీనిభటు - లింతకు మున్ను స్వరాస్త్రపంచకా
క్రాంతులు నొచు నచ్చరల - కై కడు నొచ్చిరి సారె పేరువా
రెంతయుఁ గాంతు రాలమున - నివ్వడు మామకశస్త్రపంచకా
క్రాంతులు నొచుఁ దత్తుకున - రక్షగృహోపి నవాప్తయత్తులై. 31

దా—అయ్యవ్వంతుఁడా! ఎక్కెవడిఁ గొడుకుం జక్కాడి, భక్తజనపరిపాలన
మొనర్ప నుత్సహించుచున్నాడవు?

ప్ర—క. తనయులకంటెను భక్తులు

మును నాకుఁ రక్షణీయ - ముఖ్యు లరయఁగాఁ

దనయులు తనూభవులు మఱి

తనువులు భక్తులై యగుదురు - తభ్యము సుష్టి.

32

అటు లగుటవలన సత్వరముగఁ దురగములఁ బఱపుము.

దా—అయ్యవ్వంతుఁ డానలిచ్చుచున్నాఁడు. [అని, సృందన సృదము
న్నిరూపించి] అయ్యవ్వంతుఁడా! అపధరింపుము.

౩. వాణ్ధూతుఁడు నయ్యనియ్యనిలుఁడు - న్భావించు మమ్ము న్నిజో

ద్వేలక్షీప్రము లంచు నంచొ యచో - ద్విక్షిప్తవాలాబు లై

నేలం గిట్టలకొట్టుఁ దాళ దనుచో - నిగి నివలంఘించుచుం

జాలం బాఱెడు వారుమబు లివె ప్ర-పుర్ణ స్వలై వ్యానిలోన్.

33

పంచపాని చంపకమాల.

తలఁచెద నిందు వీనిజవ - ధర్మముచేత జితంబు లాటచే

దెలియక పెంట నంట వెను - దీసియు మే లనుకూలవృత్తి మై

వెలయుమరుత్తు చిత్తమని - ప్రేరణ నేనెడు చాయఁ గ్రిందుగా

నిలఁ బడఁ గొట్టు గిట్టలను - నెట్టన వేమఱు సీమహాశ్వముల్

విలసిలెడు స్వరుద్ధృదయ - వేగముఁ జాయను మించుచు న్వడిన్. 34

ప్ర—[సాదరంబుగ శతాంగవేగంబు నిరూపించి,] ఓయి దారుకా! ఈవు

వక్కాణించినది నిక్కమ. నిరలిశయతచేత నాచేతను గనుగొనఁబడి యెడిని.

గీ. బాణచేగంబునం బాణు - చారుపముల

ఖురహతులఁ దెల్పుఁ బుడమిని - జరణములను

గనకనూపురరవములు - గడు వడిఁ గన

[ననుచు నిటు లాడి మఱియును - నతనితోడ.]

39

ఇటు లవుటవలన వేవేగఁ బ్రాప్త్యోతిషనగరి లోచనగోచరి గాఁగలదు.

దా—[మ్రోల నాలొకించి] సత్యము, ఆయష్టంతుఁడా ! నీరాక చారముఖంబున నాకర్ణించి నరకాసురుండు సన్నద్ధసమిధసైన్యండును యుద్ధోన్ముఖుండు నగుచుం బురంబు వెలుపల ప్రసీదంబున నున్నవాఁ డెట్లన్నఁ బురోభాగంబున నిపుడు, ఆయష్టంతుఁడా ! భగవంతుఁ డగునీచేత బలం బవలొకింపఁబడుఁగాత.

మ. ఇదె రక్షోబల మంతరిక్షమున దు - ద్వీక్ష్యంబుగాడిగి భీ

నోదమా జేసెడు కాలమృత్యుభటనం - ఘోష్టంబుభంగిం దదల

గ దళత్కంతులభాలి ధూళివితతున్ - గ్రష్టే జలత్రేతువు

ల్పావలెం దభ్రరజిహ్వల ట్టడిదము - ల్వాలెం దదుద్దంప్తిలన్. ౪౦

మఱియును.

కా.సిందూరారుణితంబు దానజలముం - జెన్నార వర్షించుచుం

గంధేభంబులు రక్తవృష్టిఁ దెలుపున్ - తృపుత్ర సౌత్పాలికం

బిం దీదంతులమీచిరాక్షసులన - ద్విద్యోతభూషామణున్

పొందించుం దివి ఋక్షశంకఁ బగట - బొల్పొంది బల్పొందికన్. ౪౧

కృ—నూతుఁడా ! బాగుగాఁ జూడఁబడియె. నాకు వెదకఁబడఁదగిన

నాకారి నాయకుండు ప్రత్యాసన్నుండు గదా.

దా—వీడు మాత్రమే కాదు; నీచేరిబలిమిబలుపుఁ దిలకింప నారద

జయంత పరిష్కృత పార్శ్వండు పునఃసంజాతమేతుండు పురుషా
తుండును.

స—[ససంభ్ర]మ యగు చుకరిక్షంబు నిరీక్షించి] చెన్నార చున్న చెందిరపు
బొట్టు గలయట్టియు నిండుచండురునియట్టియు నెమ్మొగమ్ములు గలనృత్య
ద్విద్యాధరనింబాధరలతోడంగూడ జేజేతేఁ డివట రాజిలుచున్నాడు.
కృ—[సహర్షమ్ముగ] సారథీ! కానిమ్ము. నరకాసురునెదుర దరియ నర
దమ్ము పోనిమ్ము.

దా—ఆయత్తుంతుఁడా! నరకాసురసమీపప్రాపక మగుపథ మిది కాదు.
కావున వేఱుదారినిఁ బోదము.

[అని వెలువడుదురు. అప్పుడు చెప్పబడినచోప్పున వ్యోమదూతమునందు
నున్న యిద్రుండు]

ఇం—ఇయ్యెడఁగదా, చయ్యన నరకరాక్షసాక్షిణబాహువర్పము మోర్పఁ
గలండు పుండరీకాక్షుండు.

నారదుండు—వితత్సమయంబునం గదా మహోత్సవ పరుపర.

కా. ఈదోహకరుఁ డున్ఫణ్ణ సరకుం - డే కృష్ణపక్షసహూ
డై దైవారఁ దనీయవర్గముల ను - బృబృంగ నెవ్వారికిఁ
మోద మ్మాతెనొ పారి కీయెడ హరి - స్ఫూర్తిం బ్రమోదం బగున్
శ్రీ దాఁ గల్వల కట్ట తమ్ముల కిటం - జెల్వొంచె వృత్తస్తయై. ౪౨

జయంతుఁడు.—[అనురాగిని నాఁగొంచి] అహహా! సరోత్కృష్టంబు
గదా, యామహావాహిని. ఎట్లునఁగా, నిఖిలేభాములు కులభూభృత్యన్ని
భంబులు పద్మకసంభిన్నంబులు ప్రభిన్నంబులు. సర్వార్థంబులు సగ
ర్వంబులు ఆజానేయంబులు విజేయంబులు. సకల స్యందనంబులు
సన్నద్ధజైత్యనంగనంబులు ప్రహుటలపనంబులు పవనజవనంబులు. తొంటి
తెఱగంటిజోదు లంపలు సిద్ధబలాధికులు పారశ్వధికులు. యగ్ధవిహార

రసికులు పాశికులును, నీలిశాస్త్రదేశికులు నైస్త్రింశికులును, డాలుదాల్చు
లును జోడుదాల్చులును.

ప్రతివారి—క. వ్యాలోలానులు మొసగులు

పాలం ద్వీరదములు ద్వీప - ముల్లేర్లు ఘన

శ్రీ తెల్లులు నురుగులు గు

జ్ఞా లలుగు నరకుడు దు - అదుగా కడలిన్.

౪౩

ఇం—[సన్నితుండగుచు] అనిరూఢకవివిగా నీవు.

గీ. తెలియు తజ్జీవ నేంధనో - దీప్తహేలి

ధూమసంఘదురాసదుః - దోయజాత

నేత్ర భగవంతు బాడబా - న్ని నృసింహ

విష్ణుభక్తాపదసహిష్ణు - జిహ్వా గృష్ణ.

౪౪

శచి—[జయంతుఁ జూచి] జరీజృంభమాణు బగునీశానానృగదననందో
హంబునఁ గానంబడండు కృష్ణుండు. అతనియరవంబు గూడఁ జూడంబడ
దయ్యె నియ్యెడ.

జ—[ప్రేలం బోల నిర్దేశించుచు,]

పంచపాది మత్తేభ విక్రీడితము.

తనువు దాల్చినకంతుశక్తి యన స - త్యాకాంత యెంతేనియుం

దనరకొ యుభ్యదనేకరాక్షసులకు - వ్వాతై కభూతంబు నై

ఘనదివ్యాస్త్రచయంబు భీకరముగాఁ - గ్రాల న్నరం బుద్ధతిన్

వనజాక్షుం డితిఁ డొప్పెను న్వడకడకొ - వామాస్త్రసంపన్నుడై

కన శృంగారరసంబు వీరరసము - స్థాంగింటును గూర్చుచున్.

౪౫

మహాస్రగధ.

నిజపక్షాక్షిబనిర్య - నిరుపమపవనో - న్నేషకల్పాపితాశే

షజలాభివ్రాతుఁ డీష - త్వభుజబలసమా - సాదితాదిత్యయోధ

వ్రజసీయూషుండు మాద్య - తృణిదశసనఖ - భ్రాజమానుండు దుష్టై
చృజనగ్రానుండు పక్షి-శ్వరుండు శ్రుతిరసు-స్పారుం డాఁ దత్పతాకన్. ౪౬

శ—జయంతా! ఎవండు నరకాసురుండు ?

జ—[అంగుళిం గనఁబఱచుచు]

ఉత్సాహ. బొందళంబు బొమిడికంబు - బొదిని వింటిఁ దాల్చి మే
ల్లందనంపు దేర్ పీఠె - గొఱలువాఁడు కంటివే
బొందుగాను నెయ్యుండైన - మురునితోడఁ గూడఁ దా
మందలింఁచుచున్నవాఁడు - మాటిమాటి కియ్యెడన్. ౪౭

గీ. అగుచుఁ బలువురు దొరలు ధృ - తాంజలిపుటు

లాజివీరోద్భటులు గొల్వ - నతఁడె భూమి

నుతుండు నాసీరమును బంచు - చతులితముగ

నంత కాకాముఖంబున - నలరెఁ గనుము. ౪౮

శ—జయంతుండా! ముగ్ధాసురుం డెటువంటివాఁడు?

జ—ఏవాఁ డానరకు నెదుర నైదుదలలతోడ గఱులతోడిగిరి తెఱఁగునఁ
దిరుగుచున్నాఁడో వాఁడు గదా. పోత

ఇ—ఇదేమి గోల చాల ప్రేగుగా నున్నది?

నా—సీ. హరిధనుష్టంకృతు - లరికర్ణపుటమహా

తంకావహములుగా - నింక నింక

భవనక్షయూంభోధి - రవశంకఁ గలిగింప

మందుభిధ్యనులు న - మందముగను

గరిఘటాకోటిస్మీ - కరణంబులును వాహ

హేహారవములు వి - శేషముగను

ద్వంగచ్ఛతాంగర - థాంగనేమిధ్యాన

ములు భటోద్భటపూంకృ - తులు ఘనముగ

వెలయ మాటునెలంగఁ గాఁ - గులమహీధ
రములు దిగ్గజములు బధి - రములు గాఁగఁ
బగుల బ్రహ్మాండభాండంబు - నెగడుచున్న
దోహరీ యుగ్మశంఖు కో - లాహలంబు.

౪౯

ఇం—ఆహావ మావహిలైనా?

శ—స్వామీ! నానీరయంధ మారబ్ధ బయ్యె . సరే. ఇతఁడు గదా గదా
ధరుండు సవిధధర నెనుర నరుగుదేరఁ గోరుచు మహారథపరివృతుఁడైన
వీరుని కడ్డముగ నడ్డంకులుగా నొడ్డి నిలిచిన పెక్కు పెనుబెనఁకువజోదుల
రక్కసులఁ జక్కాడుచున్నాఁడు.

ఇం—ఇతఁడుగా.

శా. శూడాల్పాద్రిగళస్త దాంబుయురమాల్ - శుంభద్రధాంగంబు లు
ద్దండక్రస్యభుగుధ సింహములు ప్రో - దృఢద్రము ల్లి ను
చ్చండం బొనరి నైన్యకాననములన్ - శార్దూల్యుతాస్థాగ్నిరు
గ్రుడుం గాల్చు మహాగ్నితైపడి పడిన్ - ఘోరంబుగా నివ్వడిన్. ౫౦

మ. ద్విరవస్కంధగతు ల్పహాసురభటు - ల్విష్ణ్వంబకచ్చిన్ను లై
ఖరుద్బంధలిఖండనంబుఁ గడిమి - న్నావించుచు బోదు రీ
సురవిద్యోధులమోము లన్న నో వడుకొ - ట్తోటి న్నడిం దధలిన్
బొం సింకాలరుచిం భజించి యగుము - గ్వాల్ న్నోష్టంబు లై. ౫౧

నా—ఓ శుభానీరా! నానీరము నాగొకింపుము.

గీ. సింధురము లిఘువిచ్చిన్న - కంధరములు
సప్త లన్నియుం గృతదీర్ఘ - సుప్తులు మఱి
నాయకులు కాయసంలగ్న - సాయకులును
జక్రరేచితరథములు - చక్రి రేఁగ.

౫౨

మఱియును.

మంజుభాషిణి. ఉరగారికేతనత - రాసుఖండితా

సురదంతిపంతకట - శుండల న్నడుక

స్ఫురదూర్తి పూరములు - జుప్తుస్పృహదుత్

ధర బాటుచున్నయది - దద్దయు న్వడిన్.

౫౩

ఈసమయమున నాసీరసేనానాశనసముదికసమతికయరుడాశ్రయాశశో
ణీకృతవిషణ్ణముగ శదున్నిరీక్ష్యం దగునరకరాక్షసునిచే బ్రేరితుం డైన
మురాసురుండు స్వనైన్యము గొని జన్మోన్ముఖుడును గృహ్లాభిముఖుం
డును నగుచు సరసున నరుగుచుచుచున్నాడు.

ఇ—[విలాపించి] ఆహా! మురునిదండు గుడు మెండు.

వసమయూరిము. దాడి నిఱగోడిగల - తండ్రుల రింఖా

తాడనకతోరత మ్మ - ధక్షితిని ధూళి

పాళియె సరోజహిత - వాజివరరాజిక్

జాడగను నీయ దివి - చావె పారిక గప్పెన్.

౫౪

ప్ర—దేవరా! ఇందుం దిలకింపుము. ఇందు గననినమాపటిలమేల్వాడి
యంకుశములచేత విదారితము లగుకుభస్థలములను పరిభ్రమణపాపిష్టవ
కపోలమాలసంభ్రమబంభ్రమ్యమాణ బాభిరయుకారా రావములను తఱు
చైనఘోకారములచే బెన్పు. పఱుపఱుబడినసగుత్తజయలచే వెఱిపున గనుం
గొనఁబడిన సమతికయసూచరణచంచలితనకలభూభాగంబులగు నాగంబుల
చేతను, కుపితు లగురాతులతరటులచే గొట్టబడినట్టి పరిభవమునుచుఱు
గిడుట కనఁగ గొరినెచిప్పలచే నెగురఁగొట్టఁబడినట్టి ధరావరాగసముద
యంబులు గలసరయుంబు లగుహయంబులచేతను, ప్రళయప్రభంజనాహ
తవలాహక సత్త్వరంబు లగుశతాంగవిసరంబులచేతను, పంచఁబడినవియుం
గడుఁబడినవై పరియుం బనుచిడఁబడినవియు నగు నీలైలకోటుల నెఱయె

యిక దఱచుగ మండిపడుమిధుఁగుఱుల పిండులచే వెల్లడిపఱుపఁబడిన
వేడిమికప్పుదారిబారులు గలవార లగుకాలరులచేతను, అన్నిదెసల వెన్న
నరదము పొదువఁబడియెను.

జ—[నవిషాదంబుగ] అయ్యో, సుకటంబు ప్రాప్తం బయ్యె.

కా. జ్వాలాద్వీలము శూలము బరిఘముక్ - సంత్రాసభూతంబు వ్యా
లాలత్కుంతములం దురంతముల బ - ల్లాడ్డండ్ల వాల్టాపులక్
జాల స్వాలుల నంద తేసెద రిటం - జక్రయుధుండు ద్విష [గీగీ
జ్జాన్తన్నుండు భున్నుం డయ్యెడుఁ గటా - చన్నే వివిన్నుండు గన్.

నా—[నవ్వి] ఓయి సుత్రామపుత్రా! నీ డెందముచందమున నందనందను
డెందమును బెగడువడినదిగాఁ దలఁచెదు గా! కాంచుము.

గీ. అచ్యుతాతతబాణాన - నచ్యుతములు

జిత్వరములు మరుద్రయ - జిత్వరములు

సాయకంబులు పిహితభా - నాయకములు .

సకలశత్రువులం గూల్చు - శకలములుగ.

గీ

[నవిస్తయంబుగ]

ఉ. శౌరిధనుర్విముక్తశర - జాతవిదారితదేహు లై నదే

వారులచేత భిన్నుఁ డయి - వారక మూర్ఛితుఁ డై నయయ్యును

న్వారణరాజము ల్పచిధ - నాకమహాంగణమందుఁ దుండముల్

సారెకుఁ జూచుచు న్వమధు - జాలముచే వడి నేదఁదేర్చెడిన్.

గీ

శ—అచ్చెరువు! ఎమ్మాడ్కినింగిముంగిటఁ దమ్ము లిమ్మయ్యె? మానుసులును
గొమ్ములతోఁ గ్రమ్మరుచున్నారు? మిన్నవాఁడఁదామేళులును లోమశ
ములుగాఁ గానఁబడుచున్నయవి?

ఇం—ముద్దరాలా! భ్రమపడకుము.

చ. హరిశరదారితారివద - నౌఘము వై కెగయంగ నింగిని

బరంగుఁ బయోజరాజి వర - వారణలూనరదాంసభాగు లై

నరులూనరంగ శృంగులు గ - నంబడువారలు కంకము క్తముల్

శిరములు లోలవాలములు - చెన్నగులోమశకూర్తము ల్పాగిన్. ౧౮

అహహా ! అస్తదుపకృతికొఱకుఁ గలసికిఁ గడఁగినసోఁకుమూఁకలఁగొంగ
చేత సకలభూతసంతతి సంతర్పిత యయ్యె. ఆయ్యది యెట్లన్న ;

మ. అలకా దాకిను లస్తపూరముల వే - దండ్డో గ్రతుండంబులకొ

బొలల న్యోగినులుకొ బిశాచులు మహా - భోగంబును బొందఁగా

లలిఁ గూక్తాండులు కాలఖండగిళనో - ల్లాసు ల్విలాసు ల్మహో

జ్వలబేతాభలు హస్తతాభలుగ ర - త్కషపాళికాంత్రాభలున్. ౧౯

నా—బౌరార ! మురాసురప్రేరిత మైనసేనయును బుండరీకాక్షుచే త్కణ
మాత్రంబున రూపుమాపంబడియె. ఓయి వేగంటి ! ఇటువంటిసో
టేచోట వై నఁగానబడదయ్యె. [అనుచు సహర్షంబుగ నర్తనం బొనర్చు
చున్నాఁడు.]

ఇం—[నగి] నర్తనము చాలు. ఎందువల్ల నిందు నాలమం దల్ల మురాసు
రుఁడు గానరాకున్నాఁడు ?

నా—వాఁ డిక్కడ నెక్కెవడిఁ జెరలాడఁగలఁడు ?

ఇం—వాఁ డేమి నరకోపకంఠమ్మునఁ గ్రుమ్మరునా ?

నా—కాదు కాదు. వైకుంఠోపకంఠమ్మున.

ఇం—ఏమి ? ఈసుంటమారిచే మనవైరిచే నతనిఁబొదువఁబనువఁబడినవాఁడు.

నా—[చిఱునగవుతో] దరకరుఁ డగుదరకరరిపుచేఁ గాదుగా ?

ఇం—[సవిస్తయుం డగుచు]ఆ ! ఆ ప్రసిద్ధఁ డిప్పుడెప్పుగిదిఁ జక్రిచక్రంబుచే
నల్పుఁడువోలె ముందె పెద్దనిద్దురఁ బొందె.

నా—ఏరీతి నీతఁ డల్పుఁ డని చెప్పుఁబడెను ? నీచయనసహస్రంబు నేనుబ్బు
రంబు తివిచిహ్నియెను ?

ఇం—నర్వాచర్యగ్రహం బగునిష్విగ్రహంబునఁ జూలకనిమాడ్కి యెక్క
డిది ? ఆమురాసురవాసుదేవుల ప్రథనకథఁ బలుకుము.

నా—వాఁడుగా, వాలుమగఁడు ,బలియుండు. బాహుకంబుభంగిఁ బ్రబల
రోషభాషణమానతప్రేరితుఁ డగుచు నవిరతశరవర్ష పరాపరయ గిరియందు
వలె హరియందు వెలయుచెను.

ఇం—పిమ్మట.

నా—తదనంతరము.

శ. హరిశరములు మురదనుజుని

శరముల నకలములఁ జేసి - శకలాంబులఁ గాఁ

బొరి నానె వాని నెత్తురు

పరికింపఁగ నీరు గ్రోలు - పాంథులు వోలెన్.

౬౦

ఇం—ఆపల

నా—శ. పదపడి శరభిక్షుఁడు మురుఁ

డదయుండు గదాయుధమున - నడిచెహన్,

ఇం—హా !

నా— అనియాహుతిభుజహతిచేఁ

బర రయ్యెన్

ఇం— బుగ్గులశృంగులఁ - బరఁగెన్తురమున్.

౬౧

నా—పిమ్మట, మరల నమ్ముదు.

ఆ. భిదివాలములను - భీకరకరవాల

ములను శూలములను - మొగిని బఱిపె,

శ—అప్పు చెల్లె.

నా—గోల! ఆడల కామారి వాని

గూఢుమాపె వాలు - దూఱుగముల.

౬౨

ఇం—[సరిస్తయముగ] అవ్వల.

నా—అటువెనక.

క. హరిచేతఁ బఱిపఁబడినది

హరిరణి సుసగ్ధనము మ - హాశేగమునన్

సురతిపుతలలు దునిమె శి

భరిశిఖరముల న్యుగాంత-గుంధపములెన్.

౬౩

ఇం—[సోత్కంఠంబుగ] ఎట్టుల నిట్టియుత్సవము నాచే నలింపుండు బడియె?

జ—చాలుఁజాలు. ఈగతజలసేతుబంధనవిచారముచేత, కాన నిప్పటిది కానఁ బడుఁ గాత.

ఆ. సమరమునకు నల్ల - యుదురారి వెనుమొన

తోడ గరుడవాహుఁ - గూడ ముట్టి

చుట్టఁగొనియె నీకు - సొరిదిని జిత్తంబు

తోడ గాలి ఘుఘుల - తోడఁ బోలె.

౬౪

ప్ర—ఎట్లు కనఁబడ కున్నది వెన్నునరసము?

ఇం—హనవాదసేనయే కానఁబడకున్న దనఁ జనుచు. చూడఁదగును.

క. మురళాసనశార్ఙ్గధనుః

పరిముక్తశరార్చు లజిత - పవనరయములన్

సరగున నరిబలము లఱెన్

బొరిఁబొరి బలశౌర్యములను - బొందినవయ్యున్.

౬౫

నా—అహ! వాసుదేవహస్తాఘమంబు వాల్చునోగతుల కలిక్రమించుచున్నది.

అదె ట్టన్న;

నీ. ములుకులు కోదండ-మునఁ గూర్చబడవొక్కొ-

దొననుండియే వడిఁ - జనెను నొక్కొ-

సారెకు వెడలక - ఘోరంబుగా నొక్కొ-

సారియే వెడలి యొ - ప్పారు నొక్కొ-

యొక్కొక్కదాననే - పెక్కు లొక్కుమైడిఁ

బుట్టి బిట్టరవడిఁ - బోవునొక్కొ-

సంఘట్టనస్ఫార - చంచత్స్ఫులింగచ్ఛ

టలచేతఁ బత్రాలి - బలసి కాలు

టకు మునుపె గుటి తప్పక - ధాక వీకఁ

బడుచుచున్నవి యబ్బుర - మడర నిపుడు

ప్రళయమున మండుచుండెడు - ద్వాదశాత్మ

కిరణముల గెల్చె రక్షస్తి - మిర మడంచి.

౬౬

ఇప్పటి బవరంబు కరంబు డెప్పురంబు.

ఇం—బౌరా! వైరానుబంధంబు వీడఁ గూడనిది. ఇందుఁ గదా.

మ. హరిబాణంబులఁ దృక్తచిగ్రహులు నై - యాశోరణు లేగ న్వ

స్తరుణీహస్తిలు లబ్ధి నుబ్బునను ద - ద్వితీజకుంభస్థలిక

వరముక్తావళియు క్రమాస్తయల నా- స్ఫాలించుచు న్నారెకు

వెరవారంగను గోళ్ల గీటుచు ననిక - పేగింతు తత్పుత్రుతోన్. ౬౭

జ—ఇక్కడఁ జూడ్కి నిగుడ్పఁ దగును.

మ. సరపంబు ల్లడిదన్వితంబుల పృష - జ్జాలంబులకై పృష్టిప్ర

స్తర పాతంబులు నై నమబ్బులరుచిక-దాల్చు న్దరుల్ వీక ఘీం

కరణంబు ల్లగఁ గర్ణ తాళములతో - గంసారిశ స్త్రక్షతిక

బొరి దానాంబుకణంబులం గలితన - న్దుక్తాగులక డాలులన్. ౬౮

ప్ర—దేవా! ఈవల నపహాకింపుము.

ఉ. కాలరి యొక్కరుండు హరి - కాండగృహీతుఁడు నాచు నింగి స్వ
 స్త్రీలలితావతంసము - రేచితనుభవభిషిక్తుఁ డయ్యు శుం
 డాలగళోపరిభవర - ణంబుగ వ్రాలియు పెండి భీతత
 ద్వాళసముజ్జితుండు నయి-వ్రాలెమఁ దత్కుచమాడలంబునన్. ౧౯

శ—ఏ మీయాక్రందనము?

జ—ఈక్రందు మురహరశరదుర్దినార్దినతులది యగును.

ఇం—[సంభ్రమంబున] ఏమి నరకుండు మడిసెనా?

నా—కాదు, ఇశఁడు గదా.

ఉ. కొందఱఁ దిట్టి రక్కసులఁ - గొందఱఁ దేర్చియుఁ గేరి కొందఱఁ
 గొందఱఁ జూచి రోసమునఁ - గొందఱుం బురికొల్పి యాడికి
 డెందమునందు యుద్ధరుచి - రీవి యెలర్పఁగ దర్ప మొప్ప గో
 విందుని కాభిముఖ్యముగ - వే చను దెంచుచునున్నవాఁ డిటన్. 20

[నేపథ్యంబున.]

కా. ఏ మాక్షింతు నని నివృత్తుపదనం - బిధక్రూధారక్రదృ
 గ్భీమంబు స్నహరాష్ట్రఖంబు నిక్కడఁదత్తే వల న్నణధావృషే
 నేమంచు నివసనాడ హృత్తులనే - నేమంచు నాడంగలన్
 జా మూడం గనినాడ నే మనుదు నీ - సుగ్రామదారిద్ర్యమున్. 21

నా—[సహర్షుండగుచు] తారసిల్లెగా, ఈయిరువుర లేరులు? కావున నది
 వఱకు మనకలకల మటుండుఁగాక. ఆకర్ణిత మొయిద్దఱయోధా)లవ
 ములకు.

[నేపథ్యమున, నరకాసురుండు దుర్వారగర్వంబున వాసుదేవుఁగూర్చి]
 ఓరోరి మూర్ఖా!

ఉ. ఒక్కడఁడైన బెష్కర మ - హోధతుల స్తురముఖ్యు లైనపె
 న్నక్కరుల న్నవోగ్యులము - న న్నమరంబున నుక్కడంచితం

గ్రక్కన నంచు గర్వము న - భర్తముఁ గాంచకు మేమి వారితే
నిక్కడ నన్నుజూడు మిచె - యిద్దరలు స్వరస న్నహుచుచున్. 22
ఇం—ఆహా! వీనిగర్వానిరేకము!

[నేపథ్యముందు, కృష్ణుడు.]

కా—నీమాంసంబు భుజింపఁ గోరి పులుఁడు - ల్ని డాబుపై నాడుచు
స్నిమృత్యుదయసూచకంబు లగుచు - నిల్చి డారుఁ గుకాదు లో
రీ మత్కాండవిఖండితుండ వవుచు - గ్రీవాత్తత్రాణికి పై
భీమాజిం గనె దిష్ట సీవు త్వదస్య - స్విద్యోతమాంసాశ్శులన్. 23

ఇం—పురుషోత్తమనత్తం బగుచుత్తరంబు యొక్కట.

జ—[వెండియు పీఠ డేమి యాడునో యని యారయచున్నాడు.]

నా—ఇంచుక పించుచునిభాతి వీనిసూతుఁడు జీమాతుఁడు చెన్నారు
చున్నాడు.

[నేపథ్యమున.] ఓయిమూఢుఁడా! నిరుపసర్గసంగ్రాహసింహం బగునన్న
త్వామి కెదు రెక్కడ?

దా—[పఠహాసముగా] నిక్కంటే. నీయొక్కదొర నిరుపసర్గ సంగ్రామ
సింహమే.

ఇం—[సత్కాఘముగ] ఔరా! దారకునిప్రతిభానిరేకము, వానివాక్కుచేతనే
వానిదొరను గ్రామసింహ మని వాఁనుచున్నాడు.

జీ—సరే ఇది.

ఇం—[పరిహాసంబుతో] ఆహా! వీనిమాంద్యానిశయము. కాసి, వీనివివక్షిత
మొందాఁకనో యందాక విందముగాక.

జీ—నాయొక్కపచనమును జక్కగా వినుము.

శ్లోకః. త్యక్తప్రభంజనాధమ మాక్రాంతపురందరాలయం వీరమ్,
క్షాఘులే కింపురుషా శ్చర్వితబర్హిర్ముఖ మృథే వ్యేషమ్.

దా—అదే పద్యమును బ్రత్యుత్తరంబుగఁ జెరించుచున్నాఁడు.

నా—[సక్లాఘంబుగ] నిజముగా నితఁడు వాచస్పతియ. ఏటి కనఁగా, మాటి మాటికి మాటనేర్పుచే జమత్కరించుచున్నాఁడు.

[నేపథ్యమున.] బాగు, దారుకా! బాగు, క్లాఘనీయయ్యక్తి. అది యట్టిద. ఎట్టులన్న, దీనిచేఁ గానివారును సంతసముఁ గూరుదురు.

నర—[గరువముతోను, చిఱునగవుతోను]

గీ. ఓయి యే తెంచివార మీ - యోజఁ గపట

వచనముల నిస్త్రపునకు ని - ర్వాణ మబ్బ

దబ్బు మర్తస్సృగంబకొ - ఘాసమాజి

రాజదళివచాతుర్య - యోజనలను.

28

కృ—[సక్లేదగ్ధంబుగ నిశాత్తజాగూర్చి] ఓరోరి! మూర్ఖా! ఇటువంటి చాతుర్యములచేతనే నిన్ను నిర్వృతికాంతాకాంతునిగా నొనరించుచున్నాను.

జీ—[సోత్సాహంబుగ నరకుఁగూర్చి.]

చ. ఎటుల సహించు త్సభ్యదళి - కేక్షణశక్రముఖాఖిలామరో

దృఢపటుదోర్బలప్రథన - దారుణవారణఘోరఘోర మీ

కుటిలకరోక్తి కత్తపున - కు న్భవనక్షయకాలకాలవి

స్ఫుటరససాతిభీషణము - భూచుత సీయది ఖడ్గ ముగ్రమున్.

29

ప్ర—దేవా! ఈనడి సారథిభాషణోద్భూతనిర్భరాభిమానం దగుచు నమరొ

స్తుఖుం దగునరకుం గనుంగొని రాకాసిగొంగ సింగాణిం గొని సంగరో

స్తుఖుఁ దగుచున్నాఁడు.

ఇం—[వీక్షించి సహర్షంబుగ.]

మ. విచల భ్రుకుటిభీమఫాలఫలకు - ల్వభ్రాంతిమచ్చక్షువుల్

రచితాకాక్రమణు ల్బునక్రీతధను - ర్జ్వానిర్గతాస్త్రంబులం

నరకాసుర—3

బ్రచురామోధనకేళికొశలమును - బాటించుచున్నారు వీ
రిచటం దాతనుతులు ల్పూరినరకు - ల్వీక్షింపఁ జిత్తంబుగన్. 26

కావున నీవిగ్రహము మహాద్యుతము.

మ. కనుల స్తందేమకోపవహ్నితుచుక - ల్లానోపు నాఁ దోచు దాఁ
కను నొండొంటిఁ బడ న్నిడుంగులులు మై-గప్ప స్వహావాయుచేఁ
బెనుపంబడ్డది యంబకంబులు శ్రుతి - స్ఫీతోల్లసజ్జ్వలతా
జనితోద్వేగము లగ్నిబాణకలనా - జన్యంబు సూచించెనున్. 27

నిజముగ నియ్యరువురకును గయ్యము సమము. ఎట్లనఁగా ;

మ. ఘననిర్ఘాతరవాతిఘోషణములం - గాండప్రకాండంబులన్
ఋణతోగ్రోగశరాసనిర్గతముల - స్విధ్ధాంగు లనోన్యమున్
గన సంపర్తనపత్తరంగనివహా - ద్దాఢధ్వలఘ్నార్థభీ
మనదీనంబులఁ బోలి రీయిరువురు - స్తార్కొందుఁ బోగ్గొం చొగిన్.

జ—అక్కటా ! ఇక్కలన, నారాయణప్రయుక్తంబైన వారుగాస్త్రంబుచే
నరకాసుర వైశ్వానరాస్త్రము కడుపుదిగఁబడిన కైవడిఁబ్రావడియె.

ప్ర—కావుననే కావరమున ముచ్చెనువాలు వేయఁ జూచుచున్నటులఁ
జూడఁబడుచున్నాడు వీడు.

ఇం—[నవిషాదంబుగ]

మ. భ్రమితత్సాధరసాధకర్షణభర - శ్రాంతాహిరాట్ఛ్వాసభీ
మమరుద్ధీప్తవిషాకుశుక్షణిశిఖా - మానోగ్రదుర్వీక్ష్యమా
యమరాఠారిది శూల మచ్యుతశరౌ - ఘోవార్య మాచుం దదీ
యమహోరగక్షతజాపగాత్తి సుపకౌ - మ్యం బయ్యెఁగా యియ్యెడన్. 28
కాన, దీన మధుసూదనునకు వేదన యొదపె.

నా—ఇతనికి మాత్రమే కాదు. నరకునకుఁగూడ, చూడు.

కా. శూలాఘాతకృతశ్రుదమృతశర - ప్రోమాహతి న్నాయమున్

చాలం గాయమునం దిలాసుతునకుం - జానయ్యె నయ్యారె ! ఆ

భీమాజ్వలంభణజంభభంజనము - ద్వీర్యావిశ్వాశోగ్రు

ద్వారార్జితతాపకేతుణసహ - స్రవ్విడ్రు న్బునుచున్. ౮౦

ప్ర—ఆర్యుడా ! క్రొక్కాఱు మొగిలుయొక్కయుఱుము తెఱుగున సిద్ధంపు

శబ్ద మొకటి వినఁబడుచున్నది యెది ? మజల నది యెవనియొక్కపలుకు

వితర్కింపంబడినది. అందఱును ససంభ్రమంబుగా నాకర్ణించుచున్నారు.

కృ—చ. శరములు నాల్గిటన్ హరులు-చచ్చెను సూతుఁడు నీల్లె మూఁటిచే

బరువడి రెంటఁ గేతనము - బల్విలు నొక్కట ప్రక్క లయ్యె నీ

శిర మొకఁ డీయెడ న్నిగిలె - జెండెను దానిని నాదుచక్ర మో

నరక యభీప్సితం బెని యొ-నర్పుమ నీకది దర్పమేర్పడన్. ౮౧

ఇం—యథార్థ మీజనార్దనుచేఁ బ్రచోదితుండును సమేధితక్రోధుండు నగు

నరకుండు ప్రశస్తం బగునారాయణాస్త్రంబు బ్రయోగించుచున్నాఁడు.

ఎట్లన్న నిపుడు.

మ. కలఁగె న్వాద్యులు ధాత్రి ప్రసౌఁ గదలెన్ - త్వాదృతులు న్నావణే

డొలసెన్ స్తంభత సంభ్రమించె దిగిభ - పూహంబు సూర్యేందువున్

పాలయం జాలక నింగినుండి వడి రి-ప్త న్భన్న మయ్యె న్భమున్

చెలఁగె న్నారిజజాండమున్ నకలతం - జెందు న్ననన్ గ్రన్ననన్. ౮౨

నా—(సాశ్చర్యంబుగ) కనుఁగొను.

క. నురరిపువిముక్త మై తనుఁ

బొరసినతనయ స్త్రమునను - బొలిచె హరి పారిన్

హరి తొలిసంజను వైశ్వా

నరుచే నీఁబడినస్వరుచి - నలువొందుక్రియన్.

౮౩

ఇం—విన నీనరకుండు నష్టప్రాయుడే.

జ—కాఁడు. అటుపిమ్మట నిమ్మనవాళనుం డాసురీకాంబరిం బ్రకటికరింజు
గలఁడు.

నా—వీనికి మాయావిష్కరణావకాశ మెక్కడ? ఎందువలన ననఁగా;

మహాస్థగ్ధర.

ప్రళయోగక్రథకాళీ - పరినిటలతట - ప్రస్ఫురచ్ఛక్షురుద్వ
జ్వలదగ్నిప్రస్ఫులింగ - చ్ఛటఫటరవయు - ఘ్నావికామాలికం బై
బలివిధ్వంసీద్ధవాత - ప్రహితఖరతర - వ్యాప్తిదీప్తంబు నాచుం
బలవంతుం గాల్చి ధాత్ర్యు-దృవునిఁ దృణముగా-వహ్ని సౌదర్యనంబున్.

ఇం—[వెండియు విమర్శించి] ఎట్లు వీడు మడిసినను మనుచున్నదానివలె
‘ నామానసమును దుఃఖంపించుచున్నాఁడు ?

నా—ఇది యుచితము. “మరణాంతాని వైరాణి” యని కలదు గదా?

[నేతభ్యాభిముఖ మవలొకించి] అహహ! ఆయసురుచే నెటువంటి నుక్య
తముఁగావింపఁబడియె? ఏమన,

గీ. పౌరలుమృతరిపుమొండెంబు - దరమునుండి

వెడలి నిమగ్త మొకవెల్లు - వెన్నునందుఁ

జొచ్చుచున్నది బలిమినిఁ - జూడుమీ ను

రీకరోడ్లు తమందార - రేణువటుల.

౮౫

ఇం—ఎక్కడి దీమంగళతూర్యధ్వని?

ప్ర—దేవరా! శరణాగతయు నరకధాత్రియు నగుధాత్రియొక్కప్రియ
భాషణముచే భగదత్తుఁడు నరకాసురభద్రాసనమునఁ గేశవుచే నుపవేశితుఁ
డాయెను.

ఇం—నిక్కువమే. ఇక్కారణమున నీయులివు.

శ—అయ్యా! భగదత్తుఁడు నరకపుత్రుఁడా! ఏమి?

ఇం—ఔను.

నా—కేవల మానిమిత్రమే కాదు. మఱి నరకాద్వారకాగమరకారణము నగును.

జ—ఇపు డితఁడు నిర్వర్తితసర్వకార్యం దై వచ్చుచున్నాఁడు . గదా, కృష్ణుండు.

ఇం—[సహర్షంబుగ] ఐన నీతఁడు మనచేత ననుసరింపబడఁ దగినవాఁడు. [అటు వెనుక వెన్నుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కృ—ఓయి దారుకుడా. వేవేగ గుట్టాలఁ దోలుము. పగలు ముగిసెడును. ఎట్లనఁగా ;

ఉ. మన్నిహతారినిర్దళిత - మండలనిర్దళింబి దుష్టసం
పన్నమహాస్రపూర ము - భ్రాంతి నొనర్పు జరత్ప)కాశమున్
బన్నుగ నించు చాకసము - న స్థరమాచలమస్తకంబునం [౮౬
దున్నవశుండు వోరఁ బడుఁ - దోయజమిత్రుండు చూడు మీయెడన్.

దా—[సకరుణంబుగ.]

క. దివసాపసానవాగురి

కవిచేష్టన్మదులరక్తి - కలితుం డస్తా

ద్రివిచేష్టుండు గా భగుండు స

రవములు గూళ్లకుఁ బఱచుఁ ద్వ - ర న్నెఱి భగముల్.

౮౭

న—క. భూభృత్తు తెల్లఁ గాంచన

భూభృల్లక్ష్మిని నలభ్యఁ - బొంది వెలుంగున్

బ్రాభవమునఁ బరిణతహరి

శోభం జరితార్థము లయి - శోభిలు చిపుడున్.

౮౮

ప్ర—దేవరా ! శారదసీరదసదృశశరీరుండగు నొకానొకరాజు సమగ్రనైమ్యుఁ డగు చురుగుబెంచుచున్నాఁడు.

ఇం—నరే. ఇది ద్వారకాపురవరిసరమున నరుగునరకమధనుఁడు హలధరుచేఁ
బ్రత్యుద్గమింపఁబడుచున్నాఁడు. కనుక, మన మితనిచేత ననుజ్ఞాతుల
మగుచుఁ బురముఁ బ్రవేశించుచున్నాము. [ఇట్లని నందనందనస్యందన
సవిధమున సంక్రందనుండు సమవతరించుచున్నాఁడు.]

ఇం—భగవంతుఁడా! పురందరుం డభివందన మొనరించుచున్నాఁడు.

కృ—ఆప్రతిపక్షుఁడ వవుము.

ఇం—భగవంతుఁడా! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

కృ—ఈరత్నకుండలద్వంద్వ మదిలికి సమర్పింపుము.

ఇం—[సహర్షంబుగఁ గైకొనుచు సాదరంబుగ] నుహాప్రసాదంబు.

కృ—ఇక నీ కేమి ప్రియ మొనరింతును ?

ఇం—ఇంకమిఁద నేమి చేయుఁ దగినది ?

కా. దుర్వారాహవసుండు నీవు మురయు - గ్లోహచరాసికిని
గర్వాంధు న్నరకు స్వధించి తవుటన్ - త్సృష్ట రక్షకపతిన్
గీర్వాణాంబకు దుఃఖవహ్ని యపుడే - నిర్వాణముం బొందె మ
త్సర్యాభీప్సితముల్ కృతార్థములు వై - జానొందె నీసత్కృపన్. ౮౯
విసనిదియానుగాన.

(భరతవాక్యము.)

కా. భామత్యుల్లసితుల్ రతుల్ వివరణ - బ్రజ్ఞ న్సుతం త్రజ్ఞులున్
శ్రీమత్సద్గణరాగ్రగణ్యులును స - చ్చింతామణు లాస్పృఖ్యధీ
రాముల్ న్యాయవిచారదక్షులు మహా - ప్రాభాకర శ్రీకుటున్
భూమికుల్ ద్విజులుం జెలంగుదు రిలం - బొల్పొంది నెత్తోత్సవత్

క. శ్రీ నెదనే గళముననే

మీనెడు నబ్జాభిలోభ - బొడ్డున సిగనే

జానుగ నుదర్శనము కయి

నేనికా ఫాలమున నేని - నెతఁ డతఁ డేలున్.

౯౦

ఇది, శ్రీధర్మసూరికవివరచితనరకాసురవిజయవ్యాయోగమునకు

భాషాంతరీకరణము

అంధ్ర) నరకాసుర విజయ వ్యాయోగమున కనుబంధము.

గీ. బాలరామాయణమునందు - పలెనె యిందుఁ

బద్యములుశతపరిమితఁ - బరఁగుచుండు

నద్ది రామునికథ యిద్ది - యగును గృష్ణ

కథ యయిన శ్రీవియోగంబు - గలుగ దిటను.

ఆ. కొం. ను శాస్త్రీగారు - కోరిరత్నచ్ఛాయ

మాత్తటిప్పణకృతి - యననలరిరి

అదియుగొంతమార్పు - నందరత్నోర్తిక

నాగడిప్పణంబు - బాగునిట.

గీ. శ్రీమహామహాపాధ్యాయ - నామభిరుద

రత్నకొక్కొండవేంకట - రత్నశర్మ

దైనవ్యాయోగకృతికీర్తి - యమరకున్నె

టిప్పణంబురత్నోర్తిక - యొప్పుమిగుల

సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము.

INTRODUCTION.

కథాభాగమును గ్రహించు విధముచుబట్టి కావ్యములు శ్రవ్యములు (audible) దృశ్యములు (visible) నని రెండు విధములు.

శ్రవణము (వినుట) వలన గ్రహించఁదగినవి శ్రవ్యములు. రఘువంశము కుమారసంభవము మొదలగు గ్రంథములను జదువుచుండఁగా వినుటవలన నందలి కథలను గ్రహించుచున్నాము, కావున శ్రవ్యములు.

దర్శనము (చూచుట) వలన గ్రహించఁగల కావ్యములు దృశ్యము లనఁబడును. ఉత్తరరామచరిత్రము శాకుంతలము మొదలగు నాటకముల నాడుచుండఁగాఁ జూచి వానియందలి కథలను గ్రహించుచున్నాము. కావున నివి దృశ్యములు. ఈదృశ్యకావ్యములకే రూపకములని మఱియొక పేరు గలదు.

శ్రీరామ దుష్కృత ధర్మరాజాదులగు పూర్వులయొక్క రూపము లీ నాటకములలోని పాత్రములయందు దాఠిపింపఁబడుచుండుటవలన రూప కము లనఁబడుచున్నవి.

ఈ రూపకములు 1. నాటకము, 2. ప్రకరణము, 3. భాణము, 4. ప్రహసనము, 5. డిమము, 6. వ్యాయోగము, 7. సమవకారము, 8. వీధి, 9. అంకము, 10. ఈహామ్యగము నని పదివిధములు.

నాయకునియొక్క యొక్కపగటి చర్యను దెలియఁజేయు రూపకము వ్యాయోగ మనఁబడును. ఈవ్యాయోగమునందు చిలిపృథ్తము (కథాభాగము) ప్రసిద్ధమయి యుండవలయును. స్త్రీపాత్రములు స్వల్పముగను, పురుష

పాత్రము లధికముగను ఉండవలయును. ఒకటి యొక ముండవలయును. స్త్రీకొఱకుఁగాక మఱియొక నిమిత్తమున జరిగిన యుద్ధము వివరింపఁబడవలయును. కైశికీవృత్తి యుండఁ దగదు. * గర్భ † విమర్శనము లుండఁ గూడదు. రాజుని గాని యొక వేల్పుగాని కథా నాయకుఁడుగా నుండవలయును. ఆనాయకుఁడు ‡ ధీరోద్ధతుని లక్షణములు గలిగి యుండవలయును. హాస్య శృంగార శాంతములు గాక తక్కినరసములతోఁ గూడియుండవలయును. ఈలక్షణములను నరకాసుర విజయ వ్యాయోగమునఁ జెలియునది. ఇందలి కథ (ఇతివృత్తము) నరకాసురవధ, సుప్రసిద్ధము. స్త్రీపాత్రములు సత్యయు శచియు నిరువురే. పురుషపాత్రములు పెక్కులు గలవు. అంకము నొక్కటియే. ఇందు వివరింపఁబడినయుద్ధము దేవతలయు లోకములయు రక్షణము కొఱకుఁ గాని స్త్రీనిమిత్తము కాదు. ఇందలి వృత్తులు సాత్వతియు నారభటియు. గర్భమగు కృష్ణనరకాసురుల యుద్ధకారణముగాని, దాని విమర్శనముగాని, యిందు వివరింపఁబడి యుండలేదు. కథానాయకుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు వేల్పు. ఆతఁడు ధీరోదాత్తుఁడైకాక ధీరోద్ధత నాయకుఁడు నగు. ఇందలి ప్రధాన రసములు వీర, రౌద్ర, బీభత్స, భయానకములు.

నరకాసుర, విజయ, వ్యాయోగము = నరకాసురునియొక్క, విజయమును గూర్చి తెల్పెడు, వ్యాయోగము - నరకాసురకర్తృక శ్రీకృష్ణకర్తృక

* ఇదివఱకు సూచింపఁబడియున్న ఫల ప్రధానోపాయముగు బీజము యొక్క వికసనము గర్భము (catastasis) అనబడును.

† ఈబీజముయొక్క ఫలము నెఱవేఱుటకై కాపాడులవలనఁ బెక్కు లాటంకములు గల్గుచు వచ్చినట్లు వర్ణింపఁ బడియుండుట విమర్శన మనఁ బడును.

‡ మాయాపరుఁడు, ప్రచండుఁడు, చపలుఁడు, అహంకార దర్ప భూయిష్టుఁడు, అత్తశ్వాఘానిరతుఁడు, ధీరుఁడునగు నాయకుఁడు ధీరోద్ధతుఁడనఁబడును.

38 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

మగు విజయమును గుఱించిన వ్యాయోగమని యర్థము. విజయము నందినది కృష్ణుఁ డగుచుండఁగా, కృష్ణ విజయ వ్యాయోగ మనక చంపఁబడిన నరకాసురునే ముఖ్యునిఁగ నేర్పఱిచి నరకాసుర విజయవ్యాయోగమని యీ గ్రంథమున కేల పేరిడవలసి వచ్చెనను సంశయము గలుగవచ్చును. శ్రీకృష్ణ విజయ వ్యాయోగ మనునెడఁ గృష్ణునిచేత సంహరింపఁబడినవా రెందఱో యుండుటచేతఁ గృష్ణుఁ డెవ్వరిని జయించిన 'కథను చెలియఁజేయునను శంకగలుగుట కింతకంటె నెక్కువ యాస్పదమగును. నరకాసుర విజయ వ్యాయోగ మనుచో నా యసురుని జయించి సంహరించినది కృష్ణుఁడే తక్కునింకొక్కరుండు కాఁడుగావునఁ గృష్ణునిపేరుఁ జెప్పకయే కృష్ణకృత మనునర్థము నువ్వు మగుచున్నది. కనుకనే కవి యీగ్రంథమున కీపేరు పెట్టి యుండును.

ఈగ్రంథము సంస్కృతమున ధర్మసూరిచేత రచియింపఁ బడియెను. ధర్మసూరి బ్రహ్మజ్ఞుఁడు. తెలగాఱ్యుఁడు. వారణాశి వంశ సంభవుఁడు. యజుర్వేది. ఆచార్యుఁడు. హరిత సగోత్రజుఁడు. పర్వతేశ్వరుని పుత్రుఁడు. ఈతఁడు రచియించిన యితర గ్రంథములు బాలభాగవతము, సాహిత్యరత్నాకరము. ధర్మసూరి విరచితమగు నీనరకాసుర విజయవ్యాయోగము బ్రహ్మశ్రీ కొక్కొండ వేంకటరత్నము పండితులవారిచేతఁ చెలింగింపఁబడియెను.

ఈ పంతులవారు రేపల్లెయందు జన్మించి యాంధ్రదేశముం దంకటను మిగులఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందిన బ్రహ్మశ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షితుల వారికి నన్నిహిత జ్ఞాతులగు భైరవమూర్తిగారికి దోహత్రులు. కొక్కొండ నరసింగరావు పంతులు గారికిని, రామాయప్పగారికిని మిత్రులు 1842-వ సం॥ మార్చి 14-వఁ లేదిన విన్నకొండయందు జన్మించిరి. [ఇచ్చట శ్రీరాములు సీతను రావణుఁ డెత్తుకొని పోయె నని విన్నందున దీనికి పేరుగల్గె. కాననే సంస్కృతమున శ్రుతిగిరి యనఁబడుచున్నది.] పంతులవారు గుంటూ

రున విద్యగఱచిరి. తొల్తొల్త కోయముత్తూరియందు సర్వేయాఫీసులోనను, పిదపఁ జెన్నపట్టణమున నీనాంకమిషన రాఫీసులోనను గొంతకాలము కొలువు చేసిరి. పిమ్మటఁ జెన్నపురిలోని రాజధాని రాజకీయ శాస్త్రపాఠశాలయందు దాండ్లోపాధ్యాయులుగనుండిరి. అవైకొంతకాలము రాజమహేంద్రవరమున రాజకీయ శాస్త్ర పాఠశాలయందు మహాంధ్ర పండితులుగ నున్నారు. రాజకీయ కలాశా లాంధ్రపండితాధికారమును వీరు 2 రి సు. వహించిరి. కావున బ్రిటిషు దొరతనమువారు వీరికి మహామహోపాధ్యాయ బిరుదాంకము నొసంగిరి. వీరు సార్థకసామము గల “అంధ్రభాషాసంజీవని” యను పేరిట నొక తెలుగు పత్రికను బ్రచురపఱచి దానికి నధిపతులుగను విలేఖ టులుగ నుండి యించు మించుగ (30) సంవత్సరములఁజూకు జరిపి యాంధ్ర లోకమునకు మిక్కిలి యుపకారము చేసిరి. వీరి యీపత్రికా రచనమునకు కారకులు బ్ర. శ్రీ. వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులవారు. చెన్నపురమున నేకాంబరేశ్వరాగ్రహారమున వీరు నివాస మేర్పఱచుకొని యుండినపుడు వీరికి బ్ర. శ్రీ. శివశంకరపాండ్వాజీ గారితో సఖ్యమకలిగి తన్మూలమున బ్ర. శ్రీ. వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులవారి పరిచయము లభించెను. తదాది నీముఘ్నరు శాస్త్రవిచారముల పాల్గొనుచుండిరి. శ్రీ శాస్త్రులవారు చెన్న నగరమున శృంగేరిస్వాములవారి ప్రతినిధులుగ నుండినందున శ్రీ పంతుల వారికి స్వాములవారి పరిచయము కావించిరి. వీరు 16-వ సంవత్సరము వయసున నుండఁగా, 1858-వ సంవత్సరమున చిత్తూరు జిల్లాలోని గుడియూత్తము తాలూకాయందలి తిరువల శ్రీత్రమున నున్న శ్రీతనమధ్యా బిల్వనాథుల దర్శించి కొంతకాలము సేవించి వారి కఖండభక్తులై వారి పూర్ణానుగ్రహమును జెందిరి. వారి దయవలననే శ్రీపంతులవారి కసమానమగు పాండిత్యమును గవిత్వమును గుడురుపడియె. అంతేకాక యెంతకాలమునకు మునుపోయంతరించి గుప్తమై యార్పమైన సాంఖ్యవిద్యయుఁబజ్జింబయ్యె. ఈ సాంఖ్యము కాపిలము కాదు. కాననే యాభేదము తెలియుటకై దీనికి “అక్షర.

సాంఖ్య" మని పే రీయె. ఇది కేవల మార్వము. సర్వ మూలము. తైవవిశిష్టాద్వైతాద్వైత పూర్వక శుద్ధాద్వైతవిద్యను బోధించెడిది. ఈ హేతువు చేతనే వీరు జన్మమువలన ద్వైతులైనను 1844-వ సంవత్సరమున " శ్రీమజ్జగద్గురు బిరుదాంచితులగు శ్రీశృంగేరి శంకరాచార్య స్వాముల వారి" శిష్యత్వమునొంది ద్వైతమతమును విడిచి యద్వైతమతమునం జేరిరి. ఇపు డద్వైతమున ననర్థశస్త్రజ్ఞు గలదు. ఈ సాంఖ్యవిద్యాధారము చేత వీరు సర్వ పేద కాస్త్ర పురాణములును అద్వైతమునే బోధించుచున్న వని ఋజువు చేయుచున్నారు. ఇట్టి మహోపకార కారకమగు నీసాంఖ్య కాస్త్రము త్వరితా బ్రచురితమై లోకమున కెల్ల మేలు సమకూర్చుంగావుత. ఈ పంతుల వారికి నాంధ్ర గీర్వాణ కర్ణాట భాషలయం దసమాన పాండిత్యము గలదు. వీరు రచించిన గ్రంథములు—సంస్కృతమున బిల్వనాథ శతకము, తనుమధ్యాశ్వాశతకము, గీతమహానటము, తనుమధ్యా గీతరత్నమును. తెలుగున నీలిచంద్రిక సంధివిగ్రహములు, శాంకర మతతత్త్వ ప్రకాశికార్థ సంగ్రహము. ఫిన్సఫువేల్సు హిందూస్థాన సందర్శనము, మహాశ్వేత (ఇవి వచనకావ్యములు.) (ప్రసన్న రాఘవ నాటకము.) నరకాసుర విజయవ్యాయోగము, ఫిన్సఫువేల్సు తారావళి, గోవిందమంజరి, బిల్వేశ్వరీ యమను మహాకావ్యము, (నిర్వచనము) ధనంజయ విజయవ్యాయోగము, అంధ్రబిల్వేశ్వరశతకము, గోదావరీ వర్ణనము, సింహాచలయాత్ర, కోర్కొండ మహాత్మ్యము, శంకర విజయ ధ్వజము, మంగళగిరి క్షేత్ర మాహాత్మ్యము — పానకము ముద్రితములు. సత్యనారాయణక్షేత్ర వ్రత మహిమము—పాయసము, ఘటికాచలక్షేత్రమాహాత్మ్య మను మహాప్రబంధము, శ్రీమతీ మాధవ నాటకము, గీతనారాయణము. (గేయ ప్రబంధము) అజామిలోపాఖ్యానము, (యక్షగానము) ముద్రణీయములు

నరకాసుర విజయ వ్యాయోగమున నర్థకాతిన్యమై గలదు. ప్రకృత కృతీయం దన్వయ కాతిన్యమును మొదలు. వ్యాయోగమునకుఁ దగునట్లు

భయానక బీభత్స రాద్ర పీఠ రసములతోడను, ఆరభిటి భారతీ సాత్వతీ
వృత్తులతోడను గూర్పబడియె. మూలగ్రంథము ననుసరించి వద్యమునకుఁ
బద్యము గద్యమునకు గద్యమును జక్కగఁ జెలిగింపబడియె. అంశ్రీ
కృతములగు సంస్కృత నాటకముల కిదియే మొట్ట మొదటిది యని యెన్నఁ
దగియున్నది. ఆహేతువుచేతను, శ్రీ పంతులవారు చేసిన సారస్వతసేవ విస్త
రింపరాని దగుటచేతను, ఈ శతాబ్ద్యారంభమున నిది యొకటి రెండుపర్యాయ
ములు యూనివర్సిటీ పరీక్షలకు పాఠ్యగ్రంథముగ నియమింపఁ బడియుండి
నందునను పునర్ముద్రణావశ్యతను గుర్తించి యిప్పుడీకూర్పు ముద్రితమయ్యెను.

టిప్పణ ప్రారంభము

[వెలియఁగఁ జేయునని.] ఎవ్వఁడు = ఏకృష్టుఁడు, జోటిచేక్ = స్త్రీ.
యగు సత్యభామచేత - బలవత్, ఆరాతులక్ = బలవంతులగు, సరకా
సురాది శత్రువులను - ప్రబల, భండన, భగ్నులఁగాఁ = గొప్పదగు, యుద్ధము
నందు, సంహరింపఁ బడినవారినిఁగా - ఓనర్పి = చేయించి - స్వ, ఆశ్ర
తుక్ = తనయొక్క, సేవకుని - నిజ, ఉజ్జ్వల, మహనీయ, శక్తిక్ = తన
యొక్క, ప్రకాశమానమును, పూజ్యము నగు, మహిమచేత-తన, సాటిగఁ =
తనతోడ, సమానునిగ - చేయుటక్ = ఒనరించుటను - తెల్పుక్ =
తెలియఁజేయుచుండునో - (ఎవ్వఁడు) - తాక్ = తాను - సరక, విభే
దిక్ = సరకాసురుని, సంహరించినవాడను (సరకమును బోగొట్టువాడ
నని ధ్వని) - అంచుక్ = అని - భువనంబులక్ = లోకములయందు - అన్ని
టక్ = ఎల్లవానియందును - సన్నుతుండు = గొనియాడఁబడువాఁడు.
అగుక్ = అగుచుండునో - అతఁడు = ఆ - విశ్రుతుండు = (వృ. విశేష
షముగఁ జెలియఁబడువాఁడు) పరబ్రహ్మస్వరూపుడగు కృష్ణుండు-మమ్మక్ =
గ్రంథకర్తను, గ్రంథమును జదువువారిని, పినువారిని, ఈ వ్యాయోగమును
బ్రవర్తించఁజేయు నటాదులను, దానిఁ జూచువారిని, వారివారి సంబంధ

42 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

లను - వెలయంగె = వర్ధిల్లునట్లు, ప్రసిద్ధి నొందునట్లు, చేయుం = చను రించునుగాక.

విశేషవిషయములు: ఈపద్యమున ఆశీర్వాచన వస్తునిర్దేశ రూపకములగు మంగళములు చెల్లవలెనుచున్నవి. వస్తునిర్దేశమనగా, గ్రంథమందలి కథను క్లృప్తముగాఁ దెలియఁబఱుచుట. పద్యాదియందు “వెలయంగె” అను నవ్యయమును దానివెంటనే “చేయుం” అను తద్ధర్మక్రియను గూర్చుట వలన నీగ్రంథ మవ్యయముగా నెఱవేఱునని కవి వ్యాదమును. మఱు వెలయంగెజేయునని సాతత్వమును చెల్పుతద్ధర్మార్థము నుపయోగించుట చేత మాఖ్యాతిని సతతము నవ్యయముగఁ గుదురుపఱుచుననియుఁ గవి యుద్దేశ్యము కాదగును. పద్యాద్యక్షరమును కవియొక్కనామము మొదటి యక్షర ముంగూడ ‘వె’ కారమే యగుటవలన సిద్ధారి చక్రముగాని సిద్ధ యోగము వలన నుత్తమోత్తమ ఫలప్రదము.

తాత్పర్యము. సత్యభామచేత బలవంతులైనశత్రులఁ జంపించి యందు వలన స్వాశ్రితు నిజోజ్జ్వలమహనీయశక్తిఁ దనసాటిగఁజేయుటఁ దెల్పినట్టియు, సరకవిధేయి యని ప్రసిద్ధిఁ జెందినట్టియు శ్రీకృష్ణుఁడు మఱు వెలయించుచుగాక. యుద్ధముపేరు చెప్పిననే పాటిపోయి దాఁగఁదగిన యబల యగు స్త్రీచేత లోకముల కన్నిటికిని భీకరుఁడైయున్న నరకుని జయింపించె ననుటచేత గ్రంథ విరచనమునకు నే జాలకున్నను నిన్నాశ్రయించుటచేత నవ్యవధానముగను మహానిపుణముగను నీవే నెఱవేర్పఁగల వనియు, స్వాశ్రితు నిజోజ్జ్వల మహనీయశక్తిఁ దనసాటిగఁ జేయువాడను విశేషణ ప్రయోగముచేత నన్ను నీపాటివానిగఁ జేయు మనియుఁ గవివ్యాదయము నెఱుంగునది.

అలంకారము. ఇందు శ్రీకృష్ణునిఁ దెలియఁజేయు నతఁడను సర్వ నామమునకు స్వాశ్రితుం దనసాటిగఁ జేయుట చెల్పు విశ్రుతుఁడని యుపలక్షణమును గనఁబఱుచుటంజేసి యుదాత్తాలంకారము. 2. స్వాశ్రితునిజోజ్జ్వలమహనీయశక్తిఁ దన సాటిగఁ జేయువాడను సాభిప్రాయ విశేషణము

ప్రయోగించుటవలన పరికరాలంకారము లే. స్వాశ్రితున్నిజోజ్ఞుల మహనీయ శక్తిఁ దనసాటిగఁ జేయుటఁ దెల్పు ననుటకు జోటిచే బలవదరాతులంబ్రబల భండనభగ్నులగా నొనర్చుట యనుకారణము నగపఱచుటవలన కావ్య లింగాలంకారము. 4. శ్రీకృష్ణనిస్తోత్రము చేయఁ దలఁచి దానిని మఱియొక విధముగాఁ జేయక యీగ్రంథమందుఁ దెలుపఁబోవు కథనే యీ పద్యమున సూచించియుండుట చేత ముద్రాలంకారము. కావున నీపద్యము ఉదాత్త, పరికర, కావ్యలింగ, ముద్రాలంకారముల సంకరము. గ్రంథమందలి కథవలన నరకాసురునితోడ సత్యభామ యుద్ధము చేసినట్లే కన్నట్టుకున్న నీపద్యము నందు “జోటిచే బలవదరాతులం బ్రబల భండనభగ్నులగా నొనర్చి” యని కవి చెప్పియుంటఁజూడ నాంధ్ర భాగవతమున నున్న కథననుసరించి కవి యీ పద్యమును గూర్చియుండునని తోచుచున్నది. విక్ర. శక్తి - సత్తి; యోషిల్ - జోటి; భగ్నుము - బన్నము. అర్థ. భువనము - లోకము, నీరు ఓ భవనము = ఇల్లు. చందస్సు. రెండవ పాదముందు జకార సకారములకు యలి సరసపణి. శవస = చధ బర్షు.

[అనరకభేదినని] నేక = నేను - అనరకభేదిక - నరకాసురుని సంహరించిన ప్రసిద్ధుడగు కృష్ణుని - కానఁగ్ = చూచుటకు - పూనికె = వట్టుదలతో - ఆనందతీర్థమునికె = ఆనందతీర్థ యలిని - కొల్లె = నేవించును - జానుగ్ = చక్కగా - ఆనంద, తీర్థ, సంసేవనమే = ఆనంద, జలస్నానమును, చేయుటయే - ఆ నరక భేది = ప్రసిద్ధుడు నరకమును పోఁగొట్టునది - కాడె = కాదుగనుకనా.

విశే. నరకభేదిన గనవలయునని, యానందతీర్థమునిని గొల్లె ననియుఁ జెప్పుబడియుండు నీకవివచనములే యప్పటికాయన ద్వైలిగనే యుండె నని చాటుచున్నవి. ఆనందతీర్థ సంసేవనము - నరకాసురుఁడు చాచఁగనే లోకములకెల్ల వానివలని పీడ యంతటితోఁ దీఱెనను సంతోషమువలన నప్పటివారెల్ల నాఁటి వేతువవే స్నానము చేసి రఁట. దాని

44 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

జ్ఞాపకమునకై యేటేట నావేకువను ముల్లోకములవారు నభ్యంజన స్నానములు చేయించుచునది యని, అట్లు చేసినవారికిఁ బాపములు పాయు ననియు, గృష్ణుఁడు కట్టడిచేసి యా స్నానమున కానందతీర్థమని పేరుపెట్టె నని పురాణ ప్రసిద్ధము. కావుననే యిప్పటికిని నరకచతుర్దశినాటి వేకువను విధవలు సన్యాసులం గూడఁ దలలంటించుకొను వాడుక కలదు. నరకభేది, ఆనందతీర్థ-అను పదములయందలి భేదార్థములవలన క్లేషాలంకారము. ఆనంద తీర్థ మునిని గొల్పుటకుఁ గారణముగ నానందతీర్థ సంసేవనమే నరకభేది గనుక నని కారణము చెప్పుటచేత కావ్యలింగా లంకారము. కాన నిది క్లేష కావ్యలింగ సంక్లిప్తము. కారణమును గనఁబఱుచుటవలన నొక యర్థముచు నమర్థించినట్లు వర్ణించుట కావ్యలింగ మనఁబడును. చంద. 2-వ పాదమున యతి మువర్ణవిరామము, 4-వ పాదమునందలిది నరసవళి. ము=పు, ఘ, బు, భు.

౧. (ఎవ్వడు) - (మృగమద...బుద్ధి) మృగమద = కస్తూరిచేతను, దిగ్ధ=పూయఁబడిన, మృగ్ధతర = మిగులనుోహరమైన, శ్రీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, కుచ=స్తనములనియెడి, బుద్ధి=తాత్పర్యముతో = (నీల...గతుఁడు) నీల శైల=నీలాచలముయొక్క, శృంగ=శిఖరములను, గతుఁడు=పొందినవాడు సైతము, వి=అయి-వెలింగెడు=ప్రకాశించునో - ఏని=ఏవిష్టదేవునిపూరి చట్టుదలతో-గొల్వంగ=సేవించుటకు - (చను...వర్మలు) చనుదెంచినట్టి=వచ్చిన, నురవర్మలు = దేవతాశ్రేష్ఠులగు - శంకర, ముఖ్యులకే = శివుఁడు, మొదలగువారు సైతము - తదియ, భూపలకే = అవిష్టని, రత్నాభరణ ములయందు - కల్, ప్రభావముకే=అయనయొక్క, మహిమకు - స్ఫుటంబు గకే = స్పష్టముగ - తెల్పంగకే = తెలియఁజేయుటకు - పొల్తురు = ప్రతి బింబింతురో - అతఁడు = అట్టివిష్టవు - మమ్ముకే - కాచుకే = రక్షించును గాక.

విశే. అలం 1. మృగమద...వెలింగెడును-భ్రాంతిమంతము. (పోల్కిని బట్టి యొకపస్తవును మఱియొకటిగఁ దలచినట్లు వర్ణించుట భ్రాంతిమంత

మనఃబడును) 2. కాచును...ప్రభావము - ఉదాత్తము. శృంగ
గతుఁడు, శంకరముఖ్యుల - ఈరెండుపదముల తుదినకారములును
సముచ్చయార్థకములు. మొదటి దానికి నంతటిదూరమునకు నైతము ననియు,
రెండవదానికి నట్టి మహాప్రభావసంపన్నులు నైతము ననియు భేదమును చెలి
యునది. మొదటి పాదమందలి యలి ఋషి.

నాంది - అశిర్వచనముతోఁగూడి దేవ బ్రాహ్మణ్యపాలాదుల స్తోత్ర
ములను గలిగి యుండు మొదటి పద్యము నాంది యనఁబడును. “అశిర్వచన
సంయుక్తా స్తుతిర్యస్తాశ్చయ్యుజ్యతే, దేవ ద్విజ సృపాదీనాం తస్మా న్నా స్తితి
సంక్షితా॥” స్తోత్రమువలన దేవబ్రాహ్మణ్యపాలాదులను నందింపఁజేయు
(సంతసపఱచు) నదియని వ్యుత్పత్తి. ఇట్టి నాందిపద్యములకు 2-గాని 12-గాని
18-గాని 22-గాని పదము లుండవలయు నని పూర్వుల నియమము. పద
మును శబ్దమునకు పాదమని యర్థముచేసి కాళిదాసాదులు కొందఱు రెం
దేసి స్లోకములు చెప్పియున్నారు. ఈగ్రంథమునందును అదే యభిప్రాయ
ముతో మొదట మూడు స్తుతిపద్యములు వ్రాసి 12-పదము లగునట్లు
కూర్పఁబడి యుండెనని తోచుచున్నది. అట్లు గాకున్నచు ప్రథమ పద్యమున
22-పదములు గలవు. సమాస మంతయు నొకటే పదముగ గ్రహింపవల
యును. పద్యపాద మని కొందఱు, వాక్యము పద మని కొందఱు, శబ్దమే
పద మని కొందఱును ఋర్వులే భిన్నాభిప్రాయములు చెంది యుండిరి.
కొందఱు మునుపటివారుగూడ పదనియమమే పనిలే దని కొట్టివేసిరి.

నాంద్యంతమందు = మంగళరూపముగ దేవతాప్రార్థనమైనపిదప -
సూత్రధారుఁడు=నాటకమందలి యేర్పాటులను నడపు నొక పాత్రము.
నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు - ఇట్లు వ్రాయుచుండుట పూర్వ
కాలమునుండియు నాచారమై యున్నది. నాందియను పేరటి ప్రార్థనము
నరకాసుర-4

ముగియఁగ నే సూత్రధారుఁడు నాటక రంగమునఁ బ్రవేశించి తర్వాత జరుగఁజూపు ప్రకారము కథ నడపు నని కవియభిప్రాయము. సకాతుకుఁడు = పేడుకతోడఁ గూడినవాఁడు - కనుకనికొ = సంభ్రమముతో = తొందరతో - ఔరా = భరిరే = వహవా [ఇది ప్రశంసనార్థకము] - నా,యెనకొ = నామనసు - ఈ, ప్రాభాలిక, భువన, లక్ష్మీ = ఇప్పటి, తెల్లవారుకాలమును దెలియఁజేసెడి, లోకముయొక్క, సౌందర్యము - అరించు = సంతోషపెట్టు.

౨. (యాను...భంగి) యానువతీ = రాత్రియొక్కయు [వృ. యానుములు (=జాములు) కలది] + సుధాకరుల = చంద్రునియొక్కయు, ఆంచిత = చక్కని, తల్పముభంగి = పలుపువలె - సింగి = ఆకసమును-(లాక్ష...చందముగా) లాక్ష = పాదములకుఁ బూసిన లత్తుకయొక్కయు - మృదు = కోమలమైన, వీటికా = తాంబూలముయొక్కయు, రసము + చందముగా = ద్రవము + వలె - అరుణ, ఆశ్ర, సంఘము = ఎఱ్ఱని, మబ్బులు, చాలును - [శ్రీ...రీతిని] శ్రీ = చక్కదనముతోడ, మహనీయ = పూజ్యములగు, హర = ముత్యాల పేరులయు, సుమ = పూవులయు, రీతి = విధమున - తారక, వారము = నక్షత్రముల, సమూహమును - ఆరక = ఒప్పుచుండఁగా - [మార్జా...వలె] మార్జ = (ఋచ్చకర్పూరపు) పొడితోడ, అమల = నిర్మలముగనున్న, చందనంబువలె = మంచిగంధమువలె - అన్నువ వెన్నెల = లేత వెన్నెల - చాలకొ = మిక్కిలిగ - క్రాలెడికొ = ప్రకాశించుచున్నది.

విశే. ఈపద్యమున రాత్రిని భార్యగను, చంద్రుని భర్తగను గ్రహించి, ఆకాశము ఆభార్యాభర్తలకు పరువువలెను, ఎఱ్ఱమబ్బులు వారి పాదాలక్తక తాంబూలరసములవలెను, నక్షత్రములు వారి ముత్యాలహారములు మల్లెపూల పేరులువలెను, వెన్నెల వారి కర్పూరగంధపుఁ మూతలవలెను గనన్

ట్టునని పట్టించియున్నాడు. అలం. ఉపమ. రూ. లాక్ష=రాక్ష. లాక్ష, ప్ర. లక్క, వి.

3. చీకటి రక్కసుండు = చీకటి యనెడి రాక్షసుండు, తాన్ = తాను - హరినిక్ = సూర్యుఁ డనియెడి విష్ణుని - కాంచి = చూచి - భీతిక్ = భయముచేతను - దిశా భాగ ఆభోగ గుహా స్థలిక్ = దిక్కుల యొక్క భాడములగు వికాలములైన గుహలయందలి ప్రదేశములందు - దాఁగ్ = చాటుపడియుండఁగా - విహగ ఆళి = పక్షి సమూహము - తల్ తట స్తోమము + అట్లే = ఆచీకటిరక్కసునియొక్క సేవక సమూహము + వలె - దెసలక్ = దిక్కులయందు - అర్వక్ = కూయుచుండఁగా - (మఱి) - ఏగంగాక్ = ఎగిరిపోవుచుండఁగా - అర్వక్ + ఏగంగాక్ = అఱచుచు + పోవుచుండఁగా ("విహగా విద్రవంతి ధ్వరంతః" అని మూలము) - భి ఆజి భువిక్ = ఆకసమనెడి యుద్ధ రంగమునందు - ప్రప్త ఈద్యత్ పతాక ఆళి నోర పీఠుబు + అట్టులక్ = కొట్టిపేయఁబడిన ప్రకాశమానములగు జండాలయొక్క సమూహము ముత్యాల పరములయొక్క సమూహమును + వలె - మేఘ తలి + తార అనీకముక్ = మబ్బుల చాలును + నక్షత్రముల సమూహమును - తూలక్ = చెదరపోవుచుండఁగా - క్రాలక్ = మెఱయుచుండఁగా.

దీనికిఁ బైపద్యముతో నన్వయము కాననే యీరెండుపద్యములుం జేరి యుగ్మక మనఁబడును. ఇవి రెండును సూర్యోదయవర్జనమును బెల్లుచున్నవి. తా. విష్ణుమూర్తినిఁ జూచినపుడు రాక్షసుండు దాఁగు నట్లే సూర్యుని జూడఁగనే చీకటి దిక్కులయందలి పెద్దపెద్ద గుహలలో దాఁగెను. తమ యజమానునిఁ గానక యేడ్చుచు నందఱు నన్ని దిక్కులకుఁ జేదరి పరుగెత్తుచుండు నాచీకటిరక్కసుని భటులు కాఁబోలు ననిపించునట్లు పక్షు లన్నియుం గూయుచుఁ దమగూడులు విడిచి తల కొక దిక్కుగ నెగిరి పోవుచుండెను. యుద్ధ భూమియందు కాత్రవులచేతఁ దెగఁగొట్టఁబడిన జండా

48 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

గుడ్డలు చిందరవందరగ నన్ని దిక్కులయందును బడుచుండునట్లే మబ్బు లాకస మను యుద్ధభూమియందు నన్ని దిక్కులను జేదరి పడుచుండెను. యుద్ధ భూమియందుఁ బగతురయొక్క బాణములచేతఁ ద్రంపబడిన హరములలోని ముత్యములందముచెడి యామడ నొకటియు నంగట నొకటియుఁ బడియుండు నట్లే యాకసమున నక్షత్రములు ప్రకాశము దప్పి యచట నొకటియు నచ్చట నొక్కటియుఁ గాన్పించుచుండెను. రూ. దాఁగు - డాఁగు; విహ గము - విహంగము, విహంగమము, ప్ర. రాక్షసుఁడు-వి. రక్కసుఁడు; దిశ-దెస; భట - బంటు. అర్థభేదము. ఆశి=సమూహము, అశి=తుష్టేద, లేలు. నానా. అసీకము-సమూహము, సేన యుద్ధము అలం. రూపక, క్షేష్ఠ, ఉత్తేష్ఠ) త్నానంకరము. ఛం. రెండవపాదమున భకారమునకు వకారమునకును అభేద సర్గయలి. వ = పఫబభ.

౪. రే, తేఁడు = రాత్రికి రాజగుచుండుఁడు - వ్రాలు, గొడుగు, వలె = పడుచుండెడు, ఛత్రము, గలిసి - లంబమాన, దీన, బింబుఁడు = ప్రేలాడుచున్న, కాంతివోయిన, మండలము గలవాఁడు - క్రాలెడు = ప్రకాశించుచుండెడును - సదాగతి = గాలి - తొలుత, సంజ = స్రాతః కాలమందలి సంధ్యాసమయమున - హరి, గెలుపు = విష్ణువనెడి సూర్యునియొక్క, జయమును - తెలుపు, ఆటుల = ఎఱింగించు విధమున- పాలయ = అంతటను వ్యాపించుటకు - నిగిడె = విజృంభించెను.

వృ. సదాగతి - సదా = ఎల్లపుడును + గతి = జీవనోపాయమై యుండువాఁడు. సంధ్య - వి సంజ. అలం. ఉత్తేష్ఠ.

ప్రాచి = తూర్పు దిక్కును-సాశ్చర్యుండగుచు = అచ్చెరువుతో.

గ. ఉదయ, శిఖరిశిఖర, పద, తరుణ, అరుణ, కిరణ, మంజరి=తూర్పు, కొండయొక్క, కొమ్మయొక్క, ప్రదేశమునందలి, లేతవియు, ఎఱ్ఱనివియు నగు, కాంతులయొక్క, సమూహము - ఇందు = ఇచ్చట - చెలువు =

అందము - మిగులకొ = అతిశయించునట్లు - దినకరునియొక్క, స్వందన, అశ్వ, చారు, చామర, భ్రాంతిని = సూర్యుని, రథపు, గుఱ్ఱములయొక్క, చక్కని, వింజామరలనియెడు, భీమమును-చేయుచున్నది = కలిగించుచున్నది.

అలా. భ్రాంతిమంతము; శిఖిశిఖి, తరుణానుకీరణ - వృత్త్యను ప్రాసములు.

మెడియంక = మరల - విలీకించి = చూచి - భగవంతుండు = దేవుడును-భక్త, జన, శ్రేయః, కరుండు = ఆశ్రితులగు, నరులకు, మేలుచు, కలుగఁజేయువాఁడు నగు - భాస్కరుండు = సూర్యుండు - ఉదయించె గదా = పొడిచెగదా - ఒండొక, కాముక, పరిపాటికొ = ఒకానొక, జారుని, విధమును - పాటించుచున్నవాఁడు = పొందుచున్నాఁడు - కాముక పరిపాటిం బాటించుచున్నవాఁడు = విటునివలె నుండెను.

౬. (ఈ పద్యమునకు నొకానొక శృంగారనాయకుని పరముగ నొక టియం సూర్యుని పరముగ నికొకటియం రెండర్థములు గనపడెను). తరణి = సూర్యుఁ డనియెడి నాయకుండు - నిశీధినికొ = రాత్రిని - ఎండేకొ = ఎచ్చటికో - పుచ్చి = కడపి - ఎండేముచ్చి = [ప్రస్తుతమునఁ గనపట్టు పద్దనీ జాలి నాయకకడకు రాక] మఱియొక చోటఁగడపి - క్రిందు, డౌ, దీప నముకొ = 1. (మగఁడు తను నొట్టక యన్యకాంతయం దాసక్తుఁ డగుటచేత) తక్కువగఁ బొడఁబడిన, బ్రతుకుచు [ఇది స్త్రీపరము] 2. క్రిందిభాగమున నున్న, నీటిని - ఏవనించి = వి. హేయపడి = అసహించుకొని - తుహిన, తీర, అశ్రు, పాతంబుతోడకొ = 1. మంచుపాటి, నీరగు, కన్నీటిని, విడుచుచు [స్త్రీపరము] 2. మంచు, నీరనెడు, కన్నీటిని, కార్చుచుండుట చేత - దీన, అనన, లక్ష్మి, యై = చిన్నబోయిన, ముఖ, వికాసము కలనియై. గళిత, రోలంబ, ఆళి, వాకొ, జాల = 1. ముడియూడ విరియఁ జిమ్ముకొని యున్న, తుమ్మెదల, సమాహమువంటి కురులతోఁ గూడిన, (దుఃఖముచు

50 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

దెలుపు) మాటలయొక్క, సమాహముకలది [స్త్రీ.] (పద్మములనుండి) బయలుదేరుచున్న, తుష్పేదల, సమాహములయొక్క, యుంకారములనెడి వాక్యములయొక్క, సమాహము కలది - కాత్ = అగుటచేత - తాత్ = అసూర్యుడనెడి నాయకుడు రాగేతుండు వై = అనురాగమును బొందినవాడు నైతమునై [నాయకుని పరము] 2. ఎఱుపునుబొంది [సూర్యపరము] (ఇచటనున్న సముచ్చయము 'తాను' అను పదమునకుఁ దరువాత నుండి 'తానును రాగేతుండై' యని వచనమైలి) - పాద, అప్తిచేత్ = 1. కాశులమీఁద పడుటచేతను (నాయకపరము) 2. కిరణములను, ప్రసరింపఁ జేయుటచేత - పొల్పొప్పన్ = చక్కగా - పద్మినిక్ = తామరలీఁగెయనియెడి పద్మిని చాలిస్త్రీకి - వెండియన్ = లిరిగి - స్త్రీయ, రీలిక్ = హితమగు, విధమును - పొందించున్ = కలుగఁజేయును.

అలం. సమాసోక్తి. ఒకానొకప్రస్తుతవిషయమునుగూర్చి చెప్పచు దానివలన నప్రకృతమైన వటియొక విషయముగూడ మననునకుఁ దోచునట్లు చేయువర్ణనము సమాసోక్తినాఁబడు - ఇచట సూర్యోదయమునుగూర్చి చెప్పచు నాయకుని పరముగఁగూడ సర్థము తోచునట్లు వర్ణింపఁబడుచున్నది.

2. పగలు = పగటికాలమునందు - ఎండలక్ = ఎండలచేత-మిగలం గాన్ = అధికముగా-బడలి = అలసి-శ్యామిభూతము = నల్లబాసినది-వినట్టి, దేవగతి, ఈడ్యత్, పని = ఆగు, వేల్పుల్లోపయగు నాకస మనియెడి, ఒప్పుచున్న, అడవి-తాతచేతక్ = ప్ర. ధాతచేతక్, బ్రహ్మదేవునిచేతను - రచియింపఁబడ్డ, సిట్, ధ్వాంత, ధూపగణంబున్ = వేయఁబడిన, రాలియందలి, చీకటియను, ధూపముయొక్క, సమాహమును - (అకాలమందుఁ బువ్వుఫలాదులు కావలసినచోఁ గొన్నికొన్నివృక్షములకుఁ గొన్నియోషధులు పొగవేయఁచుండుట దోహదవిశేషము) - కనినప్పుడే = పొందినతోడనే-భ, తునును, అక్షంబు = సత్త్రముఁగియెడి, పూవులను, పొందినది - ఈ, అజ్ఞానక్ =

ఈ, సమయమున - స్నిగ్ధ, ఇనుచేత్ = నిద్రమై, సూర్యునిచేత - సత్, ఫలితంబు=చక్కని, పుడుగలదియు - అంశులత్=(అసూర్యుని) కిరణములవలన-పల్లవితము = చిగిర్చినదియైనై-నెగడెత్ = ఒప్పెను.

తా., పగటియెండలకు మిగుల వడఁబడి నల్లనైయున్న యాకస మనియెడు వనమును బుష్పఫలములు గలదానిగాఁ జేయఁ దలంచి బ్రహ్మ యనెడి దోహదకారుఁడు రాత్రికాలమందలి చీకటి యను పొగవేయఁగా వెంటనే నక్షత్రము లనుభూవులు పూచెను. తెల్లవారుసరికి సూర్యుడనెడు పండుపండి సూర్యకిరణములనియెడి చిగురులు వైచెను. అలా. రూపకక్రమాలంకారసంకరము.

అభిమత, ఫల, లాభ, అర్థము=కోరిన, ప్రయోజనముయొక్క, సిద్ధి, కొలుకు - భానుమంతు, సమ్ముఖమ్మునన్=సూర్యుని, ఎదుటను.

౮. [తమః...త్రయిన్] తమః=చీకటియనెడి, కర్దమ=మరదతోడ, భర=నిండియున్నట్టియు, దుర్దమ=అణఁపశక్యముగానట్టియు - వారిరాశిన్ = (రాత్రియనెడి) సముద్రమున - పలిత=పడియున్నట్టియు, విచేష్టా, ఆతుర = చేష్టలు తప్పటచేత, బాధనొందునట్టియు, లోకత్రయిన్ = మూడులోకములను దీర్ఘ, స్థిర, రత్నలన్ = (వేనవికాలమగుటచేత) ఎక్కువకాలముండునట్టియు, నిలుకడయైనట్టియు, కిరణములనియెడి 2. (పొడుగుగను, ధృఢముగనుండు, త్రాళ్లచేతను) - ఉద్ధరించు=1. రక్షించునట్టి; 2. (సముద్రమునుండి) లేపనెత్తునట్టి - దివస, కరునకున్=పగటిని, కలుగఁజేయు సూర్యునికి - ఎరఁగుదున్=నమస్కరింతును.

సాదరంబుగన్=గౌరవముతో - అభివాదనంబు=నమస్కారము-అలా కించి=చూచి - సహర్షంబుగన్=సంతోషముతో.

52 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

౯. కాలాభి, ద్విప, పాకలంబు = నల్లని మేఘము లనెడి, యేనుఁగు
లకు, గాలి తెగులు-మఱి=మఱియును-కేకా, వేద, దర్శంబు=నెమలి కూత
లనెడు, వేదములకు, అమావాస్య - జంబాల, అంభః, కతకంబు = బురద,
నీటికి, చిల్లింజ-సోమ, మణికి=చంద్రుడనెడు, రత్నమునకు - బల్సాన =
గొప్పసాన-వారాయణుఁ = సముద్రశాయియగు విష్ణుదేవుని - లీల=విలాస
ముతో - మేల్కొలుపక = యోగనిద్రనుండి లేపుటకు - వలంఠి = శక్తి
గలది - నభి, శ్లిష్యత్, మరాళ, ఆభియై=తామర కొలఁకులతోడ, కూడు
కొన్న, హంసముల, సమూహములను గలదియై - ఒండుకాలంబు = ఒకానొక
కాలము (శరదృతువు) - కాశ, సురభి, క్రాంతంబు = టెల్లులూల, వాస
నచే, వ్యాప్తమైన-ఎంతే, రతి=మిక్కిలి, కుతూహలమును-ఒనరించు =
చేయును.

౧౦. శరత్, మంత్రయ్యు = శరదృతువనియెడి, (మన్తఘని) ప్రధా
నియు - వర, పుండ్రేక్షు, శరాసనంబుల = శ్రేష్ఠమైన, ఎఱ్ఱచెఱకనియెడి,
ధనుస్సులను - భాస్వత్, పద్మ, నీలాత్పల, ఉత్కర, బాణ, ఓఘము =
ప్రకాశమానములగు, తామరలయొక్కయు, నల్లగువలయొక్కయు, సమూ
హము లనియెడి, అమ్మల, సమూహమును - శారద, ఆప్త, మధు, మత్త,
స్పర్శన, ఇభంబుల = ఏడాదులయరంటులను, పొందిన, మకరందమువలన
చుందిచిన, గాలియనెడి, ఏనుఁగులను - శర, పుష్ప, ఉత్త, రజః, ధ్వజం
బుల - టెల్లు, పూవులయందు, పుట్టిన, పరాగ మనియెడి, టెక్కెములను -
హంస, పూహము = అంచలనియెడి, సైన్యమును-కూర్చుచు = కలుగఁ
జేయుచు - స్థర, రాజ, ఉత్తమ, జైత్ర, యాత్ర=మన్తఘండనెడు, రాజ,
శ్రేష్ఠనియొక్క, యుద్ధ, యాత్రను - నెసలక-దిక్కులయందు - చాటు =
చాటించును = తండోరావేయును. అలం. రూపకము. విశే. ఇచ్చటి తద్ధర్మార్థ
కము తాత్పర్యవర్తమానకాలములం దెలుపుచున్నది.

౧౧. (కారద...వాహమూత్) కారద = ఏడాదులయరఁటి పూవుల యొక్క, గుచ్చ = గుత్తులయందు, సంభృత = నిండియున్న, సుసారథ = చక్కని పరిమళమునందు, లుబ్ధ=విశేషాసక్తి కలిగియుండు, విముగ్ధ=మిక్కిలి చక్కని, పుష్పలిప్త = తుష్పైదల, వార = సమూహముయొక్క, విహార = శ్రీడయొక్క, చారుతర = మిక్కిలి చక్కని, వైభవ = సంపత్తుతోఁగూడిన, మంధర = మెల్లగాఁబోవునట్టి, గంధవాహమూత్ = గాడ్డులు - (వర...సంపదత్) = శ్రేష్ఠమైన, కాలి = సన్నవరి, వన = చేలయొక్క, ఆళి = సమూహముయొక్క, విలాస = శృంగారమునందు, లాలస = ఆసక్తిగల, సాగర = వృద్ధినించుచున్న, భుజంగ పుంగవ = సర్ప, శ్రేష్ఠములచేత, విభావిత = ఇచ్చగింపఁబడు, శోభన = మనోహరమైన, లాభ = ప్రయోజనములనెడి సంపదత్ = విశ్వర్యములను - సారెకుఁ = మాటిమాటికిని - సంఘటించుఁ = కలుగఁజేయును. (ఇది 'సంఘటిల్లు' అను క్రియయొక్క ప్రేరణ రూపము.)

సమస్త, ఆశ్రిత, ఆభీష్ట, ఫల, ప్రదాయకుండును = ఎల్ల, సేవకులయు, కోర్కులయొక్క, ప్రయోజనములను, దయచేయువాఁడును - నిఖిల, వేద, ఆళి, ముక్తావళి, నాయకుండును - ఎల్ల, ప్రాజదువుల, సమూహమనియెడి, ముత్యాలహారమునకు, పతకమువంటివాఁడును - రమా, ఆనన, రాజీవ, దివస నాయకుండును = లక్ష్మీయొక్క, ముఖమనియెడి, పద్మమునకు, సూర్యుని వంటివాఁడును - భగవత్, జగన్నాయకుని, కారద, ఉత్సవముఁ = భగవానుడగు, జగన్నాథస్వామియొక్క, శరత్కాలపు, పండుగును - సమాలంకింపఁ = చక్కగాఁ జూచుటకు - సముత్సృకులై = మిగుల వేడుకపడి - నకల, దిశా, సమాగతులై = ఎల్ల, దిక్కులనుండి, వచ్చి - సంఘీభవించి = గుంపుగూడి - సన్నత, సమున్నత, సభాస్థారులు = కొనియాడఁబడు, మిగుల

54 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

శ్రేష్ఠులగు, సభికులు - సమస్త, శాస్త్ర, పారీజులు = ఎల్ల, చదువులయందును, అరితీతినవారు - రసికతా, ధురీణులు = శృంగారాదిరసములను చెలియటచేత, ప్రకాశించువారు - గుణ, సమృదుల, సమృద్ధియునకుఁ = శుభలక్షణములతో, ఒప్పువారి, యెదుటికి-సత్వరంబుగఁ = వేగముగా - ఉత్తమంబు = శ్రేష్ఠమైనది - రూపకంబు = దృశ్యప్రబంధమును - అభినయించి = ఆడి - విన్నపంబు = నిజాపనము = మనవి - చెప్పుమిగులఁ = ఒప్పుమిఱునట్లు - సార్థకంబుగాఁ = అన్వర్థమగునట్లు = అర్థము ననుసరించి, యుండునట్లు = సఫలమగునట్లు - కడఁగి = పూనుఁకొని-రంగల్, ఉత్తుంగ, తరంగ, మాలా, జాలంబు = చలించుచుండెడి, ఎత్తైన, కెరటముల, పరుసల, నమూనాములుగలది - లవణ, అర్జవ, కూలంబునఁ = ఉప్పు, సముద్రపు, ఒడ్డున - శునాసీర నీలరత్నరాశి = ఇంద్ర, నీల, మాణిక్యముల, కుప్ప - ఇన్నీలకైలంబు = ఈనీలగిరి - భాసిల్లుచున్నది = ప్రకాశించుచున్నది - పాంకము = సొగసు - ఇయ్యవసరంబునఁ = ఇప్పుడు.

౧౨. ఇరు, ప్రక్కలఁ = రెండు, వైపులను - వర, చుపక, తరు, వన, పంక్తులఁ = శ్రేష్ఠములగు, సూపెంగ, చెట్ల, తోపులయొక్క, చూలులును - తుహిన, ధవళ, శిఖరముఁ = మంచువలన, తెల్లఁబడియున్న, శృంగమును - వరగఁగఁ = ఒప్పుచుండుటచేత - కనక, గరుల్ + సిత శిరుండు = బంగారు, తెక్కలును + తెల్ల, తలయుఁ గలవాఁడు - చెలవు = అందమును - ఇది = ఈనీలగిరి. అలం. ఉపమ. చుంపకతరువనపంక్తులు తెక్కలకును, తుహినధవళ శిఖరము తలకును బోల్పుఁబడియున్నవి.

వలను = ప్రక్కను - తెలకించి = చూచి-హ = భర్త-అస్త్రల్, విధేయము = నాకు, వశమైయుండునదియగు - భాగధేయము = భాగ్యము = అదృష్టము.

నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము 55

౧౩. ఈజగన్నాయకు, దయా, ఆర్ద్ర, పిక్షణములకు = ఈజగన్నాథ స్వామియొక్క, కరుణారసమువలన, చల్లనైయున్న, చూపులవలన - జాను మీటి = ఒప్పారి - ను, శీతల, ఛాయము = చక్కని, చల్లని, నీడగలని - వటము, కడకు = మట్టి, చెంతను - అఖిల, వినుతులు = ఎల్లవారిచేతను, 'గొనియాడఁ బడువారు - గుణ, రతులు = శుభలక్షణములయందు, ఆసక్తిగలవారు - అమల, మతులు = నిష్కళంకములగు, బుద్ధులుగలవారు.

ఎంతయును = మిక్కిలి - శ్రేయః, అంతరాయంబు = మేలునకు, ఆటంకమును కలుగఁజేయునది. [నేపథ్య, అభిముఖంబు = తెర, వంకను - అపహాకించి = చూచి] - ఆర్యా - ఇంద = ఇదిగో - అటకత్తె = నటి - ఆయ్య = తమరు - ఓలగమునకు = సభయందు - మనః, రంజనముకన్నకు = ఉల్లములను, ఉల్లసింపఁ జేయుటకంటె - (ఇతరమైనది). హృదయ, అనురంజనము = మనసును, సంతోషపఱచుట - చందము = విధము.

౧౪. ఓతి, అనితేయండు = పుడమి, వేల్పు = బ్రాహ్మణుండు - ఒకండు = ఒకానొకండు - పర్వ లేశ్వరుండు = ఆనకు = ఆను పేరితో, గేయండు = పొగడఁ బడినవాడు - ఆ, ఆర్య, ఈద్యుండు = అల్ల, పండితులచే, పొగడఁబడినవాడగు పర్వ లేశ్వరుండు - వారణాసి (అను) - కులమందుకు = వంశమున - ఆవిర్భవించెను = పుట్టెను - శ్రీ యుక్తుండు = సంపదతో, కూడినవాడు - అగు, ధర్మసూరికు = విన, ధర్మసూరియనువానిని - కనెను - ఇతఁడే = ఈధర్మసూరియే - నరక, ధ్వంస, అహ్వయంబు = నరకాసుర, విజయము, అను పేరుగల - రస, ఉజ్జ్వలంబు = రసములతో, ప్రకాశించునదియగు - నూతన, వ్యాయోగంబు = క్రొత్త, వ్యాయోగమును - ఇంపుగకు = చక్కగా - చేసికొ = రచించెను.

అభినయించుటచేతకు = అడుటవలన - సంతోషణీయులు = సంతసింపఁ దగినవారు - అనతిమాత్ర, రమణీయంబు = కొంచెము, సొగసుగనది - ఎవ్వు

56 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

డ్క్రిన్ = వివిధముగ - వేడ్కన్ గొలుపునదియున్ = సంతోష పెట్టునదియు -
కొనియాడన్ = పొగడుటకు - ఏ, రమణీయ, గుణ, లేశముచేతన్ = ఎట్టి,
చక్కని, గుణములయొక్క, సూక్ష్మములవలన = సుగుణము కొంచెయ
మున్నను - పర, ప్రకృతిన్ = ఇతరుల, స్వభావమును,

౧౫. శశి = చంద్రుడు - దోహకరుడు = 1. రాత్రిని జేయువాడు
(అని యర్థము) తప్పిదములు చేయువాడు (అని ధ్వని) - ఐనన్ = ఐనప్పటి
కిని - సుధాకరత్వన్ = అమృతమును కలుగజేయువాడగుటచేత - ఆవనిన్ =
భూమియందు - బుధులచేన్ = బుధుడు మొదలగు గ్రహములచేత (నని
యర్థము) పండితులచేత (నని ధ్వని) క్షామ్యుడు = మెచ్చుకొనఁదగినవాడు -
బొను - ఆటులన్ = ఆవిధముగా - జడ, జాత, పంకజాత, తతులచేన్ = నీటి
యందు, పుట్టిన, పద్మముల, సమూహములచేత (అని యర్థము) తెలివితక్కువ
తనముతో పుట్టిన, పాపాత్ముల, సమూహముచేత (అని ధ్వని) - జానుగన్ =
చక్కగా - కానేరడు = మెచ్చుకొనఁబడఁడు.

తా. చంద్రుడు ప్రసిద్ధముగ దోహకరుఁడయైనను వానియందుఁ
గల గుణలేశ మగు సుధాకరత్వమునుబట్టి బుధులు వానిబొగడుదురు,
సుధాకరత్వమును లక్ష్యముసేయక దోహకరత్వమునే ప్రధానముచేసి జడ
జాతులు వానిఁ జెగడుదురు. చంద్రుడు వెలుగుచుండునపుడు బుధుని
గ్రహములు మిగల లేజోపంతములై ప్రకాశించుచుంటయుఁ దామరలు
ముడుచుకొనిపోవుటయుఁ బ్రసిద్ధము. అట్లే సజ్జనులు చంద్రునిఁజూచి
యానందించుచుంటయు జడత్వముగల విటులు వానిఁ గని నిందించుచుండుట
యును బ్రఖ్యాతము. అలం. క్లేష్. రూ. జలము - జడము.

సుధాకరత్వము, చందమునన్ = అమృతమును కలుగజేయుట, వలె -
గోనము = గుణము - కమనీయము = మనోహరమైనది - (సుధారస... శిరోమణి)

సుధారస = అమృతసారమును, నివృంధి = స్రవించునదియు = కురియునదియు - నిఖిల = ఎట్ల, తమః = పాపములనెడి వీరకటులకు, పరిపూర్ణి = విరోధియైనది, యు = పోగొట్టునదియు నగు, నరహరియొక్క = కృష్ణనియొక్క, నరకరాక్షస = నరకాసురునియొక్క, నాశన = సంహారముయొక్క, ఉదాహరణ = దృష్టాంతపు, ఆకార = రూపమగు, గుణ = సుగుణములలో, శిరోమణి = మేటియైనది - ఇక్కరణిక్ = ఈవైనచెప్పిన విధమున - స్వ, కావ్యంబు = తన (ధర్మసూరి)చేత, రచింపబడినది - వాగ్దానబడియెన్ = చెప్పబడినది.

౧౬. దోషయుక్తములు = తప్పలతోఁగూడినవి యగు - నాపలుకులు - పంకజసమానునిచేతన్ = బురదయందుఁబుట్టిన పద్మముతో సమానుడనెడి పాపమందుఁ బుట్టిన దుర్మార్గుడగు - మందునిచేతన్ = తెలివి తక్కువవాని చేత - వినిందితంబులైనన్ = దూషింపబడినను - విష్ణుపదము = ఆకాశమని యెడి విష్ణుమూర్తియొక్క పాదమును - అందుటన్ = పొందియుండుటచేత - అబ్బ, లసత్, కలలు + అట్ల = చంద్రుని, ప్రకాశమానములగు కళల + వలె - ఎందున్ = ప్రతిష్ఠలమందును - బుధ, వందితంబులై = బుధాదిగ్రహము లను పెద్దలచేతను, శానియాడబడి - తగున్ = బిచ్చును - ఆర్యులు = పూజ్యులగు పెద్దలు - గుణంబు = సద్గుణము - లవంబైనన్ = కొంచెమైనను - సెట్టనన్ = అనివార్యముగ - ఘనంబుగన్ = గొప్పదానినివలె - కందురుగాదె = గ్రహించు చుండుట యెఱుంగము కనుకనా !

తా. పద్మము బురదయందుఁ బుట్టుటచేత మందమతియై చంద్రకలలను రాత్రి వికసించుచుండునని నిందించి ముకుళించుకొనిపోవు చున్నను ఆ చంద్రకళలాకసమున నుంటచేత బుధాదిగ్రహము లెట్లు పొగడుచుండునో యదేనిధమున దుర్మతులు పాపస్వభావు లగుటచేత మందమతులై నా పలుకులందుఁ దప్పలు గలవని నిందించి ముఖములు మాడ్చినను మాడ్చుకొన వచ్చుంగాని యీ నాపలుకులు విష్ణుమూర్తియొక్క పాదము లను గీర్తిం.

58 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

చునవియగుటచేత సజ్జనులు వానినిఁ బొగడుచునే యుందురు. సజ్జనులు కొంచెము మేలునైనను గొప్పగఁ బొగడుచుండుటయే దీనికి దృష్టాంతము. అలం. ఉపమాణ్ణేహార్థాంతరన్యాసాలంకారసంకరము.

[ప్రకృతి...భాసురుండు] ప్రకృతి = స్వభావసిద్ధముగ, కుటిల = పంకరముగ, తర్క = ఊహలచేత, కర్కశ = కఠోరములగు, ఆహవ = మాటలయొక్క, విలాస = అందముతోడ, భాసురు = ఒప్పువాఁడు - ధర్మమనీషి, భాషణములు = ధర్మహరియొక్క, పలుకులు - అమృత, రస, మాధురీ, ధురీణంబులు = సుధా, సారముయొక్క మాధుర్యముతో, ఒప్పునవి - పరంగుఁ = ఒప్పును.

౧౭. తర్కమునకొ = ఊహయందు - కర్కశభావముకొ = కఠినత్వమును - కాంచినదైనకొ = పొందినప్పటికిని - కవిమణి, ప్రసవక, తతి = కవిశ్రేష్ఠుని, వాక్య, సమూహము - కావ్య, పద్ధతికొ = గ్రంథ, ధోరణియందు - మాధురీకొ = మాధుర్యమును - నించుకొ = నిండించును - ఏమినింత = ఇదియొక యద్భుతమే కాదు - (ఏల యనఁగా)-భగ, అంశు, పాళియుకొ = సూర్యుని, కిరణముల, సమూహమునైతము - గ్రీష్మ, అంచిత, కాలమందుకొ = వేసవితో, ఒప్పు, సమయమున - మహల్, భరతకొ = మిగుల, చుఱుకుదనమును - కనినట్టి దయ్యొకొ = పొందియు - వర్ష, అంచిత, దిప్తమందుకొ = వర్షములతో, ఒప్పు, సమయమున - అభినవ, అమృతము = శ్రోత, సుధారసమును. ఈదె = కలుగజేయుచుండుట లేదుగనుకనా. అలం. దీపకము.

కవి, రత్న, విశ్రుతుఁడు = కవి, శ్రేష్ఠుఁడను, ప్రసిద్ధిగాంచినవాఁడును - నల్, శ్శీత్యానిలేయుండు = యోగ్యుఁడగు, పుడవి వేల్పును [బ్రహ్మణుండును] - కొక్కొండ, కుల, అట్టి, చంద్రుఁడు = కొక్కొండ, వంశమునెడి, సముద్రమునకు, చంద్రునివంటివాఁడునగు - శ్రీ, వేంకటరత్న, నాను

తుడు, = శోభాయుక్తమగు, వేంకటరత్న మనియెడి, పేరుగలయాతడు -
 వేద్యుఁ = సంతోషముతో - తగంగాఁ = చిప్పనట్లు - సత్, పూజ్యుఁలు
 = మంచివారిచే, పూజింపఁదగినదియు - ధర్మ, విద్యుత్, కృతంబుఁ =
 ధర్మ, సూరిచే, రచింపబడినదియు నగు - వ్యాయోగమును - తెనిగించెను
 - ఇది = ఈ - నరక, ధ్వంస, అభిధంబు - నరక, విజయమును, పేరుగల
 గ్రంథము - ఆవనజాక్షంబు = పద్మనేత్రుఁడగు విష్ణుం దుండువఱకును - ఎంత
 యుగ్ = మిక్కిలి - అలరుఁ = ప్రసిద్ధిఁజెందునుగాక.

ఈ పద్యమునఁ గృతికర్తయొక్క విశేషణములలో రత్నవిశ్రు
 తుడు, ఆదితేయుఁడు, చంద్రుఁడునని వాడఁబడి యున్నది. రత్నములం
 దగ్నిప్రభలుంటు ప్రసిద్ధము. సూర్యచంద్రులు తేజోవంతు లగుట సిద్ధము.
 సూర్యచంద్రాన్నిస్వరూపుఁడు చేసినకావ్యము గావున నాచంద్రార్క
 తైశ్వానరముగ వర్ణింపఁచుండ వలయు నని ధ్వని. వనజాక్షుని విజయము
 వనజాక్షుఁ దుండువఱకు నుంట వింతగాదు కావున నీ నరకాసుర విజయ
 వ్యాయోగ మావనజాక్షం బలరారుఁగాక యని ధ్వని.

[పద్యమున కవి] హృద్యంబుగఁ = మనోహరముగా, ఆద్యకృతిఁ =
 మూలగ్రంథమును, అర్హులు = తగినవారు. [అంధ్రముననని] ఇది = ఈగ్రం
 థము, రూపకాద్యము = దృశ్యాంధ్రప్రబంధములలో మొదటిది, పాత్రతఁ
 = యోగ్యతను, రసికులు = రసజ్ఞులు, ఈకృతి = ఈనరకాసురవిజయ
 వ్యాయోగము, హర్యనుగ్రహముకలిమిఁ = శ్రీకృష్ణభగవదనుగ్రహము
 గలిగియుండుటచే, సత్యభామయటంచుఁ = సత్యభామవంటి దని, ఎంచి =
 తలంచి, సంతసిలరె = సంతసిల్లరా? సంతోషింతు రనుట.

౧౮. ఈ, హరి=ఇచటఁ గనిపించుచున్న, సూర్యుఁడు-ఘన, తమః, సంఘ,
 సంఘన్నముఁ = మేఘములయొక్కయు, చీకటులయొక్కయు, సమూహ
 మనియెడి, కప్పను - మునుకొని = ముందుపడి=ఎదుర్కొని - హరి, ఆశఁ =

60 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము.

ఇంద్రుని, దైత్యులు తూర్పును - ప్రసన్నమును=నిర్దలమైన దానినిగ - చేయుచు - ఇపుడు - పూని - ఎనకము=సంతోషము - ఎనగఁ=విప్లవనట్లు - అటను - కానఁ=చూచుటకు - లివిరి = వేడ్కఁజెంది - మనలను - వేగిర - పెట్టుచు - మలయుఁ=లిరుగుచున్నాడు - కంటే=చూచితివిగాదా.

నానా. ఖన = మేఘము, గొప్ప. తమము = చీకటి, పాపము. హరి=సూర్యుడు, ఇంద్రుడు, విష్ణువు, సింహము, కప్ప మొ. లివురు=కుతూహల వడు, ప్రయత్నించు, వేగిరవడు; మలయు=లిరుగు, యత్నించు=వ్యాపించు, ఉద్రేకించు. ఎనగు, కృ. ఎనకము. ఆక, వి. ఆన. అలం. ఉల్లేఖ. నేపథ్య మునఁ తెరలూ.

౧౯. వేల్పు, తేడ=సుర, రాజ వగు నోయి దేవేంద్రా - సూడువలని, భీతి - వగవానిమూలమునం గలిగిన, భయమును - వీడు=వదలివేయుము - నీడు, వెఁ, వీడు=నీయొక్క, వెద్ద, పట్టణమగు నమరావతిని - వీడక=వదలి పెట్టక - ఎనగుము=సంతోషించుచుండుము - అసురవీర, యుక్తుఁ=రాక్షస, యోధుల, సమూహముతో కూడినవాడగు నరకుని - చెండాడువాడఁ= సంహరింతును - ఇయ్యెడఁ=ఈనమయమున - వీడు=ఈ - నరక, మానవ+ అదుడు=నరకుండనియెడి, మానిసి+లిండియగు రాక్షసుడు - అస్త్రత్, అస్త్ర శస్త్ర, కీలకఁ=నా, ముత్రపూతములగు నాయుధములయొక్కయు, బాణ ములయొక్కయు, 'మంటలవలన - మాడువాడు=మాడిపోవును=బూదియగుచు, నమ్ముము.

సవిమర్శంబుగఁ=చక్కగ నాలూచించి - దనుజ, దురమునఁ= అసురునితోడి, యుద్ధమునందు - నిజ, నగరిఁ=కన, (అమరావతీ) పురమును తొఱగిన = విడిచిన - నూలు, అంచుల, వాలు, దారి = నూలు, మొనలుగల, [వస్త్ర] ఆయుధమును, భరించిన వాడగు నింద్రుడు -

ఊతార్పు, కట్టి + నెచ్చెలి, వేసముక్ = ఓదార్పునట్టి అర్జునుని + స్నేహితుడగు కృష్ణునియొక్క, వేషమును - ఆలాపము = మాట - ఆలకింపఁ = వినుటకు, తడయక = ఆలస్యము చేయక - జగడపు, కడకమెయిం = యుద్ధ, యత్నముతో - వలను = ప్రక్క - హర్షంబునకొ = సంతోషముతో - వీడుగదా = ఇడుగో.

౨౦. దారుక, చోదిత, అశ్వ, సల్, ఘన, రఘుండు = దారుకుని చేత, నడవఁ(తోలం)బడు, గుఱ్ఱములుగలదియు, మేలైనదియు, గొప్పదియునగు, లేరునెక్కిన - హరి = కృష్ణుండు - తానును - సత్య భామను - మనుమును = మొట్టమొదట - యుద్ధ, లబ్ధ = పొరునందు, పొందఁబడినది - అగు, మోహన + దేవత, వీరలక్ష్మీ, భంగి = విస, మూర్ఖుగొలుపు + దేవతయగు. విజయలక్ష్మీ, నలె - తన, ఆంక భాగమునకొ = శన. తొడ మీద - కొనకొని = అందముగ ప్రయత్న పూర్వకముగ - క్రిడకొ = విలాసముతో-ఉంచుకొంచు-విడు, కైదువులకొ = (పాంచజన్యమునుశంఖమునుదర్శనముచక్రము కౌమోదకియనుగద శార్దూల మనుభనుస్సు నందక మనుఖద్దము) ఉద్దెడు, ఆయుధములను - తాల్చి = ధరించి - ఇదె = ఇడుగో-గొట్టునకొ = వేగముగ - మించుచుకొ = అతిశయముతో - అరుచెంచెకొ = వచ్చె.

మనము = నటిసూత్ర ధారులము - ఇరువరము = ఇద్దఱముచు - ఆనంతర, కార్యమునకుకొ = తరువాత: జేయఁదగిన, పనినిమిత్తము-సంసిద్ధులము = ఆయత్తపడిన వారము - పని వినిరి = వెళ్లి.

ఇది = ఇంతవఱకును జెప్పినది - ప్రస్తావన. నటిగాని విదూషకుడుగాని పారిపార్శ్వకుడుగాని తమతమ కార్యార్థమై సూత్రధారునితోడ సంభాషించుచు నందుఁ బ్రస్తుతరూపక కథయొక్క సంబంధము' పచ్చునట్లుచేయు చిత్రప్రసంగము ప్రస్తావన (Introduction) యనఁబడును. దీనికే ఆముఖము (prelude) అనియుం బేరు.

62 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

ఇది ఉద్ధాత్యకము, కఘోద్ధాతము, ప్రయోగాతిశయము, ప్రసర్తకము, అవలగితము నని యైదువిధములు. అం దిది ప్రయోగాతిశయము.

ఒక పాత్రము వచ్చుటకు నవకాశము గల్గునట్లు మఱియొక్క పాత్రము వలన నడువఁబడు కథాభాగము ప్రయోగాతిశయ మనఁబడు.

ప్రాజ్ఞోతిషము = నరకాసురునిరాజధాని - రథ్యములక్ = రథపు గుఱ్ఱములను - తోలుము = నడపుము - ఆయుష్షంతుఁడా = చిరకాలము బ్రతుకువాడా (ఇది పెద్దలచేతను సారథులచేతను బిలువఁబడుక్రమము) - మరుత్వంతుని, ఆగమనమువలనక్ = వ్య. మరుత్తు(దేవత)లుగలవాడగు ఇంద్రుని, రాకచేత - తలఁపు = అభిప్రాయము - మునుపే = ఇదివఱకే - అత్తఱిక్ = ఆనమయమున = ఆయుద్రుండు వచ్చినపుడు - నరక, దుర్, వృత్తము = నరకాసురుని, చెడి, నడత - శత + మఖ, ముఖమువలనక్ = నూలు + యజ్ఞములు చేసినవాడగు సింద్రుని; మాటలవలన - ఇంచుక = కొంచెము - విరివిగాక్ = విశదముగా - సవిశేషంబుగక్ = సవిస్తరముగ = ఉన్నదియన్నట్లు = వివరముగ.

౨౧. సారెకుక్ = మాటిమాటికి - నాకవైరి = వేల్పుల, పగతుండగు నరకుండు - పాక, కాసను, ప్రోలక్ = పాకుండనురాక్షసుని, సంహరించిన యింద్రునియొక్క, పట్టణముగు నమరావతిని - కడుక్ = మిక్కిలి - ఆవార్యుడై = నివారింపశక్యముగానివాడై - బొదువుక్ = ముట్టడించు - కడిమిక్ = బలాత్కారముగా - ఘనంబులక్ - గొప్పవియగు - కల్ప వృక్ష, వనంబులక్ = కల్పవృక్షములను, నందనవనమును - కైకొనుక్ = పుచ్చుకొనును - వీకక్ = ఉత్సాహముతో - విత్త దత్తముక్ = ప్రసిద్ధముగ, ఈయఁబడిన - హవ్య, కవ్యముక్ = దేవతలకర్పింపఁబడిన హోమ ద్రవ్యమును. పితృదేవతల కీఁబడిన హోమద్రవ్యమును - మెక్కుక్ = తినును - ఇత్తఱిక్ = ఇపుడు - సువర్ణ, శైలముక్ = బంగారు, కొండయగు మేరు

పర్వతములు - ఆక్రమించి = వశపఱచుకొని - రమించెడు = క్రీడించుచున్నాడు.

మర్త్య, ఆశి = మనుష్యులను, లినువాడగు రక్కసుఁడు-ఉన్నట్లుఁడు = నెట్టివాఁడు - ఏమి = ఏమి జరిగెను?

౨౨. నరకేశరి = ఓయిక్పష్టా - ఉరువడి = మిగులవేగముతో - ముట్టోకములకొ = స్వర్గ మర్త్య పాతాళము లనెడిమూఁడులోకములను - ఓర్చి = జయించి - యభేచ్ఛకొ = ఇచ్చవచ్చినట్లు - చరియించువాఁడు = లిరుగుచున్నాఁడు-అతనిచేత = ఆనరకునిచేత - స్తర, హరికొ = మన్నన, తాపముచేత, - హరియింపఁబడనిది = కొనిపోఁబడక నిల్చినట్టి - అలిస - క్రీ - ఏది = ఎచ్చటను లేదు నుమి.

మంకు = మూర్ఖుఁడగు - త్రివిష్టపాటునకొ = మూఁడవలొక మగు స్వర్గమున - అనిష్టంబు = ఆపత్తు - పానంగకొ = కలుగఁగా - జేజేల, డొడములందుకొ = వేల్పుల, మనస్సులలో - క్రోధ, అగ్ని = కోపమునెడి, నిష్టు - మండక = ప్రజ్వరిల్లక - (జయజయ=వి. జేజే) ఆవిలేయుల = వేల్పులయొక్క - విదితమ = స్పష్టమె యయియుండె.

౨౩. అబ్బలియునిచేతొ = బలవంతుఁడగు నారాక్షసునిచేత - పలు, దశలు = పెక్కు, అవస్థలు - అవాచ్చ, కష్టంబులు = చెప్పనలవిగాని, కష్టములను - ఓగికొ - క్రమముగా - కదురుటకొ = కలుగుట చేతను - త్రిదశులు = దేవతలు - త్రిదశత్వంబుకొ = మూఁడవదియగు కొమారావస్థయందే యుండుధర్మమును - వదలిరి - స్వకి, పదమును = స్వర్గ, లోకము నైతము - అవ్యయ, వదతకొ = నాశములేకయుండు, స్థితి - తాను - వదలెను.

౨౪. బాహ్యశి, విహార, వాంఛ = స్వారివెడలివోయి, క్రీడింపవలయునను, కోర్కని, (రూ. వాహ్యశి)-కని = పొంది - క్రవ్యానుఁడు =

64 నర కాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

రక్కసుడు - వెడలక్ = బయలుదేరిగా - అవ్వనినిక్ = ఆరక్కసుని -
 ఘన, దుర్గంబు = బలిమిగల, కోటగలది - అగుస్వర్గమును - బలిమిచేత =
 బలవంతముగా - కైకొంటకై = పుచ్చుకొను నిమిత్తము - వచ్చుక్ = వచ్చు
 చున్నవాడు - అంచుక్ = అనుకొని - అనిమేషుల్ = దేవతలు - వాతు
 లందుక్ = నోరులలో - పిల్లు = దర్భను = బహిష్టును-ఇడుకొంచుక్ = ఉంచు
 కొని - ఎల్లెడక్ = సర్వదిక్కులందును - అల్లాడక్ = తిరుగుటచేత - వారు =
 ఆవేల్పులు - ఇప్పుడును = ఇప్పటికిఁగూడ - వారక = ఎడయుడుగక - బహ్మ
 ర్ముఖి, ఆభిఖ్యులై = బహ్మిర్ముఖులను, పేరు గలిగి - ప్రణుతిం గాంచిరి =
 ప్రసీధి నొందిరి.

విశే. యధముచేయునపుడు చేతఁగానివాడు గడ్డి నోటఁ గలుచు
 కొన్నయెడ వానితోడ యధముచేయక విడుచుట ధర్మము. వేల్పులు బహ్మిష్టు
 (ఆగ్ని, లేక సిరి) ముఖమునఁ గలవారగుటచేత బహ్మిర్ముఖుని ప్రసీధివామము
 నందిరి. ఇపుడు నరకాసురుఁ డెచటికి స్వారివెడలుచున్నను దమ స్వర్గదుర్గము
 నాశ్రమింపనే వచ్చుచున్నాడని యెంచి వాడు యధమునకు వచ్చునను
 భయమున దానిఁ దప్పించుకొనఁగోరి యెపుడును బహ్మిష్టు (దర్భ)ను నోటఁ
 గలుచుకొనియే యెచ్చటికి పలసిన నచ్చటికిఁ బోవుచుంటచే బహ్మిర్ముఖులను
 పేరమాశ్రమిప్పటికిని వారికిఁ బ్రసీధిమయియున్నదని పరిహసించుచున్నాడు.
 అలం. భ్రాంతిమల్ కావ్యలింగముల సంకరము.

సరిసరి = తెలిసెఁదెలిసె - పరిజనుల = సేవకుల - నాన = సిగ్గు -
 నాకనాయకునకుక్ = ఇంద్రునికి - మోము, డాలు = ముఖ, కాంతి -
 డీటుపడియెక్ = తగ్గిపోయెను - నరకాసుర, అపహృత, మణి, కుండల =
 నరకరాక్షసునిచేత, కైకొనఁబడిన, మాణిక్యములు చెక్కిన, కుండలములు
 గలది - తల్, మాత = ఆయింద్రుని, తల్లియగు - అజ్ఞానక్ = సమయ

మున - వజ్ర, హస్తండు = వజ్రాయుధము, చేతఁ గలవాఁడు - జననికీన్ = తల్లికి - నన్నిహితుడై = డగ్గఱి - ఉండఁడొకో = ఉండలేదా యేమి ? సుత్రముచేత = ఇంద్రునిచేత (వృ. చక్కఁగా రక్షించువాఁడు.)

౨౧. పల్లఱు = అనేకపర్యాయములు - సానన్ = (ప్ర.) కాని చేత = నూలుడు రాలిచేతను - రాఁపిడిఁబెట్టన్ = అఱగఁదీయుటవలన - మానికము, అట్టులన్ = మాణిక్యము + వలె = మాణిక్యమెట్టు లధికముగఁ బ్రకాశించునో యదేవిధమున - గొంటు, రక్కసుఁడు = (ఈ) దుష్ట, రాక్షసుఁడు - బల, నిష్ఠాదను చేతన్ = బలుఁడనెడి రాక్షసుని, సహరించినట్టి - గండఁడో = కూరుఁడైన - కుల - గిరి, ఇంద్ర, విదారుచేతన్ = కుల, పర్వత, శ్రేష్ఠములయొక్క, (తెక్కలు) చీల్చినట్టియు - కులిశ, హస్తనిచేతన్ = వజ్రాయుధము, ధరించినయింద్రునిచేత - భండనంబున్ = యుద్ధములయందు. వేమఱున్ = అనేక పర్యాయములు - కొట్టఁబడ్డను - ఉక్కుమైన్ = బలముచేత - దిట్టయై = సామర్థ్యము గల్గి - మెలుగున్ = ప్రకాశించును.

విహసించి = నవ్వి - ఆరాలి = శత్రువులయొక్క - అవక్రము = అధిక్యము - లేఖేసుఁడు = ఇంద్రుఁడు - అశనుఁడు = అహోరముగాఁ గలవాఁడు - మని = బ్రదికి - సుధా, అశన, ఈశురకున్ = అమృతమె, అహోరముగాఁగల దేవతలకు రాజగు నింద్రునికి.

౨౨. తద్బీలిచేతన్ = ఆనరకునివలని భయముచేత - శైలారి = పర్వత విరోధియగునింద్రుఁడు - నిస్త్రపుఁడై = సిగ్గుహలి - (పర్వతగుహలలో దాగి యుండెనుగాన-తనవిరోధులగు పర్వతములనే యిపుడు సిగ్గులేక శరణువేఱెనని తాత్పర్యము.) శైల, పాలితుఁడు = పర్వతములచేత, రక్షింపఁబడినవాఁడు - ప్రత్యాశన్ = అడియూనచేత = పృథ్విమైన యానచేత - పరికించున్. చూచును - బరువడిన్ = మఱల - భ్రాంబి = నిశ్చేష్టితమైనబుద్ధి-

66 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము-టిప్పణము

సర్వ, అంగ, సలగ్న, శస్త్రవ్రణములట్లు = ఎల్ల, అవయవములందును, తగిలిన, బాణములవలన, పుండ్రవలె - శ్రోధ, శోక, అగ్ని, రాగ, అధికముగ = కోపము, దుఃఖము ననెడి, నిష్పయొక్క, ఎఱుపుయొక్క, అతిశయము - సహస్ర, అక్షి, దీపంబులకొ = వేయి, కను లనియెడి, దీపములవలన - తిమిరము = చీకటి - అడఁగకొ = పోవుటచేత-సమధిక, త్రాసుండు = మిగుల, భయపడినవాఁడు - అనిమిషత్వంబుకొ = కన్నులు మూతఁబడకుండుటయను దేవతాధర్మమును - అడఁచుకొ = దుఃఖించుచు - నేరుములు = నేర్పులు - అఱగకొ నశించుటచేత = లేక పోవుటచే - తిరుగకొ = మరల.

౨౭. నిఖల, లోకపాలక, స్రుముఖుండు=ఎల్లదిక్పతులలో, శ్రేష్ఠుండు - ఆఖండలనకకొ = ఇంద్రునికి - దశ = అవస్థ = గతి - పాసఁగినకొ = కలిగినపుడు - జంట, మోముల, సామి = రెండు, ముఖములుగల, దేవుడగు నగ్ని = ద్వికిర్బతుండు - ఆశ్రయాశునిచేతనే = అగ్నిచేతనే = వ్యు. ఆశ్రయించినవానిని భక్షించువాఁడు. (నిష్పలలో నేదివేసినను బూడియగుట స్పష్టము) - ఆతని, ప్రతాప, ఆశుశుక్షణి, తైత్త్వంబు = అనరకుని, ప్రభావమనెడి, అగ్నియొక్క, చుఱకుడనము - వ్యు. ఆశుశుక్షణి = వేగముగా బూడిచేయువాఁడు - అత్యర్థముగాకొ=అధికముగా - స్ఫుటికరింపకొ = స్పష్టపఱుచుటకు.

అంతక, వృత్రాంశము = యముని, కథ - వాకొన = చెప్పట - ఊసుండు = అవలంబింపుండు - సఁకోచము = విచారము - ప్రతికూలము = విరుద్ధము - సంభాషణీయము = సన్న్యాసింపఁదగినది - ఏదికాదు = అగ్నియొనగును.

౨౮. జముండు = ప్ర. యముండు - వాకిలకొ = ద్వారమందు - దండంబుకొ = కఱ్ఱను - అభ్యుకొ = పేరును - కుశితుండు = కోపవెట్టె

బడినవాడు - అంతమును=నాశనమును= (లేదా) సామీప్యమును - ప్రథమ=పేరు = ప్రసిద్ధి.

యమాదేశంబు = (వానిని చంపు) నింకొకయముండు వచ్చుట-మూల
యేలిక = చైర్యతి - స్ఫురించు = తోచు - విశదీకృత = స్వర్థముగాఁజేయు
బడిన - ప్రచలిత, చేతుండు = మిక్కిలి వడఁకునట్లుచేయుఁబడిన, చిత్తము
గలవాడు - ప్రచేతుండు = వరుణుండు - మహాంబుధి, ముదిరుండు = గొప్ప
సముద్రమే, ఇల్లుగాఁగలవాడు - పడమటి దొర = వరుణుండు - తద్దశ =
వానియవస్థ.

౨౯. త్తయము = ఇల్లుగు - అంభోధి = సముద్రము - తదీయ,
ధాటిని = నరకుని, దండయాత్రయందు - మహత్, కంఘాణ, రింఘా,
సముచ్చయ, సంతాడిత, భూ, సముత్థిత, రజః, జాల, ఆప్తిచేత్ = పెద్ద,
గుఱ్ఱముల, డెక్కల, సమూహములచేత, త్రొక్కుఁబడిన, భూమినుండి,
లేచిన, దుష్టు, సమూహమును, పొందుటచేతను - సేల - కాత్ = అయి
పోగా - నిజ, నైన్య, నీరనిధి = తన, సేనయను, సముద్రము - త్తయమంద
దత్ = నశింపఁగా - తత్, గాఢ, ప్రతాప, అగ్నిచేత్ = వాని, తీక్ష
ణమైన, పరాక్రమ మనెడు, నిష్పచేత - త్తయమందత్ = నశింపఁగా -
భయ, పృతిత్ = భీతితోఁగూడిన, ప్రవర్తనము వలన - అభిమానవార్ధి =
వరువనెడి కడలి - అణత్ = ఇగిరిపోగా - వారాశి, రాజు = సముద్ర
ముల, అధిపతి - ఇవ్వడిత్ = ఈ సమయమున.

౩౦. య, అభిత్ = కృపా, సముద్రమున - వ్రాతేత్ = దిగెను.
ఇక్కట్టును = బాధను - మన్నె = బ్రతుకునా - దానవ, భితిత్ = రాక్ష
సులవలని, భయము చేత. ఛం. రుక్తవతికి భమసగగణములు రీవ యక్షరముయతి.

వాతేత్ = ముఖమున = నోట - సుపాతమందెనొకో = పడియుం
డునా - మంద, మారుతుండు = మెల్లని, గాలి = మలయ, పవనుండు -

63 సరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

అశ్వత్, సుచార, భర్తృండు = ఎల్లప్పుడును, మెరుగు చూడు, స్వభావము గలవాడు - తల్పేన = సరకుని కొలువు - సమీరణనకుఁ = గాలికి-
 సుచరణ, శీలత = సుచరించు, స్వభావము - నియతము = విధించబడినది - కుశలి = కుత్సిత సుచారముగలవాడు - ఈతము = చెప్పబడినది.

30. (తత్ప్ర)చంద...సమీరణుడు తల్ = ఆరసపురి, ప్రచండ = మిగుల తీక్ష్ణమైన భుజపాద = భిక్షివాటిచేరితో, తాదవిత = ఆహివలదుటచేత, సురూదలీకృత = చక్కని చక్రాకారముగ నేర్పడుటబడిన - కోపాద = విల్లరియొకపుట్టగాని, కాద = బాణములనెను, కుదలొంద్ర = పాద తే డ్దయుక్త, సుదోహ = సమూహము చేతను, గిలిత = మ్రొగలబడిన, సమీరణుడు = వాయువు - తల్, పత్రిక, మరుత్తు = వారి, బాణముల, గారి - కిరము = మిగుల, కొజలఁ = ప్రకాశించుమానుట చేత - కుశలి = కుచ్చితమగు సుచారము గల్గియున్నవాడు - అట్ల = సూచించువలసినదికాదు.

జగత్, ప్రాణుశకుఁ = జాతమాతటికిని, ప్రాణుగు వాయుచేత నిశి - అడగి = దాగి - భన, ఆధినాథుండు = ప్రవృత్తునకు, అఃపరియగు కుదేరుండు - ప్రదానిము = విశేషముగ నిచ్చుట - వ్యావయ, అమరాజకుడు = మునిము, సాతోషపెట్టువాడు - ముద్యు ధర్మనిని = కుదేరునిని (వ్యుః ముద్యుధ్వభావము పొటి స్వభావము గలవాడు) - కమపడి = తరువాత = ఇదిను - ముక్కాటి = మూడు కన్నులు గలవాడగు శివుడు - ఎరికంబును బడక = ఎరికిరి గమనింపక - శ్రుతి, మాత్ర, గోచరుండు = విరికి, మాత్రమే, అనువాడు (పేరుమమాత్రము విరుచు న్నాచుని తాన్పు.) లేదా వేదములందు, మాత్రము, తెలుపబడినవాడు - (సరక...మాగు) సరక = సరికాసురుడను సరకముయొక్క, యాత్ర = పోవుటను, నిరోధక = అటాకపడుచుపట్టి, సాధన = ఉపకరణములనెడి

యుపాయములయొక్క, సంపత్తి = కలిమియొక్క, మోక్ష = దానిద్రవ్యముచే + వికళిక్రమ = వ్యర్థపఱుపఱచిన, పరిపూర్ణి = శత్రువులయొక్క, సంహారమునకు = సమూహముగా - (కరుణయొద్దకు వగిన యాయుధములు లేకపోవుచుచేత నరకునితో నెదుర్కొనక మానుకొన్న పేల్పులయొద్ద పుడువని తాత్పర్యం) ఎకపక = మానక - అనమగ్ర, పౌరుషము = పూర్ణముగాని, మగతనము గలవాడు (అర్థవారీశ్వరుడు గాన నగము దేహము స్త్రీ మూర్తియని యర్థము. బలము చాలవని ధ్వని) - పుష్పవంతుల = సూర్యచంద్రులయొక్క వ్యతిరేకత. తామర కలువ మొదలగు వానిని బుష్పింపఁ జేయువారు).

32. ముత్, హిమము = సులోచను, చెవినవాడగు - ఇరుడు = సూర్యుడు - లాఠి = తాను - శత్రు, భాటి, బల, ధూళి, దూసరితుడై - ఆనరకుని, యుద్ధసూత్రలయొద్దను, నైస్యముయొక్క, పరాగముచేతను, బూడిదవంగులవాడు - అయి - శత్రు, ప్రతాప, అగ్ని, సువిధుడై = వారి, ప్రతాపమనియెడి, అగ్నిచేత, బాధింపబడి - శత్రు, అని, శ్మశా, అగ్నిగణ, నిర్భన్న, ఆత్మ, బింబుడు = వారి, కర్ణిచేత, సమాధిపఱచిన, శత్రు, సమూహముచేత, చిల్పబడిన, తన (సూర్యుని) మండలము గలవాడు అయి - ఇద్ధ, అధిష్ఠ = ప్రతిధమైన, సముద్రమును - బడి = దుమికి - శేలన్ = రాక్షసులను - విమోచకున్ = (శత్రులన బాధకలుగ కూడ) కాపాడుచుచు (మూలమునగుడు ఆత్మన సూర్యునియొక్క) = తన్ను పీదాబ్జుననుచు. అని కనబడుచున్నది) - హి = సిగ్గు - లేక - భేటితుడై = బాధతో - ఎడగాముచున్ - మహాఃస్పృహడై - వడిన్ - కాలమును, పుచ్చున్ = కడలును.

33. కన్నెల తేజున్ = చంద్రుడును - శత్రు, నిగ్రహ, అమగ్రహము లన్ - వారి, హింస, ప్రసాదములనలన - ఉపచయ, అపచయములన్ =

70 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

వృద్ధి, తయములను - సారెకుక్ = మాటిమాటికి - కూరెకుక్ = పొందు
 చున్నాడు - ఇక్కడ, నిగ్రహమువలన-అపచయంబు, అనుగ్రహమువలన -
 ఉపచయంబు నని, గ్రహింపవలయును. రక్షి, అధ్యక్షుండు=రాక్షస, రాజు-
 అని, అద్భుత, ఉద్భట, భటుండు=మిగుల ఆశ్చర్యకరమైన, గొప్ప, బంటు -
 మహల్, అనుభావ, లేజరి, విభ్రాజితుండు = గొప్ప, మహిమతోడను,
 ప్రతాపముతోడను, ప్రకాశించువాడు - మానవ, భుజాని, ఎడక్-మరుష్యు
 లను, లిసు నీరక్కనుని, విషయమున - అచేతనములు = ప్రాణములులేనివి.

33. మిత్రకాంతములు = సూర్యకాంతపు జాతులు - మిత్రమిరీచిక్
 = సూర్యుని, రత్ని - కని = చూచి - చేరువక్ = సహిషమున - ఉన్నక్
 = ఉన్నయెడ - త్వాభిల్, అనేక, క్షేత్ర, వారముక్ = కొండలయు,
 పెక్కు, బొలములయు, సమూహమును - క్షేత్రము = కార్యము - ఒప్పుక్ -
 చిత్ర, భంగిక్ = విచిత్రమైన, విధమున - చెప్పెరక్ - కాలుపును.

చం. స్వాగతవృత్తిము - రచభగగ - 7-వ యక్షరము యలి.

తనూభివుండు = తొమూరుండు - సన్నితుండగుచు - చిఱునవున్వవి -
 సవిప్లయంబుగక్ = అచ్చెరువుతో - ఎత్తెఱుగునక్ = ఎట్లు - అరు
 రుండు = రాక్షసుండు - సుకీచమునక్ = సుదేహముతో - నిర్బంధము
 గాక్ = బలాత్కారముగా - అన్ని, మున్నీరుల పెల్లువ, పెల్లువక్ =
 ఎల్లు, సముద్రముల, నీడల, అతిశయముచేత - మునిగిచన్న = మునిగి
 పోయిన - నేల, అన్నును = భూమియును, స్త్రీని - భూదార, అకారుండు
 = చుది, రూపము గలవాండు - దంష్ట్రా, కరంబునక్ = కీటుయును,
 చేలితో - సమర్థింపిన = లేచెత్తిర - నిని, అని, సంగ, మంగళ,
 లాభ, శోభిత = తన, దేహమును, తాకుటయును, శుభ, ఫలముతోడ,
 ప్రకాశించునది - సంధ్యాసమయ సమదూకుండు = ప్రాద్దుగ్రంథు,

వేశన, పుట్టినవాడు - బెట్టిదపు = ప్ర. భీదమగు = భయంకరమైన - సంప్రాప్తమయ్యెన్ = కలిగెను - స్వేద్య యగును = ఈసుతో - ఈర్ష్య - వి. ఈరసము, ఈసు - గొంటున్ = దుష్టుని - అవేల, ఉన్నాదున్ = మిలి మీఱిన, మదము గలవానిని - మాననాదున్ = నూనిసిరిండిని = మనుష్యభక్షకుని - ఉత్పాదించి = పుట్టించి - పెల్లు, మల్లశీ = అధిక, కష్టమును - ఈదోసము = ఈనేరము - కట్టు, గుట్టు = మిగుల, రహస్యము - బట్టబయలు = మిక్కిలి పెల్లడి - ప్రకాశముగా = బిగ్గరగా = అందమును వినునట్లు - నిక్కముగా = నిశ్చయముగా - మన్నిగొను = చుపు.

38. (క...ల్నాంత...మానంబు) కల్నాంతకాల = ప్రళయసమయమందలి, అత్యనల్ప = మిగుల నధికమగు, దర్ప = బలముగల, మహాప్రభౌజన = గొప్పగాలిచే, ఉద్ధృతి = రగుల్కలుపఱచిన, ప్రాధ = శక్తిగలట్టియు, గాధ = చుఱుకుగలట్టియు, కీల = మంటలయొక్క, బాల = సమూహము చేత, ఆభీల = భయంకరముగ, లాల = సంచరించునట్టి, కాల = ప్రళయ సమయమందలి, ఉజ్వల = మిక్కిలి మండుచున్న, జ్వలన = అగ్నిహోత్రుని, గ్రసన = మ్రంగివేయునట్టి, సుతేజః = మిక్కిలి కాంతియొక్క, సమగ్ర = సంపూర్ణత్వముతో, దేదీప్యమానంబు = మిక్కిలి ప్రకాశించునదియందీప్యంబు = దేవతాసంబంధమైనదియు - (బందీకృతా...చక్రాన్ని) బందీకృత = చెఱవేయఁబడిన, ఆఖల = ఎల్ల, లేఖాగనా = దేవతాస్త్రీల, ఓషు = సమూహముయొక్క, విశత మిగుల విశేషములగు, నిక్వాస = నిట్టూర్పు, మరుత్ = గాలులచేత, ఇద్ధ = ప్రకాశమానమగు, నిర్మల = ప్రజ్వలింపఁజేయఁబడిన, సహస్ర, అర = వేయి, అంచులుగల, చక్ర = ముద్రల మనియెడు చక్రయుధముయొక్క, అగ్ని = నిప్పు - అవక్రగర్భి = అతిశయముతో - కమద, నరకాసుర, ఉద్ధాడ, చుడ, బాహుదండ, కందూరిన్ = మరించిన, నరకాసురుని, అధిక, టిట్టములగు, భిక్షులవంటి భుజములయొక్క, దురదను -

72 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

భండమునకొ = యుద్ధముందు - తల్, కాండ, కాండ, కాండ, వేదండ,
తండముల్ = వాని, బాణములయు, గుఱ్ఱములయు, సమూహములును,
ఏనుగుల, సమూహములును - ఖండతుండబులుగకొ = ముక్కలు ముక్క-
లుగ - నిండియుండ - చెండాడును = నఱకేవేయును.

3౫. ఇలియె కాదు. మఱియు - ఏరు = ఏసీనిభటులు - అచ్చర
లకై = అప్పర స్త్రీల కొఱకు - ఇతరు మున్ను - స్వర, అస్త్ర పంచక,
ఆక్రాతులు = మన్నభుని, విదు బాణములచే ఆక్రమింపబడినవారు -
టౌచుకొ - సారెనుకొ - కడునొచ్చి = మిగుల బాధక శౌచిలో - వారు -
ఇప్పుడు - ఆలమునకొ = యుద్ధముందు - మామక, శస్త్ర, పంచక, ఆక్రాం-
తులు = నాయొక్క, విదాయుధములచేత, యుద్ధభూముని, ఆక్రమించు
కొనబడిన వారు - టౌచుకొ - అవాప్త, యత్నులు = చేయుని, ప్రయత్నము
గలవారు - అయి - తల్, ను, టవ, రత్న, గృహ, అప్తికొ = ఆయచ్చ
రల, చక్కని, స్తనము లనియెడి, మణిమందిరములయొక్క, లాభమును -
కాంతురు = పొందుదురు.

ఎత్కైవడికొ = ఏరిధమున - చక్కాడి = సహరించి - ఉత్సాహించు
= వేడుకపడు.

3౬. మును = ముందుగ - రక్షణీయ, ముఖ్యులు = రక్షింపదగిన
వారిలో, ప్రధానమైనవారు - తనూ, భవులు = దేహముందు, జన్మించిన
వారు - తనువులు భక్తులె = శరీరమె - తన్యము = నిజము.

సత్వరముగకొ = వేగముగ - తురగములకొ = గుఱ్ఱములను - పఱ
పుము = లోలుము - ఆనతిచ్చు = నెలవిచ్చు - స్వందన, స్వదముకొ = రథ
చేగమును - నిరూపించి = కనుపఱచి - అవధరిపుము = విము.

3౭. ఆయ్యనిలుమకొ = ఆవాయుచేవుడును - వాల, ఉద్ధాతుఁ
డుకొ = లోకవేత, ఏనుగుగొట్టబడినవాడు - మమ్మకొ = నిజ, ఉద్వేల,

క్షీప్రములు = తనకంటె, అధిక, వేగము గలవి - అంచు - భావించును - అంచుకొని = అనికాఁబోలును - అచల, ఉద్విక్షిప్త. వాలాములు = కదలని యట్లు, ఎత్తిపెట్టుకొనఁబడిన, తోకలు గలవి - గిట్టల, కొట్లకొ = డెక్కల, దెబ్బలను - తాళదు = సహింప నేరదు - అంచుకొ - ఓ = కాఁబోలును - నింగి = ఆకాశమున - విలంఘించుచుకొ = దుఁచుకుచు - ప్రశస్థికొ = ఎక్కుదు పోటీలచేత - వారువారు = రూ. వాపురములు = గుఱ్ఱములు - చాలకొ = అధికముగా - పాఠెమకొ = పరుగెత్తుచున్నది.

3౮. మేలు=(ఈగుఱ్ఱములయొక్క) శ్రేష్ఠత్వమును-తెలియక-ఎఱుక గక - ఇందుకొ = ఇచ్చట, వెంట నంటియుకొ=వెంటఁబాటియు - వెనుక దీసి = వెనుకఁబడి, ఇట్లు = ఇట్లు - వీని, జవ, ధర్మముచేతకొ = ఈగుఱ్ఱముల యొక్క, వేగ, స్వభావముచేత - జితములొకచేత = గెలువఁబడిన వగుట చేత, మరుత్తు = గాలి - చిత్తము = మనస్సు - (ఈగుఱ్ఱములకు) అనుహల, పృథ్విమైకొ = మిత్ర, భావముతో - వెలయును = ఒప్పుచున్నది-ఈమహాశ్వ ములకొ = ఈగొప్ప గుఱ్ఱములు - ప్రేరణ నేనెడు, చాయకొ = తమ్ముఁబరి కొల్పెడు (ముందుమిగులుతమయొక్క), నాయను (నీడను)-క్రిందుగాకొ = అడుగున - ఇలకొవడకొ = భూమియును బడునట్లుగా - వేచుఱు = పలు మాఱు - గిట్టలకొ = డెక్కలచే - నెట్టనకొ = మిక్కిలి - కొట్టలకొ = కొట్టు చున్నది (కాఁబట్టి) - (ఈగొప్పగుఱ్ఱములు) - వడికొ = వేగముచే - మరుత్, హృదయ, వేగముకొ = గాలియొక్కయు, మనస్సు యొక్కయు, వేగముచు-చాయను - మించుచుకొ = అతిక్రమించుచు - విలసిల్లుదుకొ = ప్రకాశించు చున్నది - అని - తలఁచెదను - ఎంచెదను.

సాదరంబుగకొ = గౌరవముతో - శతాంగ = రథముయొక్క - నిరూపించి = స్థాపించి - నిరలిశయతచేతకొ = (నీనికంటెవేగమున) అధిక మైనది లేకపోవుటవలన.

74 నర కాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

౩౯. పుడమిన్ = భూమియందు-బాణ, వేగంబునన్ = బాణము
యొక్క, వేగమువంటి వేగముతో - పాణు, వారువముల, ఖుర, హతులన్ =
బరుగెత్తునట్టి, గుఱ్ఱముల, గిట్టల దెబ్బలవలన - కనక, నూపుర, రవములు =
బంగారు, అదియల, మ్రోతలు - చరణములయందు - కడువడిని - కనన్ =
పొందుటను - తెల్పున్ - అనుచు, మొ.

గోచన, గోచరి = కన్నులకు, కనఁబడునది - మ్రోలన్ - ఎదుటను -
నీరాక = నీపువచ్చుట-చారముఖాబునన్ = వేగులవాండ్రవలన - సన్నద్ధ,
సమిద్ధ, సైన్యండును = సిద్ధపఱుపఁబడిన, గొప్ప, సేనలుగలవాడును -
ఉన్న ఖూడున్ = ఎదురుచూచు వాడును - సనీడంబునన్ = సమీపమందు
పురోభాగంబునన్ = ముందర.

అంతరిక్షమునన్ = ఆకాశమున - దుర్వీక్ష్యంబుగాన్ = చూడనలవి
గాని యట్లు - కాల, మృత్యు, భట, సాఘ, ఉడ్లుంబు, భంగిన్ = ప్రళయ
సమయమందలి, మృత్యుదేవతయొక్క, కింకర, సమూహ, శ్రేష్ఠము, వలె -
భిన్ = భయమును - ఒదవంజేసెడున్ = పుట్టించుచున్నది - తల్, అంగ,
దళల్, కాంతుల, భాతిన్ = వారి, దేహములందు, మెఱయుచున్న,
ప్రకాశముల వలె - ధూళి, వితతుల్ = దుమ్ము, సమూహములు - క్రమైన్ =
వ్యాపించెను - చలల్, కేతువుల్ = కదలుచున్న, జండా గుడ్డలు - తల్,
ఖర, జిహ్వలట్లు = వారి, వాఁడియగు, నాలుకలవలె - పొదలెన్ = ఒప్పెను-
అడిదముల్ = ఖడ్గములు - తల్, ఉల్, దంప్రలెన్ = వారి, పెద్ద, కోఱ
లను - పోలెను.

౪౦. గంధ, ఇభంబులు = మద, గజములు - సిందూర అరుణితంబు
= సిందూరముచేత, ఎఱ్ఱగాజేయఁబడిన - దాన, జలమున్ = మద, నీర
మును - చెన్నలరన్ = ఇంపుమీఱునట్లు - ప్రించుచు - త్తృపుత్రు, బౌత్వా
తికంబున్ = నరకుని, అవశతునమును - తెల్పును - ఇందున్ = ఈసేనలో

దంతులమీఁది, రాక్షసుల, సత్, విద్యోత, భూషా, మణుల్ = ఏనుఁ
గులపై నున్న, రక్కసులయొక్క, చక్కని, మెఱిపులుగల, నగలయందలి,
రత్నములు - బత్, పొందిక = మిగుల, అందముతో - బొల్పు +
ఒంది = చక్కనయి - దివి = ఆకాశమున - పగట = దినమునందు -
బుక్ష, శంక = నక్షత్రములనెదుర్చును - పొందించును.

నాక, అరి, నాయకుండు = స్వర్గమంసలి పేల్పులకు, విరోధు
లగు రాక్షసులయొక్క, అధిపతియగు నరకుండు - ప్రత్యాసన్నుండు =
చేరువ నున్నవాఁడు - బలిమి, బలుపు = బలముయొక్క - అతిశయ
మును - తిలకింప = చూచుటకు - నారద, జయంత, పరిష్కృత,
పార్శ్వండు = నారదునిచేతను, తనపుత్రుడగు జయంతునిచేతను, అలంక
రింపఁబడిన, ప్రక్కలుగలవాఁడు - పులమాజా, సమేతుండు = శచి, నో,
కూడినవాడగు - పురుహూతుండును = ఇంద్రుండుం గూడ - ససంశ్రమ =
తొందఱతోఁ గూడినది - నిరీక్షించి = చూచి - చెన్నలరుచున్న, చెందిరపు,
బొట్టులు = ప్రకాశించు, సిందూరపు, తిలకములు - నెమ్మొగములు =
విశాలములగుముఖములు - నృత్యత్, విద్యాధర, బింబాధరతోడ =
అడుచున్న, విద్యాధర, స్త్రీలతో వ్య. బింబాధర = బింబము = దొండ
పండు పంటి + అధరము = పెనవులు గలవారు - కేకే తేఁడు = దేవ,
ఇంద్రుండు - తటియ = సమీపించునట్లు - అరవమ్ము = రథమును - సమీప,
ప్రాపకము = చేరువను, పొందించునది - పథము = మార్గము - వోయ్య,
యానమునందు = ఆకాశమున, పోవునట్టిదగు విమానముమీఁద - ఇయ్యోడ =
ఈనయమున - చయ్యన = త్వరలో - అక్షీణ, బాహు, దర్పము =
అధిక, భుజ, బలమును-వెలార్పంగలఁడు = విలువఁ బోఁగొట్టంగలఁడు, అనఁగా,
నశింపఁజేయఁగలఁడు - మహత్, ఉత్సవ, పరంపర = గొప్ప, వేడుకలయొక్క,
మరుస.

౪౨. కృష్ణపక్ష, సహనంబు = 1. విష్ణు, సహాయులైన వేల్పులయెడ నోర్పు. 2. అనిత (బహుళ), పక్షమునందు, ఓర్పు - లేనివాడగు - ఈ దోహకరుడు = 1. ఈ పాపాశ్రయండు 2. ఈ రాత్రికరుడు (చంద్రుడు) - నరకుడు - ఉద్భవిత్ = ఉదయింపగా. 2. పుట్టుటవలన - తదీయ వర్గములకు = నరకాసుర సంబంధులైన రాక్షసుల సమూహములకు, ఉబ్బు = సంతోషము, అబ్బంగి = కలుగఁగా, ఎవ్వరికి = వివేల్పులకు - మోదమ్ము = సంతోషము - ఆతెనో = నశించెనో - వారికి = ఆదేవతలకు - ఇవ్వడు - ఈహరి, స్ఫూర్తి = 1. పూర్వోక్తచంద్రుడగు నరకుని, ఉత్సాహ, ఆలిశయముచేత. 2. కృష్ణుని, ఉత్సాహ, ఆలిశయముచేతను సూర్య, కిరణ, ప్రసారముచేతను ఇట = ఇక్కడ - శ్రీ = శోభారూపమయిన సంపద, వ్యత్యస్తయై = మార్పుకలదై - కల్వలకట్టు = కలువలకువలె - తమ్ములకు = పద్మములకు - చెల్వించె = సొగసు మీఁతను.

తా. తమోగుణప్రధానులై నల్లని వారగు రాక్షసులు నల్ల కలువలవంటి వారనియు, సత్వగుణప్రధానులై తెల్లనివారగు దేవతలు తామరల వంటి వారనియు, కృష్ణపక్ష సహనము లేనివాడును దోహకరుడు నగు నరకుడు చంద్రునివంటి వాడనియు, నరకతమోదూరుడై హరియగుట చేత శ్రీకృష్ణుడు సూర్యునివంటివాడనియు, నరకాసురుడును గృష్ణుడును దారసిల్లుటచేత నల్లకలువలవంటి రాక్షసులకును తామరలవంటి వేల్పులకును సంతోషము హెచ్చెననియు, ఇట్లు కల్వలకును దామరలు నొక్కసారిగ వికసించుట వ్యత్యస్తమనియు, తాత్ప. అలం. కృష్ణపక్షసహనము లేనివాడు, దోహకరుడునను రెండు విశేషణములను జెప్పటచేత శ్లేషాత్థాపిత పరికరాలంకారము. హరిపదస్ఫూర్తి ననువిశేష్య ప్రయోగముచే శ్లేషాత్థాపిత పరికరాంకురాలంకారము. వారికి (దేవతలకు రాక్షసులకును)

ఇచటనొక్కట చెల్వొందె ననుటచేత తుల్యయోగితాలంకారము. ఉపమా కావ్యలింగములు ప్రసిద్ధములుగాఁ దెలిసికొనఁ దగినవే కావున వివరింపలేదు. లక్షణము. ప్రకృతములకుఁ దుల్యభావము గల యట్లుపట్టింపినఁ దుల్యయోగిత యనఁబడును.

ఆసుర, అసీకినిఁ = రాక్షస, నై న్యమును - మహావాహిని = గొప్ప సేన నానా. గొప్పనది - సర్వ, ఉత్కృష్టంబు = అన్నిటిలో, శ్రేష్ఠమైనది- నిఖిల, ఇభంబులు = ఎల్ల, ఏనుఁగులు - కుల, భూభృత్, సన్నిభంబులు = కుల, పర్వతములతో, సమానములు - సర్వ, అర్వంబులు = ఎల్ల, తులువ గుఱ్ఱములును - అజానేయంబులు = ఉత్తమజాలిగుఱ్ఱములు - వినేయంబులు = వినయముగలవి - న్యందనంబులు = రథములు - నన్నధ, చైత్ర్య, నందనం బులు = యుద్ధమునకు సిద్ధపడియున్న, రాక్షస, పుత్రులుగలవి - ప్రస్ఫుట, లవనంబులు = మిక్కిలి వికసించుచున్న, ముఖభాగములుగలవి - పవన, జవ నంబులు = గాలితో సమానమగు, వేగముగలవి (ఇంతవఱకును న్యందనమునకు విశేషణములే) - లొంటి, తెఱగంటి, జోదులు = పూర్వ, దేవతలగు రాక్షసుల, పిరభటులు - సిద్ధ, బల, అధికులు = సంప్రాప్తమైన, బలముచేత, గొప్పవారు - పారశ్వధికులు = రూ. పారశ్వధులు = గండ్రగొడ్డలని ధరించినవారు - యుద్ధ, విహార, రసికులు = యుద్ధమున, ప్రవర్తించుటయందు, పండితులు - ప్రాసికులు = ఈటెలుతొల్చినవారు - సాశికులు = చురుకులు (త్రాళ్లు) గలవారు - దేశికులు = గురువులు - నైస్త్రీశికులు = కత్తులు ధరించినవారు - డాలు, తాల్పులు = కేడెములను, ధరించినవారు - జోడు = కవచము.

౪౩. వ్యాలోల, ఆసులు = సంచలించుచుండు, ఖడ్గములు - మొసకులు - పోలఁ = చక్కఁగా - ద్వీరదములు = ఏనుఁగులు - ద్వీపములు = లంకలు - లేడ్లు = రథములు - ఘన, శ్రీలు = మేఘములయొక్క, అంద నరకాసుర—6

ములుగలవి - ఎల్లులు = గొడుగులు - ఏ. వ. ఎల్లి, - నురుగులు - అలలు = తరంగములు - గుట్టలు - కణ్ = అగుటవలన - నరకు, దండు (నేన) - కడలిక = సముద్రమును - ఉడుగా = లక్ష్యపెట్టగుదా ?

సస్తితుడగుచు = చిఱువవుతో - అనిరూఢ = అప్రసిద్ధ (క్రిందః జెప్పబోవు ప్రకారము కృష్ణుని వర్ణింపమిచేత సప్రసిద్ధకవి యగు చున్నాడు.)

౪౪. తల్, జీవన, ఇంధన, ఉద్దీప్త, హేలి, ధూమ, సుఘ, దురాస దుక్ = వాని, ప్రాణమనియెడి, కట్టెలచేత, రాజేవేయఁబడుటచేతఁగల్గిన, కత్తులనెడి, బొగయొక్క, సమూహముచేత, చూడ నలవి గాకున్న - తోయ + జాక, నేత్రుక్ = నీటి+పుట్టువులగు పద్మముల వంటి, కన్నులు గలట్టియు - భగవంతుక్ = పరమాత్ముడైనట్టియు - భవిష్టుక్ = వృద్ధిబొందు స్వభావముగలట్టియు - విష్టుక్ = విష్టువంశమైనట్టియు - భక్త, ఆపత్, అసహిష్టుక్ = దారుల, కష్టములను, చూడలేనియట్టియు - జిష్టుక్ = జను శీలుడైనట్టియు - కృష్టుక్, బాదబాగ్నిక్ = బదబాసలమును - తెలియు = తెలిసికొమ్ము.

జరీజృంభమాణంబు = అధికముగా వృద్ధిబొందుచున్నది - నానా స్యందన, సందోహంబునక్ = ఎల్ల, తేరుల, గుంపులలో - ఇయ్యెడక్ = ఇచ్చోట.

వ్రేలక్ = వేలితో - పోలక్ = చక్కగా నిర్దేశించుచు = విరుణు చుచు.

౪౫. సత్యా, కాంత = సత్య, భామ-తనువుక్ = దేహమును తాల్చిన, కంతు, శక్తి = ధరించిన, మన్నఘని, ప్రభావము - అనక్ = అనిపించునట్లు - ఎంతేనియుక్ = మిక్కిలి యొక్కవగ - తనరక్ = ఒప్పుగా - ఘన, దివ్య, అస్త్ర, చయూయక్ = తుల్యుల్, అనేక, రాక్షసులకుక్ = తోడ

చెట్టుచున్న, పెక్కు, రక్కులకు - కరము, ఉద్ధతి = మిక్కిలి, ఔన్నత్యముతో - భీకరముగా = భయంకరముగా - క్రాల = ప్రకాశించుచుండగా - ఇతడు = ఈ - వనజాక్షుడు = పద్మనేత్రుడగు కృష్ణుడు - వడ, కడ = వడమటి, వైపున - వామ, అస్త్ర, సంపన్నుడై = సుందరమైన, ఆయుధములతో, కూడి - కన = మాడగా - శృంగార రసము - వీరరసము - కాఁగింటను - కూర్చుచు = చేర్చుచు ఒప్పెడును.

౪౬. నిజ, వక్ష, ఆక్షేప, నిర్మల, నిరుపమ, వవర, ఉన్నేష, కల్పాపిత, ఆశేష, జల, అద్భి, వ్రాకుడు = తన, తొక్కులకు, ఎక్కుడుగ వీచుట చేత, కలిగిన, సాటిలేని, గాలియొక్క, వ్యాపనముచేత, మరద మరదగాఁ జేయఁబడిన, ఎల్లు, నీరును గల, సంద్రముల, సమూహములు గలవాఁడు - ఈషత్, స్వ, భుజ + బల, సమాసావిత, ఆవిత్య, యోధ, వ్రజ, పీయూషుడు = కొద్దిసాటిభాగమున, తన, చేతి + బలిమివలన (స్వభుజబలముగా నీషద్రాగమువలన), పొందఁబడిన, దేవతలలోని, వీరభటుల, సమూహముయొక్క, అమృతము గలవాఁడు - దేవతలనందఱు కడు చులు కనగ జయించి వారి యమృతమును దీసికొనిపోయినవాఁడు (పూర్వగాఢః తల్లియగు వినతయొక్కయు తనయొక్కయు దాస్యములను విడిపించుకొనుటకు సవతి తల్లియగు కద్రువయొక్క కోరికప్రకారము అమృతకలశమును దేవతలయొద్దనుండి యెత్తుకొనివచ్చెను.) మావ్యత్, ఫణి, దశన, నఖ, బ్రాజ మానుడు = ప్రకాశించెడి, పాములుగల, పల్లు (ముక్కు) తోడను, గోళ్ల తోడను, ఒప్పువాఁడు - దుర్, మేధ, జన, గ్రామము = దుష్టుల, మేధజాలి, ముఱుములను, భక్షించినవాఁడు - [కద్రునకోరినదీర్చనమృతము లేఁబోవునపు డాఁకలిమాన్సుకొనుటకేమైన నాహారమిచ్చురి కోరి తండ్రియగు కశ్యపునియూజు ప్రకారము మేధజాలివాండ్ర నందఱిని భక్షించెను.] పక్షిశ్వరుడు = పక్షిజేడగు గరుడుడు - తత్పతాక = ఆయన బెక్కిము

60 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

నందు - శ్రుతి, తనుస్సారుడు = వేదమేశరీరము. దానిచేఁ బ్రకాశించు వాడు - వేదమూర్తిబోధ = అగుచున్నాడు. (వర్తమానధర్మమును దెల్పిడి తద్ధితము).

౪౭. బొందశంబు = రూ. బొందడము = (బొంత + దళము) = కవచము - బొమిడికము = ప్ర. మకుటము = కిరీటము - పొదిని = అమ్ముల పొదిని = తూణీరమున్ను - వింటి = ధనుస్సు - మేల్, కుందనంపు, లేర = మేలిమి, అపరంజితోఁ జేయఁబడిన, రథముమీఁద - వీఁడె = ఇడుగో - కొలులువాడు = ప్రకాశించుచున్నాడు - నెయ్యిండు = ప్ర. స్నేహితుడు - మందలించు = సంభాషించు.

౪౮. ఆజి = యధమందు - పీఠ, ఉద్భటులు = యోధ, శ్రేష్ఠులగు - పలువురు, దొరలు = పెక్కురు, ప్రభువులు - ధృత, అంజలిపుటులు = ధరింపఁబడిన, దోసిభు లనెడి, దొన్నెలుగలవారు - అగుచు - నాసీరము = ముందరి సేనను - పంచుచు = ఆజ్ఞాపించుచు - అతులితముగ = సాటిలేక - అంతక, ఆకా, ముఖంబున = యముని, దిక్కుగు దక్షిణపువైపుయొక్క, మొగదలను - అలరె = ఒప్పెడిని.

గణులతోడి = టెక్కలుకల-గిరి లెఱుగుగన = కొండవలె - సుత్రా ముండు = సుఖమైన త్రాణనముగలవాడు = సుఖముగల్గనట్లు రక్షించు వాడు = ఇంద్రుడు - గోల = కలకలము - వ్రేగు = అధికము.

౪౯. ఓహరీ = ఓయి యంద్ర - ధనుక, టంకృతులు = (కృష్ణుని) వింటియొక్క, టంగుటంగుమనుధ్వనులు ఇంకనింక = అంతకంతకునెక్కువగ - అరి, క్రర్ణ, పుట, మహల్, ఆతంక, ఆవహములు = శత్రువుల, చెవి, రంధ్రములకు, గొప్ప, బాధను, కలుగఁజేయునవి - కా = అగుట పలన - కులమహిధరములు = కలపర్వతములు - మాఱునెలంగ =

ప్రతిభస్వి యిచ్చునట్లును - దిగ్గజములు - బధిరములు = చెటిలి-కాంగ్ =
అగునట్లును - బ్రహ్మాండ భాండంబు - పగులునట్లును - దుందుభిద్వసులు -
అమందముగఁ = అధికముగ - భువన, క్షయ, అంబుధి, రవ, శంకఁ =
లోకములయొక్క, ప్రళయకాలమందలి, సముద్రపు, ధ్వనిగాఁజోలునను,
నందియమును - కలిగింపఁ = కలిగించునది యగుటచేతను - కరి, ఘటా,
తోటి, స్మీకరణంబులఁ = ఏరుగుల, సమూహముయొక్క, స్మీఘీమ్మ
నెడు ధ్వనులును - వాహ, హేహ, రవంబులు = గుఱ్ఱములయొక్క, సకి
లింపులయొక్క, ధ్వనులును - విశేషముగ - త్వంగల్, శతాంగ, రథాంగ,
నేమి, ధ్వానములు = పరిగెత్తుచున్న, రథముల, చక్రముల, పట్టాలయొక్క,
ధ్వనులును - భట, ఉచ్చట, హుంకృతులు = నైనికుల, అధికములగు,
హుంహుమ్మనెడి కేకలును - భువముగఁ - అధికముగ - వెలయుఁ = ఒప్పు
చుండుటచేతను - అద్భుతంబు = ఆశ్చర్యకరమైన - కోలాహలంబు = కలకల
ధ్వని - నెగడుచున్నది = వృద్ధిపొందుచున్నది.

ఆహవము = యుద్ధము - ఆవహిలైనా = కలిగెనా (అరంభింపఁ
బడెనా) - నాసీర = సేనాముఖమునందు - గదాధరుఁడు = కృష్ణుఁడు -
సవిధ = సమీప - మహారథ, పరివృతుఁడు = పదునొండువేల బిలు
కాండ్రతో నొంటరిగఁ జోరంగల మేటియోధులచేత, చుట్టుకొనఁబడిన
వాఁడు - వీరునికిఁ = శూరుఁడగు నరకునికి - అడ్డముగఁ = నడుమను =
ముందుగా - అడ్డంకులు = నిరోధకములు = అటంక కరములు - ఒడ్డి =
వ్రూహములు పన్ని - పెక్కు, పెను, పెనఁకువ, జోదులఁ = అనేకము
లైన, గొప్ప, యుద్ధములు చేసియున్న, వీరభటులను - చక్కాడు = చంపు.

౫౦. శూడాల, అద్రి, గళల్, మన+అంబు, ఝరముల్ = ఏరుగులని
యెడి, కొండలనుండి, కాలుచున్న, మదపు + నీటియొక్క, ప్రవాహము
లనియెడి, నెలయేఱులును - శూభల్, రథాంగంబులుఁ = ఒప్పుచున్న,

82 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

రథచక్రము లనియెడి చక్రవాక కక్షులను - ఉద్దండ, క్రవ్య + భుక్, ఉద్ధ, సింహములు = భయంకరులగు, మాంస + భక్షకులగు రాక్షస, క్రవ్యులనియెడి, సింహములు - ప్రోద్బుత్, ఖడ్గముల్ = మిగుల ప్రకాశ మానములగు, కత్తులనియెడి ఖడ్గమృగములు - కల్ల = ఉండుటచేత - ఉచ్చం డంబు = మిగుల భయంకరము - ఆరి, వైన్య, కాననములక్ = శత్రుసేన యనెడి, ఆడవులను - శార్ఙ్గ, చ్యుత, ఆస్త్ర, అర్పి, ఉగ్రుండు = శార్ఙ్గమనెడి ధనుస్సునుండి, విడువబడిన, బాణముల, కాంతులనెడి మంటచేత, భయం కరమైన - వాడగు కృష్ణుడు - మహాన్ని, కైవడిక్ = దావానలము, పరి- ఇవ్వడిక్ = ఈ సమయమున - ఘోరంబుగాక్ = భయంకరముగాఁ కాల్చును. ఆలం. రూపకక్షేపోకమాసంకరము.

గీ. ద్విరద, స్కంధ, గతుల్ = ఏనుగుల, మూపురములయందు, ఉన్నవారు-మహల్, ఆసుర, భటుల్ = గొప్పవారగు, రక్షస, బంట్లు - విష్ణు, అంబక, ఛిన్నులు = కృష్ణుని, బాణములచేత, నలుకబడినవారు - ఖర + రుక్, మండలి, ఖండనంబుక్ = తీక్షణమైన + కిరణములగుల సూర్యుని యొక్క, బింబమును, బ్రద్దలుచేయుటను - కావించుచుక్ = చేయుచు - నుర, విద్యోపుల, మోములు = దేవతలను, ఖగతురగు రాక్షసులయొక్క, ముఖములు - తల్, హరిక్ = ఆకృష్టుని బాణముల, దెబ్బలచేతను - పారి నిక్ = క్రమముగా = ఒకటి వెనుక నొకటిగ - కాల, రుచిక్ = నల్లని, కాంతిని - భజించి = పొంది - ఆఘముల్ = పాపములు - పోలెక్ = అని పించునట్లు - గత, ఉన్నేవంతులు = పోయిన, వేడిమిగలవి - వడిక్ = సేగ ముగ - క్షోణిక్ = భూమిమీఁద - పడును.

గీ. తునాసీరా = ఇంద్రుడా [వృ. తునాః = సమృద్ధములుగాఁ జేయబడిన + సీరా = నాగేభులు గలవాడు - వర్షించి భూమిని దున్ను టకుఁ దగినదానిగఁ జేయఁవాడని, యర్థము. శ్రేష్ఠమైన సేనాగ్రభాగము

గలవాడనితా. రూ. సునాసీర = శోభనమైన నాసీరమునుగలవాడు, అనగా శ్రేష్ఠమైన సేనాగ్రభాగముగలవాడనియర్థము.

౫౩. చక్ర = చక్రాయుధమును ధరించు వాడగు కృష్ణుడు - శేఁగ్ = విజృంభించుటచేత - సింధురములు = పినుగులు - ఇప్పు, విచ్ఛిన్న, కంధరములు = బాణములచేత, నలుకలబడిన, కంఠములుగలవి సప్తులు = గుఱ్ఱములు - కృత, దీర్ఘ + సప్తులు = కలుగఁజేయఁబడిన, పెద్ద + నిద్దుర (=చావు), కలవి - నాయకులు = సేనాపతులు - కాయ, సంలగ్న, సాయకులు = దేహమున, నాటుకొనియున్న, బాణములు గలవారును (అగుచున్నారు).

౫౩. (ఉరగారి...శుండలక్) ఉరగ + అరి + కేతన = ఉరముతో గునునము చేయునవియగు పాములకు + శత్రువగు గరుడుడు + బెక్కిమందుఁ గల కృష్ణునియొక్క, శర = బాణములయొక్క, ఓఘు = సమూహముచేత, ఖండిత = నటికి వేయఁబడిన, అసుర = రాక్షసులయొక్క, దంతి = పినుగులయొక్క, దంత = పట్టులతోడను, కట = చెక్కిళ్లతోడను, శుండలక్ = తోండములతోడను - స్ఫురత్, ఊర్తిపూరములు = ప్రకాశమానములగు, తరంగములతోడి, ప్రవాహములుగల-అస్పక్, నదుల్ = నెత్తుటి, ఏఱులు - తద్దయక్ = మిక్కిలి - పడితో - ధరను పాఱుచున్నయవి - చుప్టు. ఛం. మంజుభాషిణి - సజసజగ - 9-వ యక్షరముయలి.

(నాసీర...నిరీక్ష్యండు) ముందరి నైన్యమును, సంహరించుటచేత, సముదిత = కలుగఁజేయఁబడిన, సమలిశయ = మిక్కిలి యెక్కువైన, రుట్ = రోషమనియెడి, ఆశ్రయాశ = అగ్నిచేత, శోణీకృత = ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడిన, వీక్షణ = కన్నులయొక్క, యుగళ = ద్వయమువలన - దుర్నిరీక్ష్యండు = చూడనలవి గానివాడు - ప్రేరితుండు = ప్రోత్సాహపెట్టఁబడిన

84 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

వాడు - స్వ = తన - జన్మ, ఉన్న ఖుండు = యుద్ధమునకు సిద్ధపడినవాడు - అభిముఖుండు = ఎదురుగాఁ బోవువాడు - సరగునకై త్వరగా.

౫౪. వేగన్నల పేల్పు = సహస్రాక్షుండు - విలాకించి = చూచి - దండు, గండు = సేనయొక్క, శౌర్యము-మొండు = అధికము.

(దాడి.....కతోరకకై) దాడి - ప్ర. ధాటి = దండయాత్రయందలి, నెఱు = మగఁటిమిగల, గోడిగల = ప్ర. ఘోటికల = అడుగుజ్జములయొక్క, తండముల = సమూహముయొక్క, రింఖా = గిట్టలయొక్క, తాడన = దెబ్బలయొక్క, కతోరకకై = చుఱుకుదనముచేత - మృధ, ఊలికై = యుద్ధ, భూమియందు - ధూళి, పాళియె = దుమ్ము, సమూహమే-సరోజహిత, వాటిపర, రాజికై = సూర్యుని, అక్షశ్రేష్ఠమును-సమూహమును చూడఁగను నీయదు = చూడనీయదు - ఇది = ఈదుమ్మును, చూవె=నుమి. ఛం. వనమయూరము: భజననగగ - 9-వ యక్షరముయలి.

దేవరా = ప్రభువా ! లిలకింపుము = చూడుము-కనలి = కోపించి - మావటిల, మేల్, వాడి, అంకుశంబులచేత = మావంతుల (ఎనుగులను తోలువారి) యొక్క, ఎక్కువ, వదనుగల, అంకుశము (ఎనుగులను తోలడియినుపసాధనము) లచేత - విదారితములు = చీల్చబడినవి. (పరిశ్రమణ.....రావములను) పరిశ్రమణ = అత్యధికముగఁ దిరుగునట్టి, పారిష్టన = సంచారములచేత, కపోల = చెక్కిల్లయొక్క, మూల = మొదటను, సంధ్రమ = తొందరతో, బంధ్రమృమాణ = తిరుగుచున్న, బంధర = తుష్పెదలయొక్క, ఝంకార = ఝంఝుత్తును, ఆరావములకై = ధ్వనులచేతను - ఘోకారముల = ఎనుగుకూఁతల - సమలిశయ, రయ, సంచరణ, సంచలిత, సకల, భూ. భాగంబులకై = మిక్కిలి యెక్కువైన, వేగముతోఁ గూడిన, సంచారములచేత, కదలింపఁబడిన, ఎల్ల, భూమియొక్క, ప్రదేశములును గలవి - నాగంబులు = ఎనుగులు - కుసితులు = కోపవెట్టి

బడినవారు - రాతుల, కరటులచేత = రాహుత్తుల (గుఱ్ఱముల సెక్కిన యోధుల) యొక్క, కొఱడాబెబ్బలచేత - పరిభవము = అవమానమును - గొఱసెచిప్పలు = గిన్నెలవంటి డెక్కలు - ధరా, భరాగ, సముదయంబులు = భూమియందలి, దుమ్ముయొక్క సమూహములు - సరయంబులు = వేగముతోఁ గూడినవి - హయంబుల = గుఱ్ఱముల - ప్రళయ, ప్రభంజన, ఆహత, వలాహక, సత్స్వరంబులు = కల్పాంతమందలి, వాయువుచేత, విసిరి కొట్టఁబడిన, మేఘముల యొక్క, వేగమువంటి వేగముగలవి - శతాంగ, విశరంబు = రథ, సమూహము - పదునిడఁబడిన = సానఁబెట్టఁబడిన = ఈటెల కోటుల = అంచుల - నెఱి, చిరయిక = అధికమైన, రాపిడులచేత - మిడుగులుల, పిండుచే = నిప్పురవల, సమూహముచేత - కప్పదారి = కృష్ణవర్ణ = అగ్ని - కాలరుల = కాలిబంట్ల - వెన్నునరదము = ప్ర. విష్ణురథము - బాదువఁబడియె = ముట్టడిపేయఁబడెను = సంకటము = కష్టము.

గిగి. జ్వాల, ఉద్వేలము = ప్రకాశ మనియెడి మంటలచేత, మేరమిఱి యున్నదియగు - కూలము = కొఱ్ఱు - సంక్రాసభూకంబు = భయమును బుట్టించునదియగు - పరిఘము = ఇనుపకట్టగుదియ - వ్యాళాలల్, కుంతము = మిక్కిలి చలించెడి, ఈటె - దురంతముల్ = పొంద నలవి గానివియగు - బల్గాడ్డొడ్డల్ = గండ్రగొడ్డలచేతను - వాల్, తూపుల = చాడిగల, బాణములచేతను - చాల = అనేకములగు - వాలుల = కత్తులచేతను - ఇట = ఈ ప్రక్కను - చక్రాయుధండు = కృష్ణఁడు - ద్విషల్, జాల, ఉన్నగుండు = శత్రు, సమూహమున, మురిగినవాడు - భిన్నుండు = బాధచెందినవాడు - కటా = అయ్యయో - వివిగుండు = విశేషకోపముగలవాడు.

86 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

సుత్రమపుత్ర = ఇందు ని కొడుకవగునోయి జయంతా - డెందము
చందమునకొ = మనసువలె - బెగడువడునదిగాకొ = భయముఁ జెందు
నదియని.

౧౧. అచ్యుత, ఆతత, బాణాసన, చ్యుతములు = కృష్ణుని, పెద్దది
యగు, వింటినుండి విడువఁబడినవి - జిత్వరములు = జయశీలములు -
మరుత్, రయ, జిత్, త్వరములు = గాలియొక్క, వేగమును, జయించు,
వేగముగలవియునగు - సాయకంబులు = బాణములు - మహిత, భా, నా
యకములు = పూజ్యమగు, కాంతివలన, శ్రేష్ఠములైనవి - సకలశత్రువులను -
శకలములుగకొ = ముక్కలు ముక్కలుగ - కూల్చును.

౧౨. శౌరి, ధనుః, విముక్త, శర, జాత, విదారిత, దేహులు = కృష్ణుని,
వింటినుండి, విడువఁబడిన, బాణ, సమాహమచేత, ముక్కలు చేయఁబడిన,
బడలుగలవారగు - దేవ, అరులచేతకొ = వేల్పుల, పగతురగు రక్కసుల
చేత - భిన్నుఁడు = చీల్చఁబడినవాఁడు - వారక = ఎడలేక - అయ్యినుకొ =
అసూర్యుని - వారణ, రాజముత్ = గజ, శ్రేష్ఠములు - సవిధ, నాక,
మహా+అంగణమందుకొ = (మిక్కిలి యెత్తుగలవగుటచేతఁ దమకు) చేరు
వనున్న, ఆకస మనియెడి, పెద్ద, ముంగిటియందు - సారెకుకొ = మాటి
మాటికి - తుండముత్ = తొండములను - చాఁచుచు - వడితో - వమధు,
కాలముచేకొ = తొండములతుంపురుల, సమాహమచేత - సేద = ప్ర.
స్వేద = బడలికను - లీర్చెడికొ = పోఁగొట్టుచున్నవి.

సింగి, ముంగిటకొ = ఆకసమను, ముంగిటియందు - తమ్ములు = ప్ర.
బద్ధము - ఇమ్ము = అధికము - మానుచులు = ప్ర. మనుష్యులు - క్రమ్మరు=
తిరుగు - మిన్ను+వాఁకకొ = ఆకాశ, గంగయందు - తామేగులు = రూ.
తాఁబేగులు - లోమశంబులు = రోమశములు - వ్యు. రోమములు గలవి -
ముద్దరాలా = ఓసి ముగ్ధాంగనా.

గౌ. హరి, శర, దారిత, అరి, వదన, ఓఘము = కృష్ణుని, బాణముల చేత, నలుకఁబడిన, శత్రువుల, ముఖ, సమూహము-పైకిఁగయంగఁ - నింగిని = అకసమునందు, - పయోజ, రాజి = పద్మ, సమూహము - పరంగును - నరులు - వారణ, లూన, రద, అంస, భాగులై = ఏనుఁగులయొక్క, నటికి జేయఁబడిన, దంతములను, మూపుర, ప్రదేశములందుగలవారై - ఒనరంగఁ - చక్కగా - శృంగులు = కొమ్ములుగలమనుష్యులు - కనంబడువారు - కంక ముక్తముల్ = బాణములచేత, నరుకఁబడిన - శిరములు - లోల, వలములు = సంచలించెడి, తోకలును - లోమశ, కూర్మముల్ = రోమములున్న, తాఁబేర్లు.

అస్త్రల్, ఉపకృతిగొఱుకుఁ = మా, మేలుకై - కలనికిఁ = యుద్ధమునకు - సోఁకు, మూఁకల, గొంగచేతఁ = రాక్షస, సమూహముయొక్క, వినాశకుడగు కృష్ణునిచేత - నకల, భూత, సంతతి = ఎల్ల, పికాచ, సమూహమును - సంతర్పితము = తృప్తిపఱుపఁబడినది.

గౌ. డాకినులు = పికాచస్త్రీలు - అస్త్ర, పూరములఁ = రక్త, ప్రవాహములచేతను - వేదండ, ఉగ్ర, తుండంబులఁ = ఏనుఁగుల, భయంకరములగు, తొండములచేతను - యోగినులుఁ = కాళికయొక్క సేవకురాండ్రగు నెనమం ద్రుయోగినులును-పికాచులును - పొలలఁ = మాంసములచేత - మహాభోగంబులఁ = గొప్పగొప్ప సౌఖ్యములను - పొందఁగాఁ - లఱిఁ = ఉత్సాహముతో - కాలఖండ, గిళన, ఉల్లాసుల్ = కడుపులాని నీటితిత్తి క్రిందమాంసపు, ముక్కలను, తిన, ఉత్సహించు - కూర్మాండులు = రూ. కూష్మాండులు = ఈపేరిటి పికాచులు - విలాసుల్ = సంతసించుచున్నారు - మహల్, ఉజ్జ్వల, బేతాళులు = మిగుల, ప్రకాశమానులగు పికాచావేశముగల వృతశరీరములు - రక్షక, పాళిక, ఆంత్రి, ఆశులఁ = రాక్షసల, సమూహముయొక్క, ప్రేగుల, సమూహమువలన - హస్త

88 సర కాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

తాగులు = చేతులతో, తాళములు వైచువారును - కణ్ = అగుటచేత.
(ఇదిబీభత్సరసము. ఆరభటివృత్తి.)

ప్రేరిత = ప్రోత్సాహ పెట్టబడిన - వేగంటి = ఇంద్రు - పోటు =
యుద్ధము - సర్తనంబొనర్చు = ఆడు - నగ, శత్రువు = పర్వత, విరోధియగు
నింద్రుడు - సగి = నవ్వి - సర్తనము = ఆట - ఆలమందు = యుద్ధమున -
ఎక్తైవడి = ఎట్లు - చెఱుకొడన్ = తిరుగ - ఉపకంఠమునన్ = సమీప
మున - శ్రుత్తురు = తిరుగు - వైకుంఠ = కృష్ణుని - మంటమారి = మహా
కోపి - మనవైరి మనశత్రువగు నరకుడు - అతనిన్ = ఆకృష్ణుని - పా
దువన్ = ముట్టడించుటకు - దర, కరుడు = భయమును, పుట్టించువాడు -
దర, కర, రిపుచేన్ = శంభము, చేతియందుగల కృష్ణుని, శత్రునిచేత -
చక్రి = కృష్ణుని - పెద్ద నిదురఁబొందెన్ = చచ్చెను - పోరు, ఓరెపు, లిండి
పోతు = కలహమును, అన్నమును, ఎక్కువగాఁదిన నారదుడు - నయన,
సహస్రంబున్ = కన్నులు, జేయింటిని, అబ్బురంబు = ఆశ్చర్యము - తివిచి
కొను = ఆకర్షించుకొను, శతమన్యువు = ఇంద్రుడు - సర్వ, ఆశ్చర్య,
గృహంబు = ఎట్లు, అచ్చెరువులకు, చోటు - విగ్రహంబునన్ = యుద్ధము
నందు - ప్రధన, కథ = యుద్ధపుచరిత్రము - వాడుగా = అడుగో - వాలు,
మగండు = మేటి, శూరుడు - బలాహకంబు భంగిన్ = మేఘమువలె -
ప్రబల, రోష, భాషణ, హరుత, ప్రేరితుడు = మిగుల, కోపము తోడి,
మాటలనియెడి, గాలిచేత, ప్రోత్సాహ పఱుపబడినవాడు - అవీరత,
శర, వర్ష, పరంపరన్ = ఎడతెగని, బాణములనెడి నీటియొక్క, వానల,
సమూహమును - గిరియందువలెన్ = (మేఘుడు) కొండమీద కురియు
నట్లులు - హరియందున్ = కృష్ణునియెడన్.

౬౦. సకలములను - శకలంబులఁగాన్ - చేసి - పొరిన్ = అధికముగా -

క్రోలు = త్రాగునట్టి - పాంథులు = బాటసారులు - ఆశెన్ =
త్రాగెను.

౬౦. శర, భిన్నుడు = బాణములచే, భేదింపఁబడిన - అడిచె = కొట్టెను - ఔ = తగును - హరి, భుజ, హరిచే = కృష్ణుని, చేలి, చెట్టు చేత - పదరు = నుసి.

౬౧. భిండివాలములక్ = రూ. భిండిపాలము, భిండిపాలము = విడిచి వాటు గుదియలను - భీకర, కరవాలములక్ = బెట్టిదపు, కత్తులను - శూలములక్ = కొట్టులను - మొగిక్ = క్రమముగా - పఱవెక్ = ప్రయోగించెను - అచ్చువెల్ల = ఔరా, అడలకు = వెఱవకుము - వాలు, తూఁపు, గములక్ = వదునుగల, బాణముల, సమూహముచేత - రూపుమాపెను. వ్యా. వాలు + తూఁపు = వాలుఁదూఁపు - కర్మధారయసమాససంధి.

౬౩. హరిచేత = కృష్ణుచేత - పఱవఁ బడినది = ప్రయోగింపఁబడినది - హరికరణి = సూర్యునివంటి - సుదర్శనము = చక్రము, మరరిపు = (మర) రక్తముని - శిఖరి, శిఖరములక్ = కొండ, కొమ్మలను - యుగాంత, గంధవహువలెక్ = ప్రళయ కాలమందలి, వాయుదేవునివలె - తునిమెక్ = భేదించెను.

సోత్కంఠముగా = (స + ఉత్కంఠము + కాక్) = సంతోషముతోడి తొందరతో = తహతహతో - ఉత్సవము = వేడుక = పండుగు - అతి లంఘింపఁబడియెక్ = దాఁటఁబడెను = విడిచి పెట్టఁబడెను - గత, జల, నేతు, బంధనము = ఎండిన, నీటికి, మఁతెన, కట్టుట - చాలుని... విచారము చేతక్ = గడచిన కార్యమునుగూర్చి విచారపడిన లాభములేదు.

౬౪. అమరారి = నరకుడు - సమరమునకుక్ = యుద్ధము నిమిత్తము - గరుడవాహులక్ = కృష్ణుని - పెనుమొనతోడక్ = పెద్దసేనతో - కూడముట్టి = వెంబడించి - సొరిదిక్ = క్రమముగా - చిత్తంబుతోడక్ = మనస్సుతో - ఈశుక్ = శివుని - ఘనులతోడక్ = మట్టులతో - గాలిని - పోలెక్ = (ముట్టడించిన) యట్లు - చుట్టుకొనియెను. అలం. ఉపమ.

90 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

ఎట్టు = ఏల - మానవ, అద = పొలసు (మానము), తిండియగు రక్కసుని.

౬౫. అరిబలములు - బలశౌర్యములను - పొందినవయ్యును - జీత, వపన, రయములకొ = గెలువఁబడిన, గాలియొక్క, వేగములు గల = వాయువేగముకంటె నెక్కువ వేగముగఁబోవు (ఇది వెనుకటి సమాసము లోని శరయను పదమునకు విశేషణము) - మురకాసన, శార్ఙ్గధనుః, పరిముక్త, శర, అర్బులకొ = మురునిఁజంపినవాడగు కృష్ణుని, కొమ్ము + వింటి నుండి, విడువఁబడిన, బాణముల, కాంతులనెడి మంటలచేత - సరగునకొ - వెంటనే - పారిపారికొ = క్రమక్రమముగ - అఱెకొ = నశించెను.

హస్త, లాఘవంబు = చేతి, వడి - వాక్, మనః, గతులకుకొ = మాటలయొక్కయు, మనస్సు (ఊహ) యొక్కయు, నడకను - అతిక్రమించు = దాఁటు = మీఱు.

౬౬. ములుకులు = బాణములు - శోదండమునకొ = వింటను - కూర్పఁబడవు ఒక్కొక్క = సంధింపఁబడవు కాఁబోలును - దొనసుండియే = ప్ర. తూణీరము నుండియే = పొదినుండియే - సారెకుకొ = వేరేవరుగ = అనేక పర్యాయములుగ - ఘోరంబుగాకొ = భయంకరముగా - ఒప్పారుకొ = బాగుమీఱును - దాననే = ఆబాణమువలననే - ఒక్కున్నుడికొ = ఒకటి విధమున - బిట్టురువడికొ = మిగులవేగముగా - సుఘటన, స్ఫూర, చంచత్, స్ఫులింగ, ఛటలచేతకొ = (ఒకటి నొకటి) తాఁకుటవలన, అధికముగ, మెఱయు, మిడుఁగురుల యొక్క, కాంతులచేత - క్రత్ర, ఆళి = బాణ, సమాహము - బలిసి = అతిశయించి - సంఘటన...మునుపె = అదివఱకుఁ బ్రయోగింపఁబడిన బాణము శత్రుబాణము నొండొంటి నొఱసికొని యందు వలనఁ గలిగిన నిష్పచేత నవి తగలఁబడుచున్నవి - అవియట్లుండఁగానే - ధాకకొ = తీవ్రముగా - వీకకొ = విజృంభణముతో - ద్వాదశ+అత్త =

పడ్రెండు, రూపములుగల సూర్యునియొక్క - రక్షి, తిమిరము = రాక్షసులనెడు, పీఠటిని.

బవరంబు = యుద్ధము = ప్ర. ప్రహారము - డెప్పురంబు = రూ. డెప్పురము = ప్ర. దుర్భరము = సహింపఁ గూడనిది-పీడక = విడుచుటకు.

౬౭. ఆధోరణులు = ఏనుగులనెక్కు యోధులు - త్యక్త, విగ్రహాలు = విడువఁబడిన, దేహములు గలవారు - త్యక్త, విగ్రహాలునై = చచ్చియు - స్వః, తరుణీ, హస్తీలు = దేవతాస్త్రీలగు రంభాదులనెడి, అండయేనుగులు - అబ్బ = (తమకు) దక్కఁగా - ఉబ్బిన = సంతోషముతో - వక్షోజ, కుంభస్థలి = స్తనములనియెడి కుంభస్థలములు - వర, ముక్త, ఆవళి, యుక్త, హస్తముల = శ్రేష్ఠములగు, ముక్తములు, హారములతో, కూడిన, చేతులతో - అస్థానించుచు = చఱచుచు - వెరవు = ఉపాయము - గీటుచు = చీరుచు - తత్, పుత్రుతో = ఆకృష్టని, తనయుండగు మన్మథునితో - అని = యుద్ధమునందు - వేగింతు = తెల్లవార్లును కాలముపుచ్చుచుందురు = తెల్లవార్లు.

చూడ్కి = చూపు - నిగుడ్చు = నిగిడించుట.

వేగింతు - రూ. వేగింతురు - తకారముమీది ఉకారమునకు లోపమైనది.

౬౮. కరులు = ఏనుగులు - వీక = ఏపుతో-కర్ణతాళములతో = చెవులాడించు కొనుటతో - ఘోరకరణంబులు = ఘోరకారములు - తగ = ఒప్పుటచేతను - కంసారి, శస్త్ర, క్షరి = కృష్ణని, బాణపు, దెబ్బలచేతను - ఖారి = వరునను - దాన, అంబు, కణాంబుల = మద, జలపు, బొట్టులచేతను - గళిత, సత్, ముక్త, ఆశల = తాల్పఁబడిన, మంచి, ముత్యపు, సమూహములచేతను - డాలుల = కాంతులచేతను - సరపంబులు = ధ్వజ (ఉజుము) లతోఁ గూడినవియు - తటిత్, అనివ్రతంబులు = మెరుపులతో,

92 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

కూడినవియు - పృథ్వీ, జాలంబులు = నీటిమీదువుల, సమూహము గల
వియు - పృథ్వీ, ప్రస్తర, పాతంబులు = వానతాళ్లగువడగండ్లు, పడునవియు -
ఐనమబ్బుల, రుచిని = ఐనట్టి, మేఘముల, పోలికను - తాల్చు = ధరించు
చున్నవి.

విశే. ఘోరకారము లుఱుములతోను ఏనుగులమీఁదఁ బడు
చున్న కృష్ణుని బాణములు మెఱుపుతోడను కుంభస్థలముల నుండి పడుచుండు
మదజలమీదువులు వర్షమీదువులతోడను కుంభస్థలములనుండి రాలు ముత్య
ములు వడగండ్లతోడను ఏనుగులకాంతి మబ్బులతోను బోల్చబడినవి. అలం.
ఉపనూయథాసంఖ్యల సంక్షేపము.

౬౯. ఒక్కరుండు = ఒకానొక - కాలరి = కాలిబంటు - హరి,
కాండ, గృహీతుండు = కృష్ణుని, బాణముచేత, కొనిపోబడినవాడు -
కౌచు నింగి = ఆకాశమున స్వక, స్త్రీ, లలిత, అవతంస, సుమ, రేచిత,
మధు, అభిషిక్తుండు = దేవతా, స్త్రీలయొక్క, మృదువులగు, కర్ణాభరణము
లైన, పువ్వుములనుండి, కాతీన, పూదేనెతోడ, నీరార్పణమైన వాడు -
అయ్యు - కుండాలు, గళ, ఉపరి. స్థ, చరణంబు + క = ఏనుగు, మెడ,
మీఁద, మోఁచబడిన, కాళ్లు గలవాడు + అనునట్లు - వ్రాలి = పడి -
భీత, తత్. వ్యాళ, సముద్భూతుండు = బేదరిన, ఆయేనుగు చేత, ఎగురవేయః
బడినవాడు - తత్, కుచ, మండలంబున = ఆగంధర్వస్త్రీయొక్క, స్తన,
ప్రదేశమునందు - వెండియు = మఱుల - వ్రాలెడు = పడుచున్నాడు.

ఆక్రందనము = రోదనధ్వని = క్రందు - మురహర, శర, దుర్దిన,
అర్ధితులది = కృష్ణుని, బాణములనెడి జలములయొక్క, నిరంతర వర్షముచేత,
బాధపెట్టఁబడు వారిది-సంభ్రమంబున = సంహోషముతోఁ గూడిన లొంగు
రతో-మడిసెనా = చచ్చెనా.

20. తేన్ది = ఓదార్చి = బ్రతిమాలి - కేరి = పరిహసించి - రోపమునకొ = రోపముతో - చూచి - అజికి = యుద్ధమునకు - పురికొల్పి = ప్రోత్సాహపెట్టి - రుచి = ఆసక్తి - తీసి = ఉత్సాహము - ఎలర్పంగకొ = అతిశయింపఁగా - ఆభిముఖ్యముగకొ = ఎదురుగ.

21. ఇద్ద, క్రుధా, రక్త, దృక్, భీమంబుకొ = ప్రసిద్ధులు, రోపము చేత, ఎఱ్ఱఁబాటిన, కనులవలన, భయంకరమైనది - అపరాజ్ఞుభాంబు = వెనుక దీయనిదియునగు - విపక్షుపదనమును - ఏమి - ఈక్షింతువు? ఇకను - తల్, త్వేళ = వాని, సింహనాదమును - గుణ, ధ్వానమును = నారి, మ్రోతను = భనుష్టంకారమును - ఏ నేమనుచు నివ్వనవాడ - హృత్, క్షతులకొ = రొమ్మనందలి, గాయములను గూర్చి - నేనేమంచు - అడంగలకొ = చెప్పగలను - చాకొ = చచ్చుట - మూడకొ = సిద్ధించుటను - కనినాడ - ఈ, సంగ్రామ, దారిద్ర్యముకొ = ఇట్టి, యుద్ధమునందలి, దుర్దశను - ఏమందును. వ్యా. భీమంబున్న పరాజ్ఞుభాంబు = భీమంబుకొ + ను + అపరాజ్ఞుభాంబు - అచ్చుపరమగునపుడు ద్రుతమునకు ద్విత్వరూప సంక్షేపము.

22. మహాల్, ఉద్ధతులకొ = మేటి, శూరులను - ముఖ్యులు = మొదలగువారు - స్వ, దోర్బలమునకొ = తన, భుజకక్షిచేత - నరురంబునకొ = యుద్ధమునందు - క్రక్కునకొ = వేగముగా - ఉక్కడంచిలికొ = రూపుమాపిలిని - అంచు - వారిచేకొ = వారిని చంపిన కారణముచేత - ఆభర్వముకొ = మిలిమిఁపిన - గర్వమును - కాంచకు = పొందకుము-ఏమి = చుమి - ఇద్ద, బలకొ = ప్రసిద్ధ, శూరుని - మహామహాకొ = మహాశూరుని.

23. ఓరి = ఓనరకా - కంక, ఆదులు = రావులుగు, మొదలగు - పులుగుల్ = కక్షులు - నీమాంసాబుభుజింపఁగోరి - నీడాలు (టెక్కెము) పైనాడుచు - నీవృత్తు, ఉదయము (కలుగుట) యొక్క, సూచకంబులు - అగుచుకొనిండురుకొ = మూఁగుచున్నవి - నీవు - ఇష్ట - భీమ, అజికి = బెట్టివపు, పోరుని - మల్, కాండ, విఖండితుండవు = నా, బాణముల చేత, నరకాసుర—7

94 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

నలుకబడిన వాడవు - అగుచు - గ్రీవా, బుతల్, ప్రాణిని = గొంతునందు, పొటలాడుచున్న, ఊపిరిగలవాడవు - త్వల్, అన్యక్, విద్యోత, మాంస, అన్ధులక్ = నీ, నెత్తుటితోడ, ప్రకాశించెడి, పొలనుచు, శల్యములను - కనెడు.

దత్తంబు = ఇయ్యఁబడిన - చెన్నారు = ఒప్పు - నిరుపసర్గ, సంగ్రామ, సింహంబు = మహా, యుద్ధములయందు, సింహమువంటివాఁడు - దొర = ప్రభువు - నిరుప సర్గ, సంగ్రామ సింహమే = ఉపసర్గ ('సం' అనునక్షరము) లేని, సంగ్రామసింహమే = ఉపసర్గలేని సంగ్రామ సింహమే = గ్రామ సింహమే = కుక్కయే - మఘవుఁడు = పుష్క యజ్ఞములు పెక్కులు, చేసిన వాఁడు = ఇంద్రుఁడు - నక్షాఘముగక్ = మెచ్చుకొనుచు - ప్రతిభా, ఆతి రేకము = బుద్ధి, విశేషము - మాంద్య = బుద్ధిహీనతయొక్క - విషక్షితము = చెప్పవలయు నని యెంచఁబడినది.

శ్లో. జీమతూనియర్థము—త్వక్, ప్రభంజన+అధమమ్ = విడిచిపెట్టఁ బడిన, వాయుదేవుఁడును+అధముఁడు గలట్టియు - అధముఁడగు ప్రభంజనుని తనకుఁజాలినవాఁడు కాకపోవుటచే లెక్కచేయక విడిచివేసినవాఁడును - అక్రాంత, పురందర, ఆలయమ్ = ఆశ్రమించుకొనఁబడిన, ఇంద్రుని, పుర మగునమరావతి గలవాఁడును = పురందరాలయము నాశ్రమించుకొన్నవాఁడును - మృగేషు = యుద్ధములయందు - చర్విత, బర్హిర్ముఖం - నమిలివేయుఁ (నిస్సాదలనుగాఁ జేయు) బడిన, దేవతలుగలవాఁడును - వీరమ్ = భరా శ్రమకాలియనగు - వీరమ్ = ఈనరకుని - కింపురుషాః = కింపురుషులు - శ్వాఘంలే = కొనియాడుచున్నారు.

ప్రభంజన - కింపురుషాది శబ్దములను వానిశ్లేష స్వారస్యముల తోడఁ నాంధ్రీకరించుట దుర్లభము. కాననే తక్కిన రసవృత్త్యలంకారాదుల నెట్లమూలగ్రంథము ననుసరించియుఁ గొన్ని పట్టుల మూలమునకన్న మిన్నయగునండములు కలుగునట్లునుగూడ తెలిగించిన యీగ్రంథకర్త దీనిని శ్లోకరూపముననే యాంధ్రగ్రంథమున నుంచినట్టు తోచెడిని.

దారుకుని క్షేపార్థము - త్యక్త, ప్రభం = విడువఁబడిన, కాంతిగల
వాడును = కాంతిహీనుఁడును - జన, అధఃపాద = నరులలో, అధఃపాదై న
వాడును - ఆక్రాంత, పురం = ఆక్రమించుకొనఁబడిన, ఇల్లుగలవాడును =
ఇల్లువిడువనివాడును = పిఠికివందయు - దర, ఆలయప = భయమునకు,
స్థానమును - మృతేషు = యుద్ధములయందు - చర్విత, బర్హి, ముఖం =
భుజింపఁబడిన, దర్భగడ్డి, నోటియందుఁ గలవాడును = గడ్డి నోటఁగఱచు
కొన్నవాడు = గడ్డిలిన్నవాడు (పశుప్రాయుఁడు) నగు - ఏనప = ఈ -
వీరప = త్రాగుబోతును అధికప్రసంగిని - పురుషాః = మగఁటిమిగలవారు -
క్లాఘుంలే కిమ్ = మెచ్చుకొనెదరా యేమి? అనఁగా నిశ్చయముగా మెచ్చు
కొనరని తాత్పర్యము.

వాచస్పతిఃబ్రహ్మస్వతి - చమత్కరించు = చాతుర్యము నగుపఱచు -
వచన, వ్యక్తి = మాటయొక్క, ప్రభావము - కానివారును = శత్రువులు
నైతము - కోరుదురు = పొందుదురు.

28. ఓజః = విధమున - కవట = వి. కవుడు = వట్టిలమైన - నిస్త్ర
పునకుఁ = సిగ్గు లేనివానికి - నిర్వాణము = మోక్షము = చావు - (మర్త
స్స...యోజనలను) మర్త = ఆయువుపట్టులను, స్పృక్ = తాఁకునట్టి -
అంబక = బాణములయొక్క, ఓఘ = సమూహముయొక్క, విరాజల్ =
ప్రకాశమానమగు, అభినవ = శ్రోత, చాతుర్యము = నేర్పుతోడి, యోజన
లను = కూర్చుట వలన - అబ్బును.

సవైదగ్ధ్యంబుగఁ = నేర్పుతో, జ్ఞా, ఆత్మజ్ఞానాన్ని = భూపుత్రుఁ
డగునరకునితో - మూర్ఖా = వి. మోరకా - చాతుర్యముల చేతనే =
చమత్కరములు కలవు గనుకనే - నిర్వృతి, కాంతా, కాంతునిఁ
మోక్షమునియెడు, స్త్రీకి, మగని - నిర్వృతి ... చున్నాను = చంపు
చున్నాను - సోత్సాహంబుగఁ = సంతోషముతో - కూర్చి = విషయమై =
గుఱింది.

2గ. భూమత = ఓరినరకా - (తుభ్యల్. ... ఘోరము) తుభ్యల్ = కలవరపఱచెడు, ఆళిక + ఈక్షణ = నొసల + కన్నుగలవాడగు శివుడు, శక్ర = ఇంద్రుడు, ముఖ = మొదలగు, ఆఖిల = ఎల్ల, అమర = పేల్చుల యొక్కయు, ఉద్భట = శ్రేష్ఠమును, పటు = సమర్థమునగు, దోర్బల = భుజ బలమును, ప్రథన = యుద్ధమునందు, దారుణ = భయంకరముగ, వారణ = అణచివేయుటయందు, ఘోరఘోరము = మిగుల బెట్టిన మైనదియు - భువన, క్షయ, కాల, కాల, విస్ఫుట, రసనా, అతి భీషణము = లోక ములను, నశింపజేయు, సమయమగు వ్రళయకాల మందలి, యముని యొక్క, మిగుల మెరియుచుండు, నాలికవలె, మిక్కిలి వెఱపు గొలుపు నదియు - ఉగ్రమణి = భయంకరమునగు - నీయది = నీయొక్క, భిక్షము - ఈ, కుటిలకర, ఉక్తికతప్రసక్తి = ఇపుడు కృష్ణుడనిన - మిగుల క్రూర మగు, మాటయనెడి, ఉక్కు (శూలము) నకు - ఎటుల సహించును.

ఈవడి = ఈసమయమున - సారథి, భాషణ, ఉద్భూత నిర్భర, అభిమానుండు = సూతుని, మాటలవలన, కలిగిన, అణచబడరముగాని, రోషము గలవాడు - సమర, ఉస్తుఖుండు = యుద్ధమును, ఎదుర్కొను వాడు - రాకాసి, గొంగ = రాక్షస, వినాశకుండగు కృష్ణుడు - సింగాణి = ప్ర. శృంగిణమును = వింటిని.

2౬. విచలత్, భూ, కుటి, భీమ, (2. ఫాల+ఫలకుత్) = మిగుల చలించెడి, బొమ, ముడిచేత, భయంకరముగ, (వలకపాటి + నొసలు గలబ్బియు) - విభ్రాంతిమత్, చతువులు=విశేషాశ్చర్యమును గలుగజేయు, కన్నులు గలవారును - రచిత, ఆకా, ఆక్రమణలు = కూర్చుండిన, దిక్కుల యొక్క, పశపఱచుకొనుటలు గలవారునగు - వీరు = ఈ - తాత, సుతుత్ = తండ్రి, కొడుకులగు - మురారి=నరకులు-వీక్షింప = చూచుటకు - చిత్రంబు - కత్ = అగునట్లు - ఇచట = ఇక్కడను - చక్రిత, ధమ, జ్యా, నిర్గత, ఆస్తంబుల = గుండ్రముగా పంచబడిన, విండ్లయొక్క, నారినండి,

బయలు వెడలు, బాణములచేత - ప్రచుర, ఆయాధన, శేరి, కాశలముక్ = ప్రకటమైన, యుద్ధ, శ్రీదయందలి, నేర్పును-పాటించుచున్నారు = తాల్చుచున్నారు.

23. శ్రుతి, స్మృతి, ఉల్లసత్, జ్యో, లతా, జనిత, ఉద్వేగములు = చెవివఱకును, అధికముగా లాగఁబడిన, ప్రకాశమానమగు, వింటినారీ య నెడి, తీరవలన, కలుగఁజేయఁబడిన, ఎక్కువ వడిగలవియు - ఒండొం టిక్ = ఒకటి నొకటి - తాఁకుటచేత - మిడుంగులు = నిప్పురవలు - పడ్డక్ = కలుగఁగా - మహావాయుచేత = గొప్పగాలిచేత - మైగప్పక్ = శరీరము లాక్రమించుకొనునట్లు - పెనుపఁ బడ్డవి = వృద్ధిచేయఁబడినవియు నగు - అంబకంబులు = బాణములు - కనులయందు - మండెను, శోభ, వహ్ని (అగ్ని) యొక్క, తునుకలు - కానోపుక్ = అయియుండును - నాక్ = అనునట్లు - తోచును - (మఱియు) - అగ్ని, బాణ, కలనా, జన్యంబుక్ = అగ్నేయ, అస్త్రములను, పొందునట్టి, యుద్ధమును - నూచిం చెడును.

24. విద్ధ, అంగులు = గాయములైన దేహములగల కృష్ణనరకుల-ఇరు వురును - ఒకిక్ = క్రమముగా - అనోన్యముక్ - ఒకరినొకరు - మార్కొంచుక్ = ఎదిరించుచు - పేర్కొంచుక్ = పేరు నెట్టి పిలుచుకొనుచు - ఘన, నిర్భాత, రవ, అతిఘోషణములక్ = మేఘములయందలి, మిగుల భయంకరమగు, ధ్వనియగు నులుము (లేదా, గొప్ప, ఉప్పెనయందలి, ధ్వనుల) వంటి, అధిక ధ్వనులచేతను - వివత, ఉగ్రోగ్ర, శరాస, నిర్గతములక్ = విశేషముగా వంచఁబడిన, మిగుల భయంకరమగు, విఘ్నలనుండి, బయలు వెడలునట్టి - కాండ, ప్రకాండంబులక్ = బాణ, శ్రేష్ఠములచేతను-కనక్ = చూచుటకు - (సంవర్త...నదీనంబులక్) సంవర్త = ప్రళయకాలమందలి, వలత్ = వర్ధిల్లుచుండెడి, తరంగ = కెరటములయొక్క, ఉద్గాఢ = మిక్కిలి యధికమైన, ధ్వనత్ = మ్రోయుచుండు, ఘూర్ణ = తిరుగుచుండెను, నదీ నంబులక్ = సముద్రములను - పోలిరి.

విశే. ఇందు, కృష్ణ నరకులు ప్రళయకాలమాదలి సముద్రముల తోడను, నెద్దవియగువారి విద్యనుండి వెడలుబాణములు ఆ సముద్రతరంగములతోడను, ధనుష్టంకారధ్వనులు ఆతరంగములయొక్క గొప్ప ధ్వనుల తోడను బోల్పుటదెను.

కలనక్ = యుద్ధమున - ప్రయుక్తంబు = విడువబడినది - వైశ్వానర = ఆగ్నేయ - దిగబడిన = శాతీపోయిన - ప్రావడియెక్ = వడిపోయెను - కావరమునక్ = పొగరుచేత - ముమ్మెనవాలు = త్రిశూలము.

౭౯. ఇయ్యోడక్ = ఈ సమయమున - [భీమిత...దుర్వీక్యము] భీమిత = త్రిపుటబడుచుండు, త్వాధర + నాథ = పర్వత + శ్రేష్ఠమగు మందరము యొక్క, కర్షణ = రాపిడియొక్క, భర = అతిశయముచేత, క్రాంత = బడలిన, అహి + రాట్ = పాప + తేడగు వాసుకియొక్క, క్వాస = ఊర్పులనియెడి, భీమ = భయంకరమగు, మరుల్ = గాలిచేతను, ఉద్దీప్త = ప్రజ్వరిల్లఁ జేయఁబడి, విష = విషమనెడు, ఆశుశుక్షణి = అగ్నియొక్క, శిఖామాన = మంటలవలెఁ గాన్పించుచున్న, ఉగ్ర = భయంకరమైనదియు, దుర్వీక్యము = చూడనలవిగానివియునగు - ఆయమరారాలిది = అనరకుని సంబంధమగు - శూలము = ముమ్మెనవాలు - అచ్యుత, శర, ధీఘ, అవార్జ్యము = కృష్ణుని, బాణ, సమూహముచేత, అణఁపనలవిగానిది - టౌచుక్ - తదీయ, మహల్, ఉరః, క్షతజ, ఆపగా, ఆప్తీక్ = ఆకృష్ణుని, వికాలమగు, తొమ్మునందలి, నెత్తుటి, ఏటిని, పొందుటచేత - ఉపశామ్యంబు = చల్లాటినది - ఆయ్యోగా.

౮౦. (శూల...హలిక్) శూల = ముమ్మెనవాలువలని, ఆహూత = గాయమువలన, కృత = కల్గిన, క్రుల్ = క్రోధముగల, అచ్యుత = కృష్ణుని యొక్క, శర = బాణములయొక్క, స్తోమ = సమూహముయొక్క, ఆహలిక్ = నెబ్బలచేతను - ఇలా, నుతునకుక్ = భూ, పుత్రుడగు నరకునికి - కాయమునందుక్ = దేహము మీఁదను-గాయములు - (ఆభీల...రమక్) ఆభీల = భయంకరమైన, ఉజ్జృంభణ = ఏపుతో, జంభ = జంభుడను

రాక్షసుని, భంజన = సంహారమందలి, సముద్వీర్య = అతిప్రతాపముతో
డను, అతిశౌర్య = పరాక్రమముతోడను, ఉగ్ర = భయంకరమైన, రుట్ =
రోషాన్నియొక్క, జ్వాల = మంటలచేత, ఆరక్షిత = ఎఱ్ఱమైన, తాపక =
నీయొక్క, ఈక్షణ = కన్నులయొక్క, సహస్ర = వేయింటియొక్క,
త్విత్ = కాంతులయొక్క, రమన్ = అందమును - పూనుచు-జానయ్యెన్ =
ఒప్పుమిఁజెను.

మొగిలు = రూ. మొయిలు = ప్ర. మేఘము - నిద్దంపు = ప్ర.
స్నిగ్ధము = గంభీరమైన - శబ్దము = వి. సద్దు - వితర్కింపఁ = ఆలోచింప.

౮౧. హరులు = గజ్జములు-బరువడి=మఱుల - కేతనము=చెక్కెము-
బల్ = పెద్ద - వ్రక్కలు = ముక్కలు - చెండెడున్ = నటికివేయును -
అభీప్సితంబు = ఇష్టము - వర్షము = శౌర్యము - విర్పడన్ = స్పష్టపడునట్లు.

ప్రచోదితుఁడు = ప్రేరేపింపఁ బడినవాఁడు - సమేధిత, క్రోధుఁడు =
మిక్కిలివృద్ధి పొందింపఁబడిన, కోపము గలవాఁడు.

౮౨. కలంగెన్ = కలంగెను - ధాత్రి = భూమి - ప్రస్యెన్ =
బ్రద్దలయ్యెను - త్వా భృతులున్ = కులగిరులు నైతము - పాప, టేఁడు =
సర్ప, రాజగుశేషుఁడు - స్తంభకన్ = నిశ్చలత్వమును - ఒలసెన్ = పొందెను -
డిక్, ఇథి, పూహంబు = డిక్, గజ, సమూహము - సంభ్రమించెన్ = గిట్టు
గిట్టునఁదిరిగెను-సూర్య, ఇందువుల్ = సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడును-పాలయన్ =
సంచరించుటకు - చాలక = శక్తిలేక - భముల్ = నక్షత్రములు - వారిజ
జాండము = బ్రహ్మాండము - కన్ననన్ = త్వరలో - సకలతన్ = తును
కలగుటను - చెందును - అనన్ = అనిపించునట్లు వ్యా. చెందున్ననన్ =
చెందును + ను + అనన్ - అవసానమున ద్రుతస్వరమునకు లోపము ద్రుతము
మీఁద నకారము. ఇదే ద్విత్వరూపమగు సంక్షేపము.

౮౩. సురరిపు, విముక్తము = నరకునిచేత, విడువఁబడినది - పార
సిన = పొందిన - హరి = సూర్యుఁడు - తొలుసంజన్ = ఉదయ కాల

మున - వైశ్వానరుచేత్ = అగ్నివలన - స్వరుచిత్ = తనకాంతిలో - నలు
బొందు = ఒప్పుమీఱు - అట్లు - పొరిత్ = మిక్కిలి - పొలిచెత్ = ఒప్పెను.
సూర్యుడస్తమించుచోవునపుడు తన లేజన్ను నన్నికిచ్చిపోయి మఱుల నుదయ
మున రాగానే పుచ్చుకొనుచుండు నని పూర్వగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

ఆసురీ, కాంబరి = రాక్షస, మాయయనెడు నొకయస్త్త విశేషము -
ప్రకటికరింపజ్ = ప్రచురముసేయ = ప్రయోగింప - శతానంద = బ్రహ్మ
యొక్క - మాయా, ఆవిష్కరణ, అవకాశము = కాంబరీ విద్యను, వెల్లడి
సేయు, ఎడము (వ్యవధానము.)

౮౪. సౌదర్శనము = సుదర్శనమును చక్రసంబంధమైన - పన్నె
యొక్క (సౌదర్శనముజ్ అనుచోటనున్న సముచ్చయమిచట నుంట వచన
తైలి) = అగ్నియు - (ప్రళయో...సూలికంటై) ప్రళయ = యుగాంత
మందలి, ఉగ్ర = భయంకరమైన, శ్రద్ధ కోపముతో, గూడిన, కాళీ +
కలి = కాళికాశక్తి + మగడగు శివునియొక్క, నిటలకట = ఫలప్రదేశ
మున, ప్రస్ఫురల్ = మిగులవెలిగెడి, చక్షుః = కన్నులనుండి, ఉద్యల్ =
జయలు వెడలుగట్టియు, జ్వలల్ = మండుమండునట్టియు, అగ్ని = నిప్పు
యొక్క, ప్రస్ఫులింగ = కణములయొక్క, ఫట = సమాహమయొక్క,
ఫట = ఫటఫటయును, రవ = ధ్వనులతోడ, యుక్ = కూడిన, శ్వాలికా =
మంటలయొక్క, మాలికంబు = వరుసలు కలది - అయి - బలి +
విభ్వంసి, ఇద్ధ, వాత, ప్రహిత, ఖరతర, వ్యాప్తి, దీప్తంబును = బలిచక్ర
వర్తిని + అణచివేసినవాడగు కృష్ణుడనియెడి, ప్రసిద్ధమగు, గాలిచేత
కూర్చబడిన, మిగుల చురుకుదనమును, పొందుటచేత, వెలుగు
నదియు - ఔచు - బలవంతుజ్ - ధాత్రి, ఉద్భవునిజ్ = భూ, పుత్రుని -
తృణముగాజ్ = గడ్డిపోచ, యగునట్లు = గడ్డిపఱుకను కాల్చినట్లు -
కాల్చెను.

మెడియన్ = తిరిగి - విమర్శించి = పరిశీలించిచూచి - మడిసినను = చచ్చినప్పటికీ-మను = బ్రతుకు - దుఃఖించు = వ్యసనపఱచు - “మరణాంతాని వైరాణి” = వగలు చావుతోఁ దీఱునది - అసుర = రాక్షసుఁడు - నుకృతము = పుణ్యము.

౮౫. పౌరలు, మృత, రిపు, మొదలెఱు, దరమునుండి = కొట్టుకొనుచుండు, చచ్చిన, శత్రుని, కబంధముయొక్క, కంఠమునుండి - వెడలి = బయలుదేరి - నిష్ఠూరము = ఉగ్రమైన - ఒక వెల్లు (= కాంతి) - బలిమిఁ = బలవంతముగా - సురీ, కర, ఉజ్జిత, మందార, శేణువు + అటులఁ = దేవతాస్త్రీలయొక్క, చేతులతో, చల్లబడిన, కల్పవృక్ష పుష్పములయొక్క, వరాగము + వలె - వెన్నునందుఁ జొచ్చుచున్నది.

తూర్య = వాద్యములయొక్క - శరణ, ఆగత = రక్షణముకొఱచు, వచ్చినది - ధాత్రి = తల్లి - ధాత్రియొక్క = భూమియొక్క భగదత్తుఁడు = నరకాసురుని కొడుకు పేరు - భద్రాసమునఁ = సింహాసనమందు - ఉపవేశితుఁడు = ఉంచబడినవాఁడు - నిస్కవమే = నిశ్చయమే - ఉలివై = ధ్వని - ద్వారకా, గమన = ద్వారపరీపురికి, వెళ్లినట్టి - నిర్వర్తిత = నెఱవేర్చబడిన - ఆఖండలుండు = ఇంద్రుఁడు - అనురరింపఁ = మెఱచింపఁగా = ఆశ్రయింపఁగా - వగలు ముగిసెనుఁ = ఆస్తమాన మగుచున్నది.

౮౬. తోయజమిత్తుఁడు = సూర్యుఁడు - (మన్నినాతా.....పూరముఁ) మల్ = నాచేతను, నిహత = చంపబడిన, అరి = శత్రువులవలన, నిర్దళిత = చీల్చబడిన, మండల = బింబమునుండి, నిర్గత = బయలుపెడలు - శించిల్ = కొంచెము - ఉష్ణ = వేడిమితో, సుబన్న = కూడిన, మహల్ = అధికమగు, ఆస్త = నెత్తుటి, పూరము = ప్రవాహము - అను, భ్రాంతిఁ = అనియెడు, ర్ధిమను - ఒనర్పు, జరల్, ప్రకాశముఁ = కలుగఁజేయు,

102 నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము - టిప్పణము

వృద్ధ, కాంబిని - ఆకాసమున - పన్నుగఁ = చక్కఁగా - నించుచు-చరమ, ఆచల, మస్తకంబునందుఁ = పడమటి, కొండ. మీఁదను - అవశూడు బోలెఁ = చేష్టలు తక్కినవానివలె = అస్వాధీనునివలె - నడును.

౮౭. దివన, అవసాన, సాగుక, విచేష్టఁ = దిన, అంత (అస్తమన సమయ) మనెడి, బోయవానియొక్క. వ్యాపారమువలన - మృదుల, రత్తి, కలితుఁడు = కోమలములైన, కిరణములనెడి త్రాళ్లతో. కూడినవాడగు - ఖగుఁడు = సూర్యుఁడు (వక్ష) - అస్తాదిఁ = త్రాగుడు మెట్టయగు పడమటి కొండయందు - విచేష్టుఁడు = స్పృహ తప్పినవాఁడు - వెఱిఁ = భయముతో - సరవగులు = కూముచున్న - ఖగముతో = పక్షులు - త్వరఁ - గూర్లకు పఱచును.

తా. అస్తమయ సమయమును బోయవాఁడు పన్నిన మృదుకిరణములనెడి యుదులతోబడి సూర్యుడను పక్షిస్పృహతప్పి యుండుటనుజూచి పక్షులు (తాముఖగములే కావనఁ, దనును నాయాపదయే పొసఁగునని) భయముతో నేచ్ఛుచుఁ దమగూర్లకుఁ జేరుచున్నవి. ౮౩, ౮౪, ౮౫, ౮౬, ౮౭, పద్యము లస్తమయవిర్జనమును చెల్పుచును.

౮౮. ఇప్రుడు - భూభృత్తులు = కొండలు - ఎల్ల - పరిణత, హరి, శోభిఁ = వృద్ధ, సూర్యుని, కాంబిచేత - చరితార్థములు = కృతకృత్యములు = ధన్యములు - అయి - శోభిలుఁ = ప్రకాశించుచు - ప్రాభవమునఁ = సంపత్తుచేత - అలభ్యఁ = పొందవలసిగాని - కాంచన+భూభృత్, లక్ష్మీఁ = బంగరు+కొండయగు మేరుపర్వతముయొక్క, కాంబిని - పొంది - తెలుంగును.

కారణ, నీరస, సన్నిక, శరీరుఁడు = శరత్కాలమందలి, మబ్బులతో, సమానమగు, దేహముగలవాఁడు - నమగ్న, నైమ్యఁడు = అధిక, నీనలు గలవాఁడు - పాక, కాసమందు = పాకుడను రాక్ష

నుని, సహరించిన వాడగు నింద్రుడు - పరిసరమున = చేరువను -
 మధనుడు = చంపినవాడు - హల, ధరుచేత్ = నాగలిని, (ఆయుధ
 ముగ) ధరించినవాడగు బలరామునిచేత - ప్రత్యుద్గమింపజే = ఎదుర్కొన-
 అనుజ్ఞాతులము సెలవు పొందినవారము - నంద, నందన, స్యందన, సవిధము
 నజ్ = నందుని, కొడుకగుకృష్ణుని, రథ, సమీపమున - సంక్రందనుడు =
 ఇంద్రుడు - సమవతరించు = దిగు - మునుపుడు = ఇంద్రుడు - అభివం
 దనము = సమస్కారము - అప్రతి పక్షుడవు = శత్రువులు లేనివాడవు -
 అవుము = కమ్ము - లేఖ: ఋషభుడు = దేవ ఇంద్రుడు-ద్వంద్వము =
 జత = జోడు - సమర్పింపుము = ఇమ్ము - కైకొను = పుచ్చుకొను - మహా
 ప్రసాదంబు = చిత్తము.

౮౯. దుర్వార, ఆహవమందుజ్ = నివారింపశక్యముగాని యుద్ధ
 మున - ముర, యుజ్, దోహచర, అనీకినిజ్ = మురునితో, కూడిన, రాక్షస
 సైన్యమును - గర్వ, అంధుజ్, గర్వముచేత, కన్యగానని - త్వా = భూమి
 యొక్క - రక్షి = రాక్షసులయొక్క - (ఈవిసర్గము ఉపద్రాసీయము) -
 గీర్వాణ. అంబుజ్ = వేల్పులను, తల్లియైన = యదిలికి - దుకిభి, వహ్ని =
 వ్యసనమసియెడి, నిప్పు - నిర్వాణముజ్ = వాశనమును - పొందెను-
 మల్, సర్వ, అభీప్సితముల్ = నా, ఎల్ల, కోర్కులును - నీ, సల్, కృపజ్ =
 నీ, చక్కని దయవలన, కృతార్థములు = ధన్యములు = నెఱవేరినవి - వి -
 జానోంజెజ్ = నెఱవేరినవి = ఒప్పెను.

౯౦. భా, మతి, ఉల్లసితుల్ = (భామతిగ్రంథముచే బ్రకాశించు -
 వారు) కాంతితోడి, బుద్ధితో ప్రకాశించువారును - వివరణ, ప్రజ్ఞజ్ =
 వ్యాఖ్యాన కార్యమందు బోధపఱచునట్టి, విశేషజ్ఞానమున - రతుల్ = ఆ
 సక్తిగలవారును - సు, తంత్రజ్ఞులుజ్ = చక్కగా, శాస్త్రముల నెఱిగిన
 వారును - శ్రీమల్, సల్, గణన, అగ్రగణ్యులు = ప్రకాశించునట్టి సత్వరు
 ఘల, యెన్నికలో, ముఖ్యులు - సాంఖ్య, ధి, రాముల్ = శాస్త్రమంతటి,
 బుద్ధితో, ఒప్పవారు-న్యాయవిచార, దక్షులు = తర్కశాస్త్రమును, (న్యాయా

స్వామలను అనియు, అలోచించుటయందు సమర్థులు - మహా, ప్రాభా
కర, శ్రీకులున్ = ఉత్తరమిమాంసాభిజ్ఞులు (పూజ్యులగు, సూర్యాగ్నుల
వంటి, తేజస్కులవారనగు - భూమిశుక్ = రాజులును - ద్విజులున్ =
బ్రహ్మణులును - పొల్పు + బంసి = మేలు + చెంది - చెలంగుదురు =
ఒప్పుదురుగాక.

౯౦. శ్రీ = 1. లక్ష్మిని, 2. విషమును-ఎదనే = రొమ్మునగాని -
గళముననే = కంఠమునగాని - అబ్జ = 1. పద్మముయొక్క 2. చంద్రుని
యొక్క - అభిశోభ = ప్రకాశమును - సుదర్శనము = 1. విష్ణునిచక్రము
2. అగ్ని - హాసారస్వరూపుడగు దేవుడు కాపాడుంగాక.

స మా స్త ము.

సీ. శ్రీకృష్ణకృతధరి - త్రిసుతవిజయమున్
రూపించువ్యాయోగ - రూపకమును
ధర్మసూర్యాఖ్యస - త్కవిశేఖరుండుమును
గీర్వాణమునవిలి - ఖంచె ; దాని
నాంధ్రగీర్వాణభా - హాభిజ్ఞ సుతవివ
శ్చిచ్ఛిరోరత్నర - సిద్ధిగనియు
నస్తత్సహృద్రత్న - మైనకొక్కండవేం
కటరత్నకవితెల్లు - గానొనర్చె
నద్దముననీడవోలెను - దద్దహృద్య
ముగనలంకారరసభావ - ములుదలిర్పె
దదసుమతిఁ బొందినేనిందు - దానిఁజేర్చి
కొంటివావ్యాఖ్యతోఁగూడ-

కొం. సు. శాస్త్రి.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికృష్ణులు అండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1930.

OPINIONS

ఆ భి ప్రా య ము లు

“శ్రీమద్ధర్మసూరివరచిత మూలగ్రంథముతోడ దీని (ఆంధ్రీకృత నరకాసుర విజయవ్యాయోగమును) గొంతవఱకుఁ జదివినచోఁ దఱచుగ మూలాభిప్రాయము చెడకుండనున్నది. ఒక్కొక్కచోట నెక్కుడుగనున్నది. ఒక భాషలోని యభిప్రాయములు యథావస్థితములుగ భాషాంతరమునఁ గూర్చుట యెంతయుదుష్కరము. మీరు కీర్తి దక్క వేటొందు ప్రయోజన మేమియులేకున్నను, మిగుల నోషితతో నిట్టికార్యము నిర్వహించుట కెంతయు సంతసింఁచితిని. ఇదివఱకు సంస్కృతానుసారిగఁ జెలుఁగున నాటక గ్రంథ మెద్దియులేదు. దానికి మీరు ప్రాశంసితులయితిరి.”—*M. R. Ry., Srīrēkam Ramanuja Sūry garu, Head Telugu Pandit, Presidency College, Madras.*

“తెనుఁగున ఇట్టి గ్రంథము లింతవఱకు లేమింజేసి తెనుఁగువారికి నాటక మిట్టిదనుటయుఁ దద్దేహములును దత్సంప్రదాయములును సాధారణముగాఁ దెలియక యుండెను. ఇప్పు డిది (తెనిఁగించఁబడిన నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము) కలుగంబట్టి వారింకఁ గ్రమక్రమముగ వాని నన్నిటిని సులభముగఁ దెలిసికొందు రనుటకు సందేహములేదు. దీనిం జూచినవా రెవ్వరేనియు నితఃపర మిట్టిగ్రంథములను విరచింపఁ బూనుకొనినం బూనుకొందురు గాక ! మొట్టమొదటి యాహున్కి తమదిగా నేర్పడినది మిక్కిలి గౌరవావహమని తలచుచున్నారము.”—*Sri B. Sitārāmāchāryula varu, Head Telugu Pandit, Presidency College, Madras; and M. R. Ry., Ch. Sitārāma Sāstrula vāru, Head Telugu Pandit, Presidency College, Madras.*

“తాము పదనంబుగం బంపిన నరకాసుర విజయవ్యాయోగము నంది యచోఁచదంబుఁ గనుఁగొన్న చంద్రాసీదుఁడు వోలెఁ బ్రహృష్ట స్వాంతఃకృత నైతి. మఱియు నద్దానిఁ జదివి “అవిదితగుణాపి సత్కవిభణితిః కర్ణేషు మవతి మనుధారాం,” అనెడు సుబంధుకఃపరవిరచితార్థముఁ దార్కాణగ నుంచి కొంటిని.”—*M. R. Ry., T. B. Perumalla Srīnivasacharyula varu, Telugu Pandit, Zillah School, Cuddapah.*

“సీ. శ్రీకృష్ణ దేవుని క్షీతిపుత్ర విజయంబు-వ్యామోగలక్షణవాక్యము-ఆది. సప్తతంబుగధర్మసక్తవియోనరించె-నన్నాటకముఁదెల్లునందునిపుడు, శ్రీకృష్ణుని కొక్కొండ కంఠరత్నకరీపతి - గద్యపద్యముల హృద్యముగను. బసవ నీకృతి యనుపలక్షణ - సప్తతంబగునని నెచ్చిలోడ, నార్కులెల్లరుగైకొందు రనుచుండక, మల్ల పేకటకృష్ణాభి మహినివెలయు, పండితుఁడుమెచ్చెఁ జాతుర్గు పటిమలందు. నెందువిఖ్యాతిఁజెన్నొందు నీచరిత్ర.”—*M. R. Ry., Tadakamalla Vēnkatakrishna Row garu, A Great Hindu Astronomer and Pandit, Triplicane, Madras.*

“భాషాంతరీకరణము సంస్కృతగ్రంథమున నుండు నలంకారాదియను లేవియును మాత్రమందఁగఁ జేయబడినది.....అందును వస్తువు శ్రీకృష్ణ విషయముగాన, దాని నందఱును దెప్పించుకొని చదివి యానందించెదరని నమ్ముచున్నారము.”—*Sakalavidyābhivardhani.*

“రసీకజన శిరశ్చాలనోత్పాదకంబై, యా పదవిన్యాసంబుల, నారసోల్లసితమృదుచాతురీధురీణంబులగు సంభాషణంబుల, మధ్యానాయకకైవడి సానురాగవి మోహకారిణియై యాకృతి వెలింగెడు.”

—*Purushārthapradāyini.*

“But the most remarkable literary effort of our poet is his faithful metrical translation of Sanscrit Dramatic Poem by Sri Dharmasūri Kavi, known under the title of ‘*Narakāsura Vijaya Vyāyogam*. This gives beginning to a new epoch in the era of Telugu literature in as much as our author’s ‘*Nurakasura Vijaya Vyayogamu*’ is the first noteworthy dramatic poem in the Telugu.....Our poet has been deservedly styled by not a few of the leading *literati* of the present day, the ‘*Founder of the Telugu Drama*’. Apart from this unique fact, the intrinsic worth, the elegant structure, the picturesque and buoyant style, nay, the classical finish of that poem, makes it accessible both to the learned and to the ignorant.”—*Notes to Vighraha Tantram.*

